

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Filozofická fakulta

DIPLOMOVÁ PRÁCE

2009

Jana PLESSINGEROVÁ

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE FILOZOFICKÁ FAKULTA

KATEDRA SOCIÁLNÍ PRÁCE

Bc. Jana Plessingerová

MOŽNOSTI PODPORY VZTAHOVÉHO ZÁZEMÍ DÍTĚTE
V DĚTSKÉM DOMOVĚ

Obor:	Sociální práce
Forma studia:	prezenční
Akademický rok:	2008/2009
Vedoucí diplomové práce:	Doc. PhDr. Oldřich Matoušek
Oponent diplomové práce:	PhDr. Hana Pazlarová, PhD.
Datum obhájení:	
Výsledek obhajoby:	

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu. Současně dávám svolení k tomu, aby tato práce byla zpřístupněna v příslušné knihovně UK a prostřednictvím elektronické databáze vysokoškolských kvalifikačních prací v depozitáři Univerzity Karlovy a používána ke studijním účelům v souladu s autorským právem.

V Praze dne .....

Podpis:.....

Poděkování

Ráda bych poděkovala vedoucímu práce, Doc. PhDr. Oldřichu Matouškovi, za odborné rady a konzultace. Děkuji také pracovníkům dětských domovů, kteří mi věnovali čas pro rozhovor a cenné poznatky a zkušenosti z praxe. Chtěla bych poděkovat i dětem a mladým lidem z dětských domovů, se kterými jsem se mohla setkat na sociálně-terapeutických pobytech občanského sdružení Letní dům, za jejich ochotu sdílet svůj životní příběh. Bez nich by téma této práce nevzniklo.

Obsah

Úvod	1
1. Děti v náhradní výchovné péči v České republice	2
1.1. Rodina.....	2
1.2. Náhradní výchovná péče rodinná	5
1.2.1. Osvojení (Adopce).....	5
1.2.2. Pěstounská péče	6
1.2.3. Poručenství	7
1.2.4. Hostitelská péče	7
1.3. Náhradní výchovná péče - ústavní.....	8
1.3.1. Kojenecký ústav a dětský domov pro děti do 3 let.....	9
1.3.2. Diagnostický ústav	9
1.3.3. Výchovný ústav	10
1.3.4. Ústav sociální péče	10
1.3.5. Dětský domov	10
1.3.6. Dětský domov se školou.....	13
1.3.7. Zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc	14
1.4. Právní rámec problematiky.....	15
1.4.1. Mezinárodní smlouvy	15
1.4.2. Ústavní předpisy a zákony ČR	16
2. Jaké děti do náhradní výchovy přichází.....	17
2.1. Biologická úroveň	17
2.2. Psychická úroveň.....	18
2.2.1. Týrání, zneužívání	18
2.2.2. Zanedbání	18
2.2.3. Psychická deprivace	19
2.2.4. Možnosti nápravy zanedbanosti a deprivacních poruch.....	23
3. Problematika systému náhradní výchovné péče o děti v ČR.....	25
3.1. Vysoký počet dětí v ústavní péči a nedostatek podpory náhradní rodinné péče..	25
3.2. Nákladnost systému	28
3.3. Roztříštěnost systému	29
3.4. Nedostatky v oblasti sociálně právní ochrany dětí	30
3.5. Nedostatky v soudnictví ve věcech péče o nezletilé.....	31
3.6. Nepříznivé dopady ústavní výchovy na život dítěte.....	32
3.7. Nedostatek kvalifikovaných pracovníků v zařízeních.....	34
3.8. Nedostatky v organizaci péče v ústavních zařízeních	35
3.9. Odchod mladých lidí ze zařízení po dosažení zletilosti	36
3.10. Spolupráce s rodinou umístěných dětí.....	37
3.11. Výhody a přínosy náhradní výchovné péče ústavní	39
4. Vztahové zázemí dítěte.....	41
4.1. Socializace v období dětství a dospívání	43
4.1.1. Novorozenecké období.....	43
4.1.2. Kojenecké období	43
4.1.3. Batolecí věk	44
4.1.4. Předškolní období – věk hry	45
4.1.5. Školní věk	47
4.1.6. Dospívání – adolescence	48
4.2. Vývojové teorie orientované na vztahy a teorie vazby.....	51
4.2.1. Vývojové teorie orientované na vztahy	51
4.2.2. John Bowlby a Mary Ainsworthová	52
4.2.3. Teorie vazby	53

4.2.4. Separace a ztráta	57
4.3. Význam vztahů - shrnutí.....	59
5. Vztahové zázemí dítěte žijícího v dětském domově.....	62
5.1. Významné vztahy v životě dětí z dětského domova.....	63
5.2. Význam podpory vztahového zázemí dětí z DD.....	68
6. Možnosti podpory vztahového zázemí dítěte z DD – výzkumná sonda do problematiky	71
6.1. Úvod a metody	71
6.2. Průběh sondy	75
6.3. Shrnutí výsledků – jednotlivé dětské domovy.....	78
6.3.1. Dětský domov „A“	78
6.3.2. Dětský domov „B“	83
6.3.3. Dětský domov „C“	86
6.3.4. Dětský domov „D“	88
6.3.5. Dětský domov „E“	92
6.3.6. Dětský domov „F“	95
6.3.7. Dětský domov „G“	98
6.4. Shrnutí výsledků - celkové	99
Závěr	105
Přehled odborné literatury	107
Přehled tabulek, grafů a příloh	111

Úvod

Téma diplomové práce *“Možnosti podpory vztahového zázemí dítěte v dětském domově”* jsem zvolila na základě své **profesní praxe**. Několik let se v rámci sociálně-terapeutických pobytů občanského sdružení Letní dům **setkávám s dětmi a mladými lidmi z dětských domovů**. Vždy mě, i vzhledem ke vzdělávání v oblasti sociální práce, zajímala **oblast vztahů** těchto dětí. Jak nahlíží na svou rodinu, jak vztahy s příbuznými prožívají, jaké jiné vztahy považují ve svém životě za důležité. Zajímaly mě také osudy mladých lidí, kteří dětský domov již opustili, a to, jak vztahové zázemí ovlivnilo jejich zařazení do společnosti. Zaměření na toto téma mě přivedlo k přesvědčení, že dětem, které mají pevnou vazbu k někomu blízkému - mají někoho “jen pro sebe” a dětem, které se orientují ve svém životním příběhu, se v aktuální situaci či v budoucím samostatném životě daří lépe. Předpokládám tedy, že **jednou z důležitých úloh dětských domovů je pracovat se vztahy umístěných dětí. Základní otázkou**, na kterou v této práci hledám odpověď je ***Jaké jsou možnosti podpory vztahového zázemí dítěte v dětském domově?*** Nezbytným předpokladem pro zodpovězení otázky je zpracování teoretické části práce zaměřené na systém náhradní výchovné péče o děti a roli a významu vztahů v životě člověka.

První tři kapitoly práce jsou věnovány systému **náhradní výchovné péče o děti v České republice**, do kterého spadají i dětské domovy. První kapitola přináší přehled nejčastějších důvodů umístění dětí do náhradní výchovné péče. Popisuje formy náhradní výchovné péče rodinné a ústavní, podrobněji pak organizaci péče v dětských domovech. Přináší přehled právních norem, které se k této oblasti vztahují. Druhá kapitola přibližuje, jaké děti do náhradní výchovy nejčastěji přichází. Věnuje se tématu psychické deprivace. Třetí kapitola shrnuje nejčastěji uváděné nedostatky celého systému - některé z nich se týkají organizace péče v ústavních zařízeních, resp. dětských domovech, konkrétně i podpory vztahového zázemí dětí. Kapitola je doplněna i o výhody a přínosy náhradní výchovné péče ústavní. Další tři kapitoly práce jsou zacíleny **na téma vztahů**. Čtvrtá kapitola je věnována významu vztahů v životě člověka obecně. Shrnuje důležité poznatky o socializaci dítěte od jeho narození po dospívání. Popisuje také “teorii vazby” – vývojovou teorii orientovanou na vztahy a téma separace a ztráty, které se dětí z dětských domovů velmi dotýká. Pátá kapitola je úžeji zaměřená na specifika vztahového zázemí dětí vyrůstajících v dětských domovech a význam podpory vztahů těchto dětí. Poslední kapitola shrnuje **výstupy z výzkumné sondy** v sedmi dětských domovech – přináší **poznatky a zkušenosti dětských domovů s podporou vztahového zázemí umístěných dětí**.

1. Děti v náhradní výchovné péči v České republice

V České republice, stejně jako v jiných zemích po celém světě, vyrůstají děti, o které se z různých důvodů nemůžou, nechtějí či neumí postarat jejich biologičtí rodiče. Pro tyto děti je i u nás vyvinut systém práce s rodinou i systém náhradní výchovné péče. Tato kapitola stručně popisuje základní funkce rodiny a situace, kdy selhání těchto funkcí vede k potřebě využití náhradní výchovné péče o děti. Přináší informace o jednotlivých druzích náhradní výchovné péče o děti v České republice, podrobněji je vzhledem k zaměření práce, popsána praxe dětských domovů. Kapitulu uzavírá přehled právních norem dotýkajících se této problematiky.

1.1. Rodina

Rodina je místem, kde o sebe navzájem lidé pečují. Je místem, kde se můžeme cítit bezpečně, kde můžeme být nejvíce sami sebou, kde máme prostor k osobnímu růstu a učení. Podle Matouška (1993) je rodina společenstvím lidí, které pojí pokrevní příbuzenství nebo právní svazek, jako např. manželský svazek nebo adopce. Rodinou je i skupina lidí která se jako rodina deklaruje na základě vzájemné náklonnosti. Rodina obvykle sdílí společnou domácnost, společně hospodaří. Rodina usnadňuje lidem péči o děti a jejich výchovu. To, co se naučíme v rodině kde vyrůstáme pravděpodobně uplatníme v dospělosti v rodině, kterou založíme.

Matoušek (2003b, s.9) píše: *„Rodina je prvním a dosti závazným modelem společnosti, s jakým se dítě setkává. Předurčuje jeho osobní vývoj, jeho vztahy k jiným skupinám lidí. Rodina dítě orientuje na určité hodnoty, vystavuje ho určitým konfliktům, poskytuje mu určitý druh podpory. Tímto způsobem osobitě zabarvuje to nejpodstatnější, co dítěti předává - sociální dovednosti, bez kterých se ono v dospělosti neobejde.“*

Podle Matouška (2003b, s.10): *„Od starověku do současnosti bylo provedeno mnoho pokusů o přesunutí rodičovské péče na jiné osoby, skupiny, ba i na státě řízené instituce. Tyto pokusy se nikdy v širším měřítku neujaly. Model rodiny tvořené rodiči, jejich dětmi, případně prarodiči vykazuje neobyčejnou stabilitu ve všech epochách vývoje lidstva a ve všech známých současných společnostech. Prakticky neexistuje žádný typ společnosti, který by se neopíral o rodinu jako o svůj základní článek.“*

Mnoho odborníků si klade otázku, jak vypadá funkční rodina (pojem „**funkční**

rodina“ upřednostňuje Matoušek (2003b, s.148) před pojmem normální rodina, harmonická rodina, zdravá rodina a neklinická rodina, vhodný by mohl být také pojem „**dost dobrá rodina**“) a **kdy je vývoj dítěte ohrožen** tak, že je třeba v rodině intervenovat, či rodině nabízet podporu a provázení. Podrobnějšímu popisu posuzování potřeb rodiny či ohroženého dítěte se v této práci dále nevěnuji. Za **kvalitní postup posuzování funkčnosti** rodiny a potřeb dítěte je považován takový, kterému se věnují **kvalifikovaní pracovníci**, rozhodující na základě **multidisciplinární spolupráce**, kdy je posuzování věnován **dostatek času** a kde je sledován tzv. **nejlepší zájem dítěte**.

Vývoj dítěte v rodině může být **ohrožen** mnoha faktory, které se navíc mohou vzájemně prolínat (tzv. multiproblémové rodiny). V některých rodinách způsobuje obtíže **výchova dětí** (rodiny potřebují podporu či poradenství např. v oblasti výchovy dětí se specifickými potřebami, postižením; podporu a pomoc potřebují leckdy nezletilí rodiče, rodič osamělý, rodiče s postižením, rodiče jejich dítě má výrazné výchovné obtíže apod.). Stabilitu jiných rodin zase ohrožuje **špatná bytová či finanční situace** (rodiče žijící bez domova, v nevyhovujících podmínkách, rodiče jsou nezaměstnaní, zadlužení apod.). Někteří **rodiče se** o své děti z nejrůznějších důvodů **nemohou či nechtějí starat** (mohou být závislí, spáchali trestný čin a jsou ve vězení, jsou nemocní, dítě chtějí odložit apod.). V jiných rodinách může docházet ke **zneužívání, zanedbávání či týrání dětí**.

Svobodová (2005) popisuje typologii rodiny a dítěte. Uvádí, že se typy dítěte a rodiny libovolně kombinují, obtíže se tak mohou znásobovat, či plynou jedna z druhé:

Tabulka č.1 Typologie rodiny a dítěte

<i>Typologie rodiny</i>	<i>Typologie dítěte</i>
<i>Funkční rodina žijící běžným životem.</i>	<i>Zdravé dítě, které se vyvíjí normálním způsobem v rodině (optimálním prostředí)</i>
<i>Funkční rodina v náhlé, dočasné, akutní nouzi či krizi.</i>	<i>Dítě dlouhodobě nemocné nebo s postižením</i>
<i>Rodina ve vážných, dlouhodobých obtížích (nebo také dysfunkční rodina)</i>	<i>Dítě s poruchami chování respektive s delikventním chováním</i>
<i>Rodina ohrožující svoje členy a děti.</i>	<i>Dítě zanedbávané, týrané a zneužívané.</i>
<i>Neexistující rodina nebo rodina neplnící vůbec svoje funkce</i>	<i>Dítě žijící mimo vlastní rodinu.</i>

Zdroj: Svobodová (2005)

V České republice existuje spektrum psychosociálních či zdravotnických **služeb pro rodiny s dětmi**. Některé služby však stále scházejí, nebo nemají dostatečnou kapacitu. Snahou je řešit problémové situace v prostředí rodin, či docházením členů rodiny do ambulantních služeb. Pokud je však **situace v rodině vyhodnocena tak, že setrvání dítěte v ní není déle vhodné** (mohou o tom rozhodnout i sami rodiče), **je možné využít jednu z forem náhradní výchovy, jako dočasné či trvalé řešení situace**. Nejčastěji je tak řešena situace dětí:

- které byly **zanedbávány** a vyrůstaly v prostředí ohrožující jejich zdravý vývoj (dětem nebyla věnována adekvátní péče a pozornost, děti žily v nevyhovujících podmínkách, byly hůře živeny, byly svědky časté opilosti, agresivity, drogové závislosti, prostituce či častého střídání partnerů svých rodičů, rodiče neposílali děti do školy atp.)
- jejichž rodiče žijí **ve velké chudobě** (nevyhovující finanční a bytová situace)
- jejichž rodiče jsou **ve vězení**
- které byly **odloženy, opuštěny** vlastními rodiči (pro ekonomické, zdravotní, bytové, rodinné či jiné důvody)
- kdy se rodiče pro **psychické, fyzické postižení či nemoc** dítěte o něj nemohou či neumí postarat
- které byly obětí **zneužívání, týrání** (psychického, fyzického či sexuálního)
- s velkými **výchovnými obtížemi** (záškoláctví, delikvence, zneužívání návykových látek, úteky apod.)
- jejichž **rodiče zemřeli**

Ve většině případů jde pak o děti z **neúplných rodin** (z rodin rozvedených, z rodin neúplných např. pro uvěznění či nemoc některého z rodičů, z rodin, kde jeden z rodičů zemřel, z rodin osamělých matek apod.) či z **rodin doplněných** novým partnerem.

První snahou je, aby se v případě, kdy dítě nemůže dále s rodiči vyrůstat, jeho výchovy **ujal někdo z širší rodiny**. V zákoně o rodině (č. 94/1963 Sb.) je dále stanoveno, že v případě, že je výchova dítěte vážně ohrožena nebo vážně narušena a jiná výchovná opatření nevedla k nápravě či z jiných důvodů nemohou rodiče výchovu zabezpečit, může soud nařídit **ústavní výchovu**, přičemž je nejprve povinen zkoumat, zda výchovu dítěte nelze zajistit **náhradní rodinnou péčí** nebo rodinnou péčí **v zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc**. Formy náhradní výchovné péče rodinné i ústavní jsou popsány v následující podkapitole 1.2.

Umístění dítěte k jiným pečujícím osobám by (pokud nejde o adopci) nemělo být

konečným řešením situace rodiny. Během pobytu dítěte v náhradní výchovné péči by se, pokud to není vysloveně nežádoucí nebo nemožné, mělo **usilovat o znovu sjednocení rodiny**.

Tabulka č.2 „Co se mi vybaví, když se řekne rodina...“

Volné asociace dětí z dětských domovů, program o.s. Letní dům, 12.-14.5.2006

*Hodně jídla – Přátelství – Láska – Děti - Chyby, poruchy – Trápení – Štěstí – Chudost
Neohleduplnost – Ochota – Důvěra - Špína, lhaní – Peníze – Práce – Milování – Smutek
Nevěra – Starosti - Nikdy jsem v rodině nebyla - Nemám rodinu – Úklid - Teplo domova
Volnost – Drogy – Volnost - Chybíš mi – Vlastnost - Proč jsi mě porodila, když se o mě
nestaráš...- Starost - Stýská se mi – Upřímnost - Moc nad ostatními – Společnost – Důvěra
Svěřit se – Srdečnost – Láskyplnost – Smutek – Dobro – Zlo – Budík – Plodnost – Spolehlivost
Moudrost – Nenávist – Objetí – Teplo - Pusa*

Zdroj: www.letnidum.cz

1.2. Náhradní výchovná péče rodinná

Náhradní rodinná péče je podle Motejla (2007) institut sociálně-právní ochrany dětí určený dětem, které z různých důvodů nemohou vyrůstat ve vlastní biologické rodině. Jejím účelem je poskytnout těmto dětem přechodnou či dlouhodobou péči co nejvíce se podobající péči rodinné, pokud možno při zachování vazby dítěte s původní rodinou v maximální možné míře. Náhradní rodinná péče je u nás prováděna formou adopce (neboli osvojení), pěstounské péče a poručenství. Podkapitolu doplňuji o informace o tzv. hostitelské péči.

1.2.1. Osvojení (Adopce)

Osvojení upravuje zákon č. 94/1963 Sb., o rodině. Osvojit dítě (pouze **nezletilé**) může manželská dvojice, manžel(ka) rodiče dítěte i osamělá osoba. Přijímají tak do své péče opuštěné dítě a nabývají k němu **stejných práv a povinností**, jaké jsou mezi rodiči a dětmi. Osvojenec získává **příjmení osvojitele**. Adoptovat lze pouze dítě tzv. **právně volné** - tj. zákonní zástupci dali souhlas k osvojení dítěte (příp. i dítě samo dalo souhlas, pokud je schopno posoudit dosah osvojení). Souhlas může být dán nejdříve šest týdnů po narození dítěte. Souhlasu zákonných zástupců dítěte není potřeba:

„a) pokud po dobu nejméně šesti měsíců soustavně neprojevovali opravdový zájem o dítě,

zejména tím, že dítě pravidelně nenavštěvovali, neplnili pravidelně a dobrovolně vyživovací povinnost k dítěti a neprojevují snahu upravit si v mezích svých možností své rodinné a sociální poměry tak, aby se mohli osobně ujmout péče o dítě, nebo b) po dobu nejméně dvou měsíců po narození dítěte neprojevili o dítě žádný zájem, ačkoliv jim v projevení zájmu nebránila závažná překážka.“

Rozlišujeme **dva druhy osvojení**. Za prvé osvojení, které je nazývané také jako prosté, obyčejné, **zrušitelné** či I. stupně – toto osvojení lze z důvodů hodných zvláštního zřetele soudem zrušit. A osvojení **nezrušitelné** (také se setkáváme s označením osvojení II. stupně) – takto lze osvojit dítě starší jednoho roku a toto osvojení nelze zrušit.

Existuje také **osvojení mezinárodní** (řešením pro děti, kterým se nepodaří nalézt náhradní rodinu v zemi původu).

O osvojení **rozhoduje soud**. Před rozhodnutím soudu musí uplynout nejméně tři měsíce, po které budoucí rodič na své náklady pečuje o dítě. Toto období se nazývá „**předadopční péče**“ a rozhoduje o ní orgán sociálně-právní ochrany (dále OSPOD).

Nejčastěji bývají osvojovány zdravé děti kojeneckého a batolecího věku.

1.2.2. Pěstounská péče

Pěstounskou péči upravuje zákon č.94/1963 Sb., o rodině a zákon č.117/1995 Sb., o státní sociální podpoře. O svěřeni dítěte do pěstounské péče **rozhoduje soud**. **Nezletilé dítě** mohou do pěstounské péče přijmout manželé či jednotlivci - příbuzní dítěte nebo jiné osoby. Pak jde o tzv. **individuální** pěstounskou péči. Zvláštní formou pěstounské péče je potom **pěstounská péče na přechodnou dobu**. Je určena pro děti, které nemohou po určitou dobu z velmi vážných důvodů zůstat ve své biologické rodině. O děti pečují speciálně školení pěstouni, kteří mají povinnost pracovat s biologickými rodiči na vytváření takových podmínek, které umožní navrácení dítěte zpět do rodiny, popř. jeho umístění do rodiny náhradní. **Skupinová** pěstounská péče pak probíhá v zařízeních pro výkon pěstounské péče či v SOS dětských vesničkách.

Pěstouni o dítě pečují, ale **nemají k němu stejná práva a povinnosti** jako rodiče - zastupují dítě pouze v běžných záležitostech. **Nemají k dítěti vyživovací povinnost**. Jsou jim poskytovány **dávky pěstounské péče** (tj. příspěvek na úhradu potřeb dítěte, odměna pěstouna, příspěvek při převzetí dítěte a příspěvek na zakoupení motorového vozidla). Před rozhodnutím soudu o umístění dítěte do pěstounské péče může být dítě dočasně svěřeno rozhodnutím OSPOD do péče budoucího pěstouna. Pěstounům po tuto dobu náleží stejné

hmotné nároky (dávky) jako v případě pěstounské péče, do tří měsíců od svěřeni dítěte musí podat návrh na zahájení řízení o svěřeni dítěte. Pěstounská péče **zaniká zletilostí** dítěte.

V pěstounské péči bývají vychovávány děti, které nejsou právně volné, děti u nichž vzhledem k věku, zdravotnímu postižení, velikosti sourozenecké skupiny atp. není pravděpodobné, že by byly adoptovány.

1.2.3. Poručenství

V případě, že rodiče zemřeli, byli zbaveni rodičovské zodpovědnosti, výkon jejich rodičovské zodpovědnosti byl pozastaven nebo nemají způsobilost k právním úkonům v plném rozsahu, může **soud ustanovit dítěti poručníka** (poručníky mohou být i manželé). Podle zákona č. 94/1963 Sb., o rodině je poručník **zákonným zástupcem dítěte**, nezletilého vychovává, zastupuje a spravuje jeho majetek místo rodičů. Poručníky bývají nejlépe ti, koho doporučili rodiče (nebo příbuzní či blízcí dítěte, případně jiná fyzická osoba či OSPOD). Poručenství **nezakládá vyživovací povinnost** k dítěti.

1.2.4. Hostitelská péče

Podle Motejla (2007) je hostitelská péče **zvláštní forma pěstounské péče**, kdy děti z dětských domovů jezdí na návštěvy (víkendy, prázdniny) do rodin. Tyto návštěvy umožňují dětem (ve většině případů jsou to děti staršího věku; děti které nejsou právně volné a udržují kontakt se svými biologickými rodiči; děti pro které se nedaří sehnat náhradní rodinu), aby navázaly nové přátelské vztahy a osvojily si standardy rodinného života. Přímo **pojem** hostitelská péče **není zákonem upraven**. Pobyt dětí u rodin **schvaluje ředitel/ka** dětského domova na základě **souhlasu OSPOD** příslušného podle **trvalého bydliště dítěte** (příp.i na základě souhlasu OSPOD z místa trvalého pobytu rodiny či fyzické osoby, kam má jít dítě na návštěvu). OSPOD by rovněž měl provést **sociální šetření**, kam má být dítě propuštěno, či požadovat před vydáním souhlasu další podklady.

Hostitelská péče je institut vhodný zejména pro děti školního věku, které již dokážou pochopit, že se bude jednat pouze o dočasné pobyty u rodiny.

1.3. Náhradní výchovná péče - ústavní

V případě, že se rodina nemůže, nedokáže či nechce starat o dítě a nebylo možné či vhodné jeho umístění do náhradní rodinné péče, je dalším možným řešením jeho umístění do péče ústavní. Pojem „ústavní péče“ je již vžitým pojmem, proto ho v práci užívám. Přesnější by byl pravděpodobně pojem „institucionální péče“ vzhledem k zákonným úpravám. V těch např. do ústavní výchovy není zahrnuta péče v zařízeních pro děti vyžadující okamžitou pomoc, která ale nejsou ani formou náhradní výchovné péče rodinné.

Děti jsou do zařízení umísťována podle věku buď do **kojeneckého ústavu a dětského domova** pro děti do 3 let, do **zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc** či do **diagnostického ústavu** a následně buď do **dětského domova, dětského domova se školou, ústavu sociální péče** nebo **výchovného ústavu**. Dítě může být do zařízení umístěno na základě dobrovolné žádosti rodičů nebo na základě **rozhodnutí soudu o ústavní výchově, ochranné výchově nebo předběžném opatření**:

Ústavní výchova je podle Matouška (2003c, s.256) : *„Institut platného práva ČR (z. 94/1963, z.359/1999). Je to opatření navržené orgánem sociálně-právní ochrany dětí a schválené soudem. Uplatňuje se v případech, kdy rodina o dítě není schopna nebo ochotna náležitě pečovat a výchovu dítěte nelze zajistit jiným přiměřeným způsobem. Před nařízením ústavní výchovy je soud povinen zkoumat, zda výchovu dítěte nelze zajistit náhradní rodinnou péčí nebo péčí v zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc.“*

Ochranná výchova je podle Motejla (2007) ochranným opatřením podle zákona č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže. Plní různou úlohu u jednotlivých skupin mládeže. U mladistvých (15-18 let) hraje roli alternativy, odklonu od uložení trestního opatření, kdy soudce na základě své úvahy může upustit od uložení trestního opatření a spokojit se s opatřením ochranným. U dětí (12-15 let) plní uložení ochranné výchovy zejména roli ochrany společnosti. V případě dětí mladších 15 let je na zvážení soudu, zda čin který spáchaly, a jejich osobní poměry nenabízejí jiné východisko než uložení ochranné výchovy. I zde soudce zvažuje aspekt generální prevence (ochrany společnosti) ukládaného opatření.

Návrh na vydání **předběžného opatření** je podle Matouška (2003c) podáván v případech, kdy se dítě ocitne bez jakékoliv péče nebo když je jeho život či příznivý vývoj vážně ohrožen či narušen. Soud rozhoduje ve věci do 24 hodin. Toto opatření může trvat nejdéle 3 měsíce.

1.3.1. Kojenecký ústav a dětský domov pro děti do 3 let

Kojenecký ústav spadá do kompetence **Ministerstva zdravotnictví**. Je **zařízením** pečujícím o **děti do 1 roku věku**. Přijímá děti na žádost rodičů či na základě soudního rozhodnutí. Zdravotnický personál zde pečuje o opuštěné děti zdravé i o děti tělesně a mentálně postižené. Kromě toho umožňuje kojenecký ústav doléčovací a rekondiční pobyty pro chronicky nemocné děti. V některých případech přijímá s dítětem i matku (matky kojící, matky nezkušené, nezletilé, event. budoucí náhradní maminky). Na práci kojeneckého ústavu navazuje činnost **dětského domova pro děti do 3 let**.

Děti se z kojeneckého ústavu a dětského domova pro děti do 3 let vrací ve většině případů do svých původních rodin, nebo jsou umístěny do náhradní rodinné péče. Některé děti přechází do péče dalších ústavních zařízení (dětský domov či ústav sociální péče).

1.3.2. Diagnostický ústav

Diagnostický ústav je zařízením spadajícím pod Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy (dále jen **MŠMT**). Pobyt v diagnostickém ústavu je **mezičlánkem v procesu umístění dítěte** do dalších výchovných zařízení. Diagnostický ústav také poskytuje po dobu nezbytně nutnou **péči dětem zadržným na útěku** z jiných zařízení, z místa pobytu či od svých zákonných zástupců. Může poskytovat péči dětem, o jejichž umístění v důsledku **poruch chování** jejich zákonní zástupci požádali.

Podle zákona č.109/2002 Sb. jsou do diagnostického ústavu zpravidla na **8 týdnů** přijímány děti již **ve věku od 3 let**. Zde jsou rozděleny do tzv. **výchovných skupin** (v ústavu jsou nejméně tři), ve kterých se vychovatelé starají o čtyři až šest dětí. Diagnostické ústavy či výchovné skupiny diagnostických ústavů jsou **členěny podle pohlaví nebo podle věku** dítěte. Pro děti, které ukončily povinnou školní docházku, jsou jako součást diagnostického ústavu zřizovány diagnostické třídy, v nichž je vždy nejvíce osm dětí. V průběhu pobytu dítěte v diagnostickém ústavu probíhá jeho **komplexní vyšetření** (formou pedagogických a psychologických činností, zjištění úrovně dosažených znalostí a dovedností, zdravotní vyšetření dítěte atd.) a je započat **proces resocializace** směřující k nápravě poruch v sociálních vztazích a chování dítěte. Cílem pobytu dítěte v diagnostickém ústavu je vhodné posouzení toho, **do jakého zařízení následně dítě umístit**, nebo **zda je vhodný jeho návrat do rodiny**. Do dětských domovů a výchovných ústavů mohou být děti umístěny pouze diagnostickým ústavem, v jehož územním obvodu

se tato zařízení nacházejí. Přemístit dítě z jednoho zařízení do jiného může také jen diagnostický ústav. Diagnostický ústav dále sděluje orgánům sociálně-právní ochrany dětí údaje o dětech vhodných k osvojení nebo ke svěření do pěstounské péče.

1.3.3. Výchovný ústav

Výchovné ústavy patří do kompetence **MŠMT**, pečují o děti se závažnými **poruchami chování staršími 15 let** (výjimečně i o děti mladší). Podle zákona č.109/2002 Sb. jsou zřizovány zvlášť výchovné ústavy pro děti s nařízenou ústavní výchovou a zvlášť pro děti s uloženou ochrannou výchovou. Ve výchovném ústavu jsou děti rozděleny do **výchovných skupin**. Skupin může být v ústavu nejvíce šest (nejméně pak dvě). V každé výchovné skupině se vychovatelé starají o pět až osm dětí. Při výchovném ústavu se jako jeho součást zřizuje základní nebo speciální škola, může být zřízena i škola střední.

1.3.4. Ústav sociální péče

Ústavy sociální péče spadají do kompetence Ministerstva práce a sociálních věcí (**MPSV**). Do Ústavu sociální péče jsou umísťovány děti, mládež i dospělí **ve věku od 3 let s těžkým tělesným, smyslovým nebo mentálním postižením**. Ve výchovných skupinách zde vyrůstá vždy nejvíce dvanáct dětí.

1.3.5. Dětský domov

Dětské domovy spadají do kompetence **MŠMT**. Účelem **dětského domova** je zajišťovat péči o děti s **nařízenou ústavní výchovou**, které nemají závažné poruchy chování. Do dětského domova mohou být podle zákona č.109/2002 Sb. umísťovány děti **ve věku od 3 do 18 let, resp.19 let** (pokud se však dítě i po dosažení plnoletosti věnuje přípravě na budoucí povolání, může v domově zůstat až do věku 26 let). V dětském domově mohou žít i nezletilé matky spolu se svými dětmi. Děti zde žijí v tzv. **rodinných skupinách**, kterých je v dětském domově nejvíce šest, nejméně dvě. V každé ze skupin pak vyrůstá šest až osm dětí různého věku a pohlaví. Sourozenci pak většinou společně v jedné rodinné skupině. V péči o skupinu se střídají dva nebo tři pedagogové („tety“ a „středové“).

Děti do dětského domova **přichází v nejrůznějším věku**. Schneiberg (2007) cituje studii Novotného, že děti přichází do zařízení nejčastěji ve věku 11-14 let. Většina dětí přichází se svými sourozenci. Specifikem ústavní výchovy je podle Škoviery (2007) velký podíl dětí romského etnika.

V dětském domově se děti zapojují do života jedné z rodinných skupin, seznamují se s chodem nového domova. Většinou je toto období pro nově příchozího obyvatele dětského domova obdobím **zátěžovým** – není vždy snadné najít své „místo“ mezi ostatními dětmi, být přijat.

Děti, které přichází do dětského domova se také seznamují s jeho **personálem**. Tím jsou **ředitel/ka** zařízení, **pedagogičtí** pracovníci (vychovatelé), **hlavní vychovatel/ka**, **sociální pracovníce**, v některých dětských domovech také **psycholog/ psycholožka** a **další** zaměstnanci (personál kuchyně, údržbář apod.). Dlouhodobým problémem je **nedostatek vychovatelů – mužů**. Každé dítě minimálně jednou za tři měsíce navštěvuje **sociální pracovníce** z OSPOD z místa trvalého bydliště (ukládá to zákon č.359/1999 Sb.).

Začít žít v dětském domově také mnohdy znamená začít **žít v úplně novém městě či vesnici**. Děti se stále mohou ocitnout mnoho kilometrů od svého původního bydliště. Nová v takovém případě bývá pro děti i škola, kterou navštěvují. Výhodnější postavení v kolektivu mívají děti, které **se vzdělávají** v klasické **základní škole**, než ve **škole speciální**. Speciální školy jsou v některých případech součástí areálu dětského domova, což může pro některé děti znamenat handicap - děti se nesetkávají tak často s dospělými a s dětmi z místní komunity.

Na Slovensku podle Škoviery (2007) z 1710 dětí z dětských domovů, které si plnily povinnou školní docházku, jich v roce 2004 až 30,5 % chodilo do **speciální základní školy**. Podobná je situace i v České republice. Důvodem může být nejenom **míra rozumových schopností** dětí či **míra jejich postižení**, ale i **déletrvající zameškání školní docházky** dítěte, **psychická deprivace**, **nižší motivace** ke studiu apod. Je ale známo mnoho případů, kdy se školní výkony dětí po přechodu z ústavní výchovy do podnětného prostředí náhradní rodinné výchovy výrazně zlepšily. Schneiberg (2007) uvádí, že podle Novotného studie dosahuje **polovina dětí** z dětských domovů **základního** vzdělání, přibližně **jedna čtvrtina je vyučená**, **jedna čtvrtina dosáhne středoškolského** vzdělání, je **jen několik vysokoškolsky** vzdělaných.

V **odpoledních hodinách** se děti věnují psaní úkolů a navštěvují různé **zájmové kroužky**, pokud jim je prostředí nabízí. Vychovatelé pomáhají dětem s **učením**, věnují se

tvorivým činnostem s dětmi, **hrám a** aktivnímu trávení volného času. Zároveň se starají o „**domácnost**“ skupiny - uklízí společné prostory, dohlíží na hygienu dětí, nakupují dětem oblečení a jiné potřebné věci. V některých dětských domovech také vychovatelé perou a žehlí prádlo, nakupují a připravují jídlo pro rodinnou skupinu, doprovází děti k lékaři apod. Čas dále věnují administrativě spojené s vychovatelstvím. V některých dětských domovech tak na klidné rozhovory či jiný způsob individuálního kontaktu s dětmi nezbyvá již příliš mnoho času. Zvláště když je ve skupině některé z dětí předškolních, či dítě méně samostatné či nemocné.

Děti se ve většině dětských domovů **stravují** ve společné **jídelně domova** (nebo si připravené jídlo odnáší do svých skupin). V rodinných skupinách vaří **vychovatelé s dětmi** většinou jedenkrát týdně, a to o víkendu. Děti se na společné vaření většinou velmi těší.

Víkendy a prázdniny tráví děti v **dětském domově**, na akcích pořádaných **školou, dětským domovem** samotným nebo některou ze **zájmových** či **neziskových organizací**. Děti také mohou trávit několik dní mimo dětský domov u svých **příbuzných** či v **hostitelských rodinách**. Veškeré návštěvy a účast dětí na vícedenních akcích musí **povolit** ředitel/ka dětského domova po předchozím **písemném souhlasu** OSPOD z místa trvalého bydliště dítěte.

Rodiče či příbuzní mohou dítě v dětském domově **navštěvovat**. Ředitel/ka dětského domova může **zakázat nebo přerušit** návštěvu zákonných zástupců dítěte nebo jiných osob v zařízení. Stejně tak může z vážných výchovných důvodů nebo pokud to není v zájmu dítěte pobyt u těchto osob zakázat (nejdéle na 30 dnů v období následujících 3 měsíců - viz zákon č.109/2002 Sb.). Za legitimní lze podle Motejla (2007) považovat zejména ty případy, kdy dítě v rámci předchozích pobytů u rodičů netrávilo čas doma (ačkoliv za této podmínky byl pobyt povolen), páchalo trestnou činností či ve stanovený čas nebylo předáno ústavnímu zařízení, příp. se do něj vůbec nevrátilo.

Děti vyrůstající v dětském domově dostávají **kapesné**. Jeho výše je určena podle věku dítěte a je uvedena v zákoně č.109/2002. Dětem, které dostávají **sirotčí důchod**, jsou peníze spořeny. Dětský domov kupuje dětem **dárky** k narozeninám, svátku atp. Malé dárky vozí dětem také sociální pracovnice OSPOD. Většina dětí také zná dobře pojem „**sponzor**“. Do dětských domovů často přichází sponzoři, kteří přinášejí dárky či zajišťují dětem různé akce. Některé děti, resp. rodinné skupiny, jsou tak velmi dobře materiálně zajištěny. Děti si pak mnohdy věci neváží a spoléhají na to, že v případě potřeby sponzoři přinesou dary další. V poslední době jsou již v mnoha dětských domovech aktivity sponzorů více regulovány. **Na pobyt dítěte** v dětském domově **přispívají také jeho rodiče**

příspěvkem na úhradu pobytu a péče (upraveno zákone č.359/1999 Sb.).

V dětském domově **jsou určena pravidla chování**. Děti je přestupují různými způsoby. Závažným porušením pak bývá zneužívání návykových látek, krádeže, útky, šikana atp. Každý dětský domov má požadovaná pravidla chování i sankce za jejich porušení **nastavena odlišně**. Jako **sankci** mohou DD uplatnit kromě klasických výchovných metod např. snížení kapesného (za souhlasu dítěte), omezení nebo zákaz trávení volného času mimo zařízení (ne však u rodiny), odejmutí možnosti zúčastnit se nějaké akce atp. Největší hrozbou však pro děti bývá jejich přemístění do výchovného ústavu. Stejně tak, jako se dětské domovy **liši v požadavcích na dodržování pravidel chování** a v používání sankcí za jejich porušení, **liši se i mírou zodpovědnosti**, kterou po dětech vyžadují a **mírou „volnosti“** a důvěry, kterou dětem nabízí.

Pokud se dítě do **dovršení 18 let** (resp.19 let) nevrátí do své původní rodiny a nepodaří se pro něj najít rodinu náhradní, přijde den, kdy musí dětský domov opustit. Sociální pracovníce a další personál dětského domova, sociální pracovníce (či kurátor/ka) OSPOD z místa trvalého bydliště dítěte či pracovníci různých neziskových organizací **dítě podporují**, pomáhají hledat **nové bydlení a zaměstnání**. Některé děti se ale učí žít samostatně již např. od nástupu na střední školu - bydlí na **internátě** či v **samostatném bytě**, který má DD k dispozici. Každé dítě má při odchodu z dětského domova **nárok na finanční příspěvek či věcnou pomoc**. Dětem, kterým byl spořen sirotčí důchod, náleží i naspořená částka. Některé děti dostávají další finanční či materiální podporu díky pomoci nadací a dalších institucí. Po odchodu se někteří mladí lidé vrací do dětského domova **na návštěvy** za sourozenci, kamarády či personálem.

1.3.6. Dětský domov se školou

Dětské domovy se školou spadají taktéž do kompetence **MŠMT**. Jejich účelem je podle zákona č.109/2002 Sb. zajišťovat péči dětem s nařízenou **ústavní výchovou**, mají-li **závažné poruchy chování**, dále dětem, které pro svou **přechodnou nebo trvalou duševní poruchu** vyžadují výchovně léčebnou péči. Pečuje také o děti s uloženou **ochrannou výchovou** a o **nezletilé matky** spolu s jejich dětmi. Do dětského domova se školou mohou být **umíst'ovány děti ve věku od 6 do 18 let** (resp.19 let, příp. do 26 let). Některé děti žijící v dětském domově se školou navštěvují klasickou základní školu. Pro ty, které nemohou plnit povinnou školní docházku v jiné škole, **zřizuje** zařízení základní, střední nebo střední odbornou **školu** s odpovídajícími vzdělávacími programy. Děti v dětském

domově se školou žijí v tzv. **rodinných skupinách**, které jsou zde nejméně dvě, nejvíce jich může být šest. V každé skupině pak vyrůstá společně pět (maximálně osm) dětí různého věku a pohlaví. Sourozenci jsou většinou umístováni do stejné rodinné skupiny. V péči o skupinu se střídají dva až tři vychovatelé.

1.3.7. Zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc

Podle zákona č.359/1999, Sb. o sociálně-právní ochraně je možné zřizovat zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc. Zařízení poskytují ochranu a pomoc dítěti, které se ocitlo bez jakékoliv péče, jehož život nebo příznivý vývoj je vážně ohrožen, jde-li o dítě týrané nebo zneužívané či dítě, které se ocitlo v situaci, kdy jsou závažným způsobem ohrožena jeho základní práva. Ochrana a pomoc takovému dítěti spočívá v uspokojování základních životních potřeb a v zajištění lékařské, psychologické či jiné odborné péče. V zařízení se poskytuje ochrana a pomoc dítěti po dobu, než rozhodne soud o návrhu obecního úřadu obce s rozšířenou působností na nařízení předběžného opatření.

Tato zařízení zřizují převážně neziskové organizace. Nejznámějšími a nejvíce rozšířenými zařízeními jsou tzv. Klokánky, zřizované Fondem ohrožených dětí (dále FOD). Zařízení mohou přijímat děti na základě **žádosti rodičů, soudního rozhodnutí** (předběžné opatření nebo rozsudek), **žádosti OSPOD** i na základě **žádosti samotného dítěte či osoby**, která malé dítě nalezne opuštěné nebo v jiné krizové situaci. V těchto případech mohou děti být v zařízení až do té doby, než soud rozhodne o předběžném opatření. Děti jsou do Klokánku přijímány **bez předchozího pobytu v diagnostickém ústavu, bez ohledu na věk**. Podle § 46 odst. 2 zákona o rodině má rodinná péče v zařízeních pro děti vyžadující okamžitou pomoc **přednost před ústavní výchovou**. V péči o dvě až čtyři (nejvíce šest dětí) se zde starají dva vychovatelé nebo manželský pár ve svých **bytech nebo v bytech služebních**. Vychovatelé pečují o společnou domácnost, nakupují a připravují jídlo.

Podle FOD (<http://www.fod.cz>, cit.15.6.2008) je průměrná doba pobytu dítěte v Klokánku 6 měsíců. Přibližně 80 % dětí je přijato na základě dohody s rodiči (ve značné části na doporučení OSPOD), 20 % dětí na základě soudního rozhodnutí, 4 % dětí jsou přijaty na základě jejich žádosti s následným souhlasem rodičů nebo předběžným opatřením. Přibližně 70 % dětí se vrací do původní rodiny, 20 % dětí do náhradní rodinné péče, 1 % dětí zde dosahuje zletilosti a 9 % dětí přechází do jiných zařízení.

1.4. Právní rámec problematiky

1.4.1. Mezinárodní smlouvy

Úmluva o právech dítěte (publikována pod č. 104/1991 Sb.) „ (...) ukládá státům mimo jiné povinnost při všech činnostech týkajících se dítěte brát v úvahu plně a přednostně jeho zájmy. Dítě má právo se svobodně vyjadřovat ke všem záležitostem, které se jej dotýkají, přičemž se jeho názorům musí věnovat patřičná pozornost. Stát má dítě chránit před násilím a všemi formami špatného zacházení ze strany rodičů nebo jiných osob starajících se o dítě. Má zavádět vhodné sociální programy zaměřené na prevenci násilí a na pomoc jeho obětem. Stát má poskytovat zvláštní ochranu dítěti zbavenému rodinného prostředí a má mu zabezpečit vhodnou náhradní rodinnou péči nebo v nutných případech umístění v příslušném zařízení. Dítě, které bylo příslušnými orgány dáno do péče, na výchovu nebo na léčení, má právo na pravidelné hodnocení svého umístění. “ (Liga lidských práv, 2007b,s.9)

Evropská úmluva o výkonu práv dětí (publikována pod č. 54/2001 Sb.m.s.) - účelem této úmluvy je podle Ligy lidských práv (2007b): v nejlepším zájmu dětí podporovat jejich práva, poskytnout jim procesní práva a usnadnit jejich výkon tím, že bude zabezpečeno, aby děti, přímo nebo prostřednictvím jiných osob nebo orgánů, byly informovány o soudních řízeních, které se jich týkají, a mohly se jich účastnit.

Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod (Evropská úmluva, publikována pod č. 209/1992 Sb.) se podle Ligy lidských práv (2007b) netýká jen práv dětí, ale všech osob, tedy i dětí a jejich rodičů. Je významná vzhledem k tomu, že z ní vyplývají práva přímo jednotlivcům, nikoli jen povinnost státu zakotvit určitá práva ve svém zákonodárství, jak tomu bývá u jiných úmluv. Navíc dává možnost obracet se po vyčerpání vnitrostátních opravných prostředků se svými stížnostmi na Evropský soud pro lidská práva, jehož rozhodnutí jsou pro Českou republiku závazná. Na práva dětí a rodičů dopadají především články 6 (právo na spravedlivý proces), 8 (právo na respektování rodinného a soukromého života) a 14 (zákaz diskriminace založené na jakémkoli důvodu při užívání práv a svobod přiznaných úmluvou).

Uvedené mezinárodní smlouvy jsou v České republice závazné na základě článku 10 Ústavy ČR. Problematiky dětských práv se dotýkají další mezinárodní dokumenty.

1.4.2. Ústavní předpisy a zákony ČR

Listina základních práv a svobod (č. 2/1993 Sb.). Na práva dětí a rodičů dopadá především článek 32.8 (Motejl, 2007)

Zákon o rodině (č. 94/1963 Sb.) upravuje v této souvislosti zejména vztahy mezi rodiči a dětmi, rodičovskou zodpovědnost (včetně jejího omezení, pozastavení a zbavení), vyživovací povinnost, výchovná opatření, pěstounskou péči, nařízení ústavní výchovy, určení rodičovství, osvojení, poručnictví a opatrovnictví.

Zákon o sociálně-právní ochraně dětí (č. 359/1999 Sb.) upravuje opatření sloužící k ochraně dětí a postup orgánů vykonávajících sociálně-právní ochranu a některé aspekty výkonu ústavní a ochranné výchovy.

Zákon o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních (č. 109/2002 Sb.) upravuje výkon ústavní výchovy v těchto typech zařízení: diagnostický ústav, dětský domov, dětský domov se školou, výchovný ústav. Zákon dále upravuje práva a povinnosti dětí umístěných v ústavní výchově, osob odpovědných za výchovu, práva a povinnosti ústavních zařízení (resp. ředitele). (Liga lidských práv, 2007b)

Ustanovení zákona jsou dále konkretizována vyhláškou č. **438/2006 Sb.**, kterou se upravují podrobnosti výkonu ústavní a ochranné výchovy. Na chod zařízení má vliv také vyhláška č. **410/2005 Sb.**, o hygienických požadavcích na prostory a provoz zařízení a provozoven pro výchovu a vzdělávání dětí a mladistvých. (Motejl, 2007)

Zákon o veřejném ochránci práv (č. 349/1999 Sb.) opravňuje ombudsmana zabývat se ochranou dětí umístěných v zařízeních, kde se vykonává ústavní či ochranná výchova. Podle Motejla (2007) v nich ombudsman může od 1.1.2006 provádět tzv. systematické návštěvy.

Z dalších zákonů na tuto problematiku dopadají zejména:

Občanský soudní řád č. 99/1963 Sb.; Správní řád č. 500/2004 Sb.; Zákon o soudnictví ve věcech mládeže č. 218/2003 Sb.; Trestní zákon č. 140/1961 Sb.; Zákon č.117/1995 Sb., o státní sociální podpoře; Zákon č.108/2006 Sb., o sociálních službách.

2. Jaké děti do náhradní výchovy přichází

První kapitola shrnuje, z jakých důvodů se některé děti dostávají do systému náhradní výchovy, popisuje druhy náhradní výchovy rodinné a institucionální, zmíněn je právní rámec problematiky. Podrobněji je popsána organizace péče v dětských domovech. Tato kapitola předchozí téma doplňuje o to, jaké děti do náhradní výchovy přichází.

2.1. Biologická úroveň

Podle Škoviery (2007) výzkumy potvrzují, že děti svěřené do náhradní výchovy mají (v porovnání s dětmi z ostatní populace) **handicapy na biologické úrovni**, které **souvisí s genetickým základem** (především v romské populaci jsou častější příbuzenské svazky, vyšší nemocnost), **prostředím** ve kterém dítě vyrůstá (životní úroveň, kvalita a množství podnětů) či chováním matky během **gravidity**, které není v souladu s potřebami nenarozeného dítěte (špatná hygiena, kouření, pití alkoholu, nevhodná skladba potravin ap.). Případy, kdy se narodí dítě s FAS (Fetal Alcohol Syndrom), dnes nejsou nijak výjimečné. Tyto děti mají nižší porodní váhu, bývají nedonošené, mají drobná poškození mozku. Také se u nich objevují **zdravotní postižení, častá nemocnost a poruchy chování**.

U dětí svěřených do náhradní výchovné péče se často projevují různá **onemocnění** – např. epilepsie, srdeční vady, problémy se zažíváním apod. Důvody jejich propuknutí nemusí být jen ty shora uvedené, důležitý je u těchto dětí také aspekt **psychosomatický**.

Škoviera (2007) cituje Vocilku (2000), že v roce 2000 bylo v českých dětských domovech 36,2 % zdravotně postižených dětí a dalších 10,3 % dětí smyslově a tělesně postižených, tj. že mezi dětmi žijícími v dětských domovech je mnohem **větší podíl dětí s postižením**, než jaký najdeme v běžné populaci. Škoviera (2007, s.47) dále cituje Drobného, Drobnou (2000, s. 67-68), že děti z dětských domovů **zaostávají** za ostatní populací **v hodnotách základních tělesných rozměrů**. Opoždění se podle něj postupně zmírňuje, k vyrovnání rozdílu dochází po dvanácti letech pobytu dítěte v dětském domově.

2.2. Psychická úroveň

Každé z dětí, které přichází do náhradní výchovy, si s sebou přináší odlišné vzpomínky na život v původní rodině. **Příběh** každého z dětí je jedinečný, stejně jako se s ním děti **odlišně vyrovnávají**. Vrtbovská (2007) píše, že většina dětí umístěných do náhradní výchovy v raném věku prožila **hlubokou osamělost - úplnou absenci bezpečného milujícího vztahu**. Psychickou stabilitu dětí ale nemusí ohrozit pouze **obtížný život** v původní biologické rodině (zanedbávání, týrání či zneužívání atp.), traumatem pro většinu z dětí bývá samotné **odloučení, separace od vlastní rodiny**, byť život v ní nebyl snadný. Psychickou deprivaci dětí může dále prohlubovat **život v ústavním prostředí**, které i přes veškerou snahu nemůže vždy nabídnout možnost navázat dlouhodobý a intenzivní citový vztah mezi dítětem a vychovatelem.

2.2.1. Týrání, zneužívání

Některé děti byly také před svým příchodem do náhradní výchovy obětmi **týrání a zneužívání**. Dítě může být podle Langmeiera, Krejčířové (2006) obětmi **týrání** fyzického (tělesné ublížení dítěti nebo vědomé odmítnutí zabránit takovému ublížení), psychického (např. pohrdání, terorizování, izolování, odpírání emoční opory atd.). **Zneužívání** (situace, kdy člověk využívá druhého ke svému vlastnímu prospěchu) psychického, fyzického či sexuálního, zneužívání k práci či k manipulaci po rozvodu. Některé děti byly **svědky násilí** či týrání druhých. **Dopady takových prožitků** jsou v životě každého z dětí **individuální** (může se vyskytnout vývojová retardace, oslabená motivace k učení, odchylky v chování – agresivita, apatie, neklid, posttraumatické stresové poruchy, deprese atd.) a jejich popsání by vystačilo na samostatnou práci. Přesto je důležité brát v úvahu, že budou mít s největší pravděpodobností na psychiku i chování dítěte vliv.

2.2.2. Zanedbání

Zanedbání postihuje podle Langmeiera (2000) **spíše povrchové stránky** osobnosti dítěte. Je definováno jako vážné opomíjení rodičovské péče nezbytné pro tělesný a duševní vývoj dítěte. Podle Langmeiera, Krejčířové (2006, s.286): „*Tělesné zanedbávání zahrnuje nedostatek přiměřené **výživy** (kvantitativně či kvalitativně), **oblečení**, nezbytného **přístřeší**,*

hygieny a ochrany před nebezpečím, ve školním věku pak nedostatečné zajištění řádné školní docházky i přiměřeného dohledu nad přípravou domácích úkolů a vůbec nezájem o školní prospěch dítěte, stejně jako nedostatečný dozor nad tím, kde a s kým dítě pobývá, jak tráví volný čas apod. Zanedbávání je patrně nejčastějším typem špatného zacházení s dětmi (...).“ Následkem takového zanedbávání může být např. zhoršující se školní prospěch, narůstající počet kázeňských přestupků apod.

Podle Konvičkové (2008, s.39): „*Všechny typy zanedbávání vysoce korelují s chudobou a špatným sociálním postavením rodiny. Proto je někdy těžké rozlišit, zda je schopnost pečovateli poskytovat dětem adekvátní péči snížena v důsledku jejich špatné sociální situace, příp. odlišných kulturních norem, nebo zda jde o záměrné zanedbávání péče. Sociální služby zaměřené na podporu zanedbávanému dítěti a jeho rodině by proto měly být zaměřeny nejdříve na stabilizaci sociální situace rodiny, následně pak na rozvoj rodičovských dovedností v péči o dítě.*“

Podle Langmeiera a Krejčířové (2006, s.289) se na základě Doporučení Rady Evropy z roku 1992 se **pod pojem citového zanedbávání** (definováno jako neuspokojování emočních potřeb dítěte) řadí „**psychická deprivace**“: „*I když podřazení pojmu psychická deprivace pod souhrnný pojem zanedbanost není přesné a nevystihuje podstatný rozdíl, je třeba je akceptovat jako mezinárodně dohodnutou klasifikaci. Běžnou praxí umístování dětí ze zanedbávajících rodin do „dobrých“ ústavů bychom pak mohli označit jako nahrazení jedné formy zanedbávání – zanedbávání tělesného a zanedbávání výchovy a vzdělání (při kterém emoční potřeby dítěte a jeho potřeba citové vazby mohly být ovšem i velmi dobře uspokojovány) jinou formou – zanedbáváním citovým.*“

2.2.3. Psychická deprivace

Psychická deprivace se podle Langmeiera (2000) týká spíše **hlubších složek osobnosti** - především **rozvoje poznávacích a emočních funkcí**. Langmeier (1974, s.22) píše, že: „*Psychická deprivace je psychický stav vzniklý následkem takových životních situací, kdy subjektu není dána příležitost k ukojení některé jeho základní (vitální) psychické potřeby v dostačující míře a po dosti dlouhou dobu.*“

Základními potřebami jsou podle Langmeiera, Krejčířové (2006, s.286)¹:

- **potřeba podnětové proměnlivosti** (stimulace – její dostatečná složitost a variabilita)
- **potřeba kognitivního řádu** (vnější struktury – smysluplného, srozumitelného a organizovaného uspořádání podnětů)
- **potřeba emoční vazby** (specifického sociálního objektu, k němuž je dítě vázáno těsným a stabilním poutem)
- **potřeba autonomie** (osobně-sociálního významu – nezávislosti, sebenaplnění a zajištění osobní integrity)
- **potřeba otevřené budoucnosti a akceptované vlastní minulosti**

Podle Ligy lidských práv (2005) psychicky deprivované dítě může vyrůstat v prostředí hygienicky vzorném, mít dokonalé ošetření i dohled, ale jeho **rozumový a zvláště citový vývoj může být vážně narušen**. K psychické deprivaci může docházet jak **v rodinném prostředí, tak v prostředí ústavním**, kde je důležitým činitelem vzniku psychické deprivace **přerušeni již vytvořeného vztahu** mezi dítětem a jeho sociálním prostředím, separace či ztráta a **chybějící trvalý vztah s jednou pečující osobou** (viz 4.2.3.) Deprivaci může podle Ligy lidských práv (2007b) **prohloubit maladaptace**. Jestliže se nepodaří dosáhnout souladu mezi potřebami dítěte a podmínkami nového prostředí, nastupuje nevhodná nebo nepřiměřená forma přizpůsobení dítěte vnějšímu prostředí, podnětům, které z něho přicházejí anebo naopak stále nepřicházejí, ačkoli je dítě potřebuje. Ta ho nutí k využití **obranných mechanismů (únik a útok)** aby ochránil svoji sebeúctu a zamezil rozvoji úzkosti. Jde např. o únik do nemoci; únik ze zátěžové situace - chození „za školu“, útěk, dětská lež; únik do fantazie; racionalizaci; vytěsnění traumatizujícího zážitku; agresi k osobě, která je zdrojem nepřiměřené zátěže nebo na objekt náhradní apod.

Psychické strádání v důsledku nedostatku příležitostí k uspokojení některé ze základních psychických potřeb v dostačující míře, po dostatečně dlouhou dobu **může vést ke změnám v chování, jednání i sebepojetí dítěte**.

---

¹ V publikaci Langmeiera a Matějčka z roku 1974 byly základní potřeby formulovány takto: potřeba množství, proměnlivosti a druhu podnětů; potřeba základních podmínek pro účinné učení; potřeba prvotních společenských vztahů (hlavně k matce) umožňujících základní interakci osobnosti; potřeba společenského uplatnění umožňujícího osvojit si rozličné společenské role a hodnotné cíle.

Matějček (2005b) uvádí typologii **následků psychické deprivace**, jak se jeví v dětství a v dospělosti:

- **Typ relativně dobře přizpůsobený:** V dětství - v ústavním prostředí bez hrubších nápadností, někdy „miláček“, učí se přijatelně, s druhými dětmi vycházejí. V dospělosti – přijatelné zařazení do společnosti, přiměřené vzdělání a zaměstnání, většinou v manželství, mají děti.
- **Typ útlumový:** V dětství - snížená aktivita, snížený sociální zájem, infantilní, neučí se. V dospělosti - žijí v ústavech sociální péče, maladaptace se spíše prohlubuje, závislí jedinci.
- **Typ sociální provokace:** V dětství - domáhají se „práva na lásku“ násilím, druhé děti jsou jim konkurencí, vychovatele provokují – současně zvýšená úzkostnost, „zbabělci“. V dospělosti - inteligence přiměřeně rozvinutá, společensky izolovaní, selhávají v manželství, střídají zaměstnání a bydliště, v konfliktech se zákonem.
- **Typ sociálně hyperaktivní:** V dětství - v sociálním kontaktu bez zábran, předvádějí se, „nenasytný“ sociální zájem, nevyužívají své inteligence. V dospělosti – nestálí, většinou svobodní nebo rozvedení, nemají přátele, v lásce zklamaní (většinou muži).
- **Typ substitutivní (náhradního uspokojení):** V dětství - neuspokojení psychických potřeb kompenzováno na nižší úrovni – přejídání, masturbace; egocentrické zájmy, agresivní projevy (bývají ústavem posílány na psychiatrii, logicky se však vracejí zpátky do ústavu po málo úspěšné léčbě). V dospělosti – nepřizpůsobení jedinci.

Také u ostatních autorů (Škoviera, 2007; Liga lidských práv, 2005b; Vrtbovská, 2007) najdeme popsané možné **důsledky psychické deprivace**, typické **způsoby prožívání a projevy chování** deprivovaného dítěte. Přináším zde jejich stručné shrnutí: Zvýšená **afektivita**, **neuroticismus**, potlačování projevů **emocí**, absence emocionálních odpovědí na situace, ve kterých jsou běžně vyvolávány, skleslost, **apatie**. Obtížné zvládání **hranic**. Negativní **sebeobraz** a snížení sebeúcty. Chybějící **ideály**, nadšení pro vyšší hodnoty. Nízké **ambice** a slabá **vůle**. **Nedůvěra** vůči dospělým. Povrchní **vztahy**, city, které nejsou skutečně prožívané - nedostatek kapacity pro péči a lásku k lidem, skutečná přátelství, neschopnost přijmout pomoc od jiných osob, touha po blízkosti a zároveň odmítání blízkých vztahů. Problém s utvářením **identity**. Nerovnoměrný **psychomotorický vývoj**, kdy může být u dítěte diagnostikována retardace psychomotorického vývoje, přičemž ovšem bývají **podprůměrně vyvinuty především složky řečového vývoje** a sociálního chování. Především řeč a její užití ke komunikaci

je na nižším vývojovém stupni (jako důsledek nedostatečného učení a interakce v blízkém a bezpečném vztahu). Dítě je **nerovnoměrně vyvinuto**, jeho schopnosti, uvědomování sebe sama a seberegulace jsou výkyvové, zahrnují „různá vývojová období“. Časté jsou také poruchy **pozornosti**, hyperaktivita

Vliv deprivace na psychiku dítěte je popisován také **neurobiologicky**. Zmiňuje se o tom např. Vrtbovská (www.natama.cz, cit.1.11.2008): „*V prvních měsících dítěte (ale až do věku 3 let) je vývoj mozku extrémně rapidní. Vznikající neurony nacházejí spojení, tvoří se neuronové sítě, které budou „sloužit“ člověku po celý život. Tyto neuronové sítě jsou součástí vývoje mozku po narození dítěte, je geneticky zakódováno, že se utvářejí správně jedině v blízkém kontaktu dítěte s matkou, s osobou jež dítě miluje, zná, rozumí dítěti beze slov, naplňuje jeho potřeby. (...) Paměť podle současné vědy má také emocionální složku, jakýsi „sklad“ emocionálních zážitků spojených s interakcemi s dospělými lidmi, které jsou vytvořenými spojeními mezi neurony „uloženy v emocionální paměti“. Dětem, které na začátku života (0 – 3 roky) zažijí formální péči bez intensivního osobního zájmu blízké osoby, zanedbávání, ohrožení, náhlou ztrátu blízké osoby, nedostatek emocionální resonance a bezpečí u blízké osoby se vyvíjí odlišně mozek. V jejich psycho-neurologickém systému dochází k závažným organickým poruchám, jež mají za následek psychické poruchy, úzkostné stavy, nelimitovanou agresivitu, neschopnost navázat pozitivní vztah s druhým člověkem = asocialitu nebo neurózy...“*

Vlastní přístup k psychické deprivaci a teorii potřeb přináší také celostní psychoterapeutická metoda vytvořená manželý Albertem Pessu a Dianou Boyden Pessu v USA v 2.polovině 20.století. Doležalová (2008) popisuje, že podle „**PBSP**“ (zkratka z angl. Pessu Boyden System Psychomotor) přichází dítě na svět s určitou dávkou kapacity životní energie, kterou projevuje - **směřuje k akci a očekává dobrou protiakci**, dobrý protitvar. Pokud protitvar nepřichází tak, jak dítě potřebuje, dochází k neuspokojení potřeby a životní energie se oslabuje, což se může později projevit např. depresivními problémy či poruchami chování. Zvláštní nebo rizikové chování u dětí tak nemusíme vidět jako problém, ale jako vlastní specifický způsob strategie, kterou děti používají k nasycení svých přirozených nesaturovaných potřeb. Čím jsou deficity neuspokojení potřeb ranější, tím mohou být jeho poruchy ve vývoji hlubší. PBSP představuje koncept **5 základních potřeb – místa, výživy, podpory, ochrany, limitů**. Každá z uvedených potřeb musí být

uspokojena **ve správném čase a správnými lidmi**, nejprve na **konkrétní úrovni** (dělohou, prsem, doteky atd), později stoupá důležitost uspokojení potřeby i na **symbolické úrovni** (slovním projevem, hodnotami atd.). Proces vývoje uspokojování potřeb je úspěšně završen, naučí-li se člověk uspokojovat **sám sobě** vlastní potřeby. K tomu dozrává za předpokladu, že mu potřeby předtím kvalitně uspokojoval někdo jiný a ukázal mu vhodný způsob, jak uspokojení dosáhnout. Poté je schopen sytit dobře i potřeby druhých..

2.2.4. Možnosti nápravy zanedbanosti a deprivacních poruch

Zanedbanost péče o dítě, jak o ni píše Langmeier, Matějček (1974), **se daří** během pobytu dětí v dětských domovech **napravovat**. Děti zde zakouší jiný přístup k výchově, k péči o sebe sama, ke starosti o domácnost, navštěvují školu, v případě potřeby se jim dostane chybějící lékařské péče atd. Na druhou stranu **může** podle Ligy lidských práv (2007b) tak snadno **dojít k paradoxu**, že: „ (...) dítě „zanedbané“ je odňato z rodiny a umístěno v ústavu, kde se odstraní zanedbanost, ale kde současně hrozí nebezpečí, že dojde k deprivaci prognosticky nesporně horší (Matějček, Langmeier). “

Liga lidských práv (2007b, s.63) dále cituje Matějčka, který nepokládá ani prognózu **deprivacních poruch za beznadějnou, ale ani za příznivou**: „*Těžké a dlouho trvající deprivace působí v psychické struktuře dítěte zpravidla **hluboké změny**, které mohou být trvalé. Čím mladší je dítě a čím déle deprivace trvá, tím menší je naděje, že bude možné následky beze zbytku odstranit. Je také pravděpodobné, že jisté poruchy, hlavně v emocionální oblasti, přetrvávají i tam, kde se pacient sociálně a intelektově přizpůsobil celkem normálně.*“ Autoři dále uvádějí, že: „*Možná náprava psychické deprivace v dětství je sporná. Jediným možným řešením je prevence, tj. umístění dítěte do prostředí, ve kterém k psychické deprivaci nedochází. Tedy do prostředí stimulačně bohatého a především takového, které dítěti poskytne citovou vazbu s pečující osobou s plnohodnotnou citovou vazbou k dítěti. Takovým prostředím může být jediné **náhradní rodinná péče**, která dítěti rodinu nahrazuje v co největší míře.*“

S takto vyostřeným tvrzením nesouhlasím. Ztotožňuji se s tím, že pro některé (nejspíš většinu) dětí by vedlo ke snížení psychické deprivace umístění do náhradní rodiny. Nemyslím si ale, že je samotné umístění dostatečným nástrojem. Podle mého názoru je **podstatná kvalita** náhradní rodinné péče, vztahu náhradních rodičů k dítěti, dobrá příprava náhradních rodičů a jejich podpora, forma kontaktu náhradní rodiny s původní

rodinou dítěte, **osobnost dítěte**, i to, jakou má možnost sdílet a zpracovávat svůj životní příběh. V podobném duchu vnímám i chod ústavních zařízení, ve kterých podle mého názoru kvalita práce úzce souvisí s mírou psychické deprivace umístěných dětí. I zde považuji za důležitý způsob práce personálu, jeho podpory a vedení, forma práce se vztahovým zázemím umístěných dětí a možnost psychologické podpory dětí.

Podle Matějčka (1994, 2005b) se vyskytuje **individuální variabilita následků deprivacních podmínek** (viz. typologie výše) a to v závislosti na tom, jaké děti do interakce s deprivacními podmínkami vstupují, tj. jakého temperamentu, jaké povahy, jakého **osobnostního profilu** jsou. Na podkladě dlouhodobých zkušeností a poznatků o některých sledovaných „úspěšných“ případech definuje některá „**záchytná**“ **vývojová období** a některé **protektivní faktory v nich**, jež pomáhají psychickou deprivaci zastavit a přimět k ústupu. Jsou to: uplatnění **intelektových schopností** dítěte ve školní práci; uplatnění některých **individuálních schopností a dovedností** dítěte ve společnosti druhých dětí; uplatnění **tělesné zdatnosti**, síly a obratnosti; i **sexuální dozrávání**, erotické prožitky, zamilování dovedou zaměřit pozitivním směrem další vývoj.

Matoušek (2005, s.33) píše o možnostech **psychoterapeutické pomoci dětem** poté, co se podařilo zabránit vystavování dítěte nevhodnému zacházení ze strany dospělého: „*Je na místě o ni uvažovat i léta po tom, co nevhodné působení dospělého skončilo. Dítě bývá ve větší nebo menší míře postiženo posttraumatickým stresovým syndromem. Psychoterapie chce dítěti obvykle poskytnout příležitost k vyjádření a prozkoumání pocitů souvisejících se špatným chováním rodičů, poskytnout příležitost k realistickému náhledu na odpovědnost za to, co se v rodině dělo (dítě trpívá pocitem, že samo zavinilo nevhodné chování rodiče), snížení strachu a úzkosti u dětských klientů, tlumení jejich agresivity a asociálních projevů, zlepšení vztahů v rodině i vztahů vrstevnických.*“

Vrtbovská (2007) popisuje klíčové **intervence u dětí s vývojovým traumatem²**: zajištění bezpečí, vnějšího i vnitřního; podpora seberegulace dítěte; rozvoj sebereflexe a funkce znalosti a chápání vlastního příběhu a historie (self-narrative); integrace traumatických zážitků; vztahová opravdovost; posilování pozitivního afektu.

---

² Vrtbovská (2007) píše, že v současné době skupina amerických dětských psychologů (Bessel van der Kolk a další) a psychiatrů pracuje na definici nové diagnózy pro děti, jež mají zážitky opuštění, zanedbání, týrání: vývojové komplexní trauma. Definují 7 dimenzí, kde se projevuje: biologické aspekty, zejména neurologický vývoj mozku; regulaci afektu (citového prožívání); disociační poruchy; kontrola chování; poznávání a učení; pojetí vlastní osoby.

3. Problematika systému náhradní výchovné péče o děti v ČR

Třetí kapitola uzavírá část práce věnovanou systému náhradní výchovné péče o děti v České republice. Doplnuje ji o shrnutí, v odborné literatuře nejčastěji zmiňovaných, nedostatků i přínosů tohoto systému. Záměrně jde spíše o jejich výčet, než přehled navrhovaných řešení, který by vystačil na samostatnou práci. Vycházím z maxima dostupných materiálů, aby bylo zamezeno jednostrannosti pohledu na dané téma.

Podkapitola 3.10. je věnována kontaktu dětí, umístěných v náhradní výchovné péči, s původní rodinou. Na ni navazuje druhá část diplomové práce.

3.1. Vysoký počet dětí v ústavní péči a nedostatek podpory náhradní rodinné péče

Podle údajů Ústavu pro informace ve vzdělávání (<http://www.uiv.cz/clanek/705/1538>, cit.15.3.2009) bylo k 31.10.2007 na území České republiky **155 dětských domovů**, ve kterých žilo **4618 dětí**. Dále **28 dětských domovů se školou**, ve kterých žilo **674 dětí**, **14 diagnostických ústavů**, ve kterých bylo umístěno **705 dětí** a **33 výchovných ústavů**, ve kterých bylo umístěno **1430 dětí**. Celkem jde tedy o **230 výchovných zařízení**, ve kterých žilo **7427 dětí** (z toho pro zajímavost 116 úplných sirotek a 89 nezletilých matek s jejich dětmi). Z tohoto celkového počtu bylo 2953 dívek.

V součtu však nefigurují děti vyrůstající v **ústavech sociální péče, kojeneckých ústavech** (v nich žilo podle Schneiberga (2007) v roce 2006 1667 dětí), v **zařízeních pro děti vyžadující okamžitou pomoc** (v roce 2007 poskytly Klokánky FOD péči 624 dětem; www.fod.cz, cit.15.6.2008).

Podle statistiky UNICEF (2006) jsme „na úplné špičce“ v ukazateli počtu dětí do 3 let v ústavech (60 dětí v ústavu na každých 10 000 dětí v populaci). Podle Ligy lidských práv (2007) se při započtení dětí umístěných v ústavech sociální péče a ve školských zařízeních ústavní výchovy dostáváme přibližně k číslu **480 dětí v ústavu na 10 000 dětí v populaci**. Absolutní čísla hovoří o přibližně 20 000 dětí v ústavech. Česká republika je za tento fakt dlouhodobě kritizována. Již v roce 2003 doporučil Výbor pro práva dítěte ČR (United Nations, 2003): „*přijmout účinná opatření k podpoře, zvýšení a posílení pěstounské péče, ústavu rodinného typu a dalších forem alternativní rodinné péče a odpovídajícím způsobem*

snížit ústavní výchovu jako formu alternativní péče, jakož i přijmout účinná opatření k posílení preventivních snah ke snížení výskytu dětí zbavených svého rodinného prostředí v důsledku sociálních problémů nebo jiných krizových situací a k zajištění toho, že umístění do ústavu je pouze na nejkratší možnou dobu.“

Do **náhradní rodinné péče** se např. v roce 2004 dostalo přibližně **1250 dětí** (nepočítaje osvojení dítěte manželem, zahrnující svěřením do pěstounské péče příbuzným), **1950 dětí putovalo do ústavu**. Počet dětí umístěných do některé z forem **náhradní rodinné péče mírně stoupá**.

Tabulka č.3 Srovnání počtu dětí svěřených do náhradní rodinné péče

	1996	2004
Svěřeno do pěstounské péče	942 dětí	1 089 dětí
V pěstounské péči a poručenství žilo	5 557 dětí	6 565 dětí
Svěřeno do péče budoucích osvojitelů	575 dětí	552 dětí
Počet žadatelů o osvojení	1 650 žadatelů	2 524 žadatelů

Zdroj: Liga lidských práv (2007)

Podle Ligy lidských práv (2007): „*Trend nárůstu počtu dětí svěřených do PP je zřejmý zejména v posledních pěti letech. Tento nárůst však v číselném vyjádření představuje nárůst o zhruba 600 dětí mezi lety 2000 a 2005. Nárůst počtu dětí v PP zároveň není provázen očekávaným poklesem dětí umístěvaných celkově do zařízení ústavní výchovy, naopak tento počet v posledních třech letech roste. Stejně tak jako roste i počet ústavních zařízení.*“

Naproti tomu Schneiberg (2007) uvádí, že počet dětí umístěvaných např. **do kojeneckých ústavů mírně klesá**.

Tabulka č.4 Srovnání počtu dětí přijatých a propuštěných z kojeneckých ústavů (KÚ) a dětských domovů (DD) pro děti do tří let

	1990	2004	2006
Do KÚ a DD do 3 let přijato	3 277 dětí	1 871 dětí	1 667 dětí
Tentýž rok propuštěno	3 414 dětí	1 887 dětí	1 671 dětí

Zdroj: Schneiberg (2007)

Důležité je také popsat osud dětí umístěných do zařízení. Např. v roce 2004 bylo **z dětských domovů pro děti do tří let a kojeneckých ústavů v rezortu MZ propuštěno**

52% dětí do vlastní rodiny, 28% dětí do adopce, 9% dětí odešlo do jiné formy náhradní rodinné péče, 9% dětí do dětských domovů a 2% do ústavu sociální péče.

Naproti tomu podle Ligy lidských práv (2007) v roce 2004/2005 **opustilo dětské domovy v resortu MŠMT** z cca 4000 dětí do některé z forem **náhradní rodinné péče** pouze **131 dětí, tj. cca 3%** (6 dětí do adopce a 125 dětí do pěstounské péče). O tom, kolik dětí se vrátilo do původní rodiny nebo bylo přemístěno do jiného zařízení pravděpodobně není vedena žádná statistika. Umístění do dětského domova bývá tedy pro většinu dětí trvalým řešením.

Podle Ligy lidských práv (2005) je náhradní rodinná péče v ČR nedostatečně podporována. **Chybí formy náhradní rodinné péče**, které by reagovaly na potřeby ohrožených dětí a byly by alternativou k umístění do ústavu – jako jsou profesionální pěstounské rodiny, respitní péče, hostitelské rodiny, terapeutické rodiny. **Není dostatek podpůrných a poradenských služeb pro budoucí i stávající pěstouny a adoptivní rodiče.** Dlouhodobým problémem je také **malý zájem žadatelů přijmout do náhradní rodinné péče děti etnicky odlišné, děti se specifickými potřebami** (dítě se zdravotním postižením, s výchovnými problémy) a velké sourozenecké skupiny apod. Také **příprava budoucích pěstounů** na přijetí dítěte do rodiny je podle Ligy lidských práv (2005) **nedostatečná**. Podle Vrtbovské (www.natama.cz, cit.1.11.2008) je problematické i to, že je **kvalita povinné přípravy pěstounů** (dle zákona č. 359/1999 Sb.) zcela **bez kontroly**. Většina autorů se v odborné literatuře shoduje na tom, že v České republice je dále **problematické pojetí pěstounské péče** některými pěstouny, kteří chápou pěstounskou péči spíše jako adopci a v některých případech brání kontaktu dítěte s původní rodinou, nebo že není limitován maximální počet dětí v pěstounské péči jedné rodiny.

Co se týče adopce Liga lidských práv (2005) kritizuje neúměrně **dlouhou dobu řízení o splnění podmínek** pro osvojení – tedy určení nezájmu rodičů o dítě. Kritizují i fakt, že děti nejsou po dobu, než může dát rodič souhlas k osvojení, umístěny do náhradní rodiny. Na druhou stranu dochází podle Vrtbovské (www.natama.cz, cit.1.11.2008) i k opačnému extrému: „*V současnosti je běžná praxe snahy co nejdříve prokázat „nezájem“ biologické rodiny a dítě dát do osvojení nebo dlouhodobé pěstounské péče bez jakékoliv účasti rodičů dítěte.*“

Podle Ligy lidských práv (2005b) také není dostatečně **využíváno mezinárodní adopce** dětí, ačkoliv v ústavech je mnoho dětí, které se nepodařilo do náhradní rodinné péče v ČR umístit. Matoušek (2007, s.5) píše, že odborníci varují před představou, že

mezinárodní adopce je přijatelné a dobré řešení: „*Dítě při ní mění jazyk a kulturu, ztrácí možnost kontaktu s biologickou rodinou. V některých zemích je tento typ adopce spojen s korupcí, která sahá až do biologických rodin dětí.*“

Podle Ligy lidských práv (2005b) **chybí větší diferenciacce zařízení**, která by zabránila výchově dětí s méně závažnými poruchami chování spolu s dětmi s těžkými poruchami. Zařízení také **nesplňují podmínku dočasnosti pobytu dítěte**.

Podle Ligy lidských práv (2007) dále **scházejí standardy** zařízení.

Gjuričová (2008, s.26) zmiňuje jako další problém **vysokou míru útěků** dětí ze školských zařízení (během let 1995–2004 bylo vyhlášeno 28 051 pátrání po svěřencích školských zařízení MŠMT). Zainteresované subjekty se k útěkovosti dětí někdy staví více méně formálně. Zejména v případech tzv. notorických útěkářů je snaha vracet dítě zpět do ústavu minimální. Děti na útěku se v mnoha případech dostávají do kriminálního prostředí nebo se z nich stávají bezdomovci.

3.2. Nákladnost systému

Podle šetření Ligy lidských práv (2007, s.6) lze konstatovat, že v roce 2005 se **náklady na dítě v dětském domově** pohybovaly v rozmezí **220 – 270 tisíc Kč ročně**. U většiny dětských domovů zřizovaných soukromým vlastníkem byly tyto náklady nižší, zhruba ve výši 180 tisíc Kč ročně. Mezi zařízeními zřizovanými MŠMT je nejnákladnější pobyt dětí v diagnostických ústavech a výchovných ústavech, naopak nejnižší jednotkové náklady jsou spojeny s pobytem dětí v dětských domovech, kde se však nachází nejvyšší počet dětí. Celkové náklady spojené se systémem ústavní výchovy v resortu školství pak přesahují 2 miliardy Kč ročně. Tato částka však popisuje **pouze přímé náklady** spojené s fungováním jednotlivých zařízení, avšak **nezahrnuje náklady** spojené s fungováním administrativy na krajských úřadech, ministerstvu a dalších institucích.

Na základě údajů MPSV, které sesbírala Liga lidských práv (2007, s.6) činily celkové **náklady spojené se systémem pěstounské péče** (součet částek vyplacených na příspěvek na úhradu potřeb dítěte, odměna pěstouna, příspěvek při převzetí dítěte a příspěvek na motorové vozidlo) v roce 2005 466 682 959,- Kč. Roční náklady na **jedno dítě v pěstounské péči** pak vychází na **67 635,- Kč**. Částka ale opět podle mého názoru **nezohledňuje další náklady** se systémem pěstounské péče spojené, které zastávají nejvíce nestátní neziskové organizace – např. v oblasti vzdělávání a podpory a provázení pěstounů.

Tabulka č.5 Srovnání nákladovosti systémů ústavní výchovy a pěstounské péče (rok 2005)

Rok 2005	Ústavní výchova	Pěstounská péče
Celkové náklady	2 148 mil. Kč	467 mil. Kč
Počet dětí	7 621	6 904
Počet zařízení/rodin	227	4 720
Roční náklady na 1 dítě	281 853,- Kč	67 635,- Kč

Zdroj: Liga lidských práv, 2007

Liga lidských práv (2007, s.10) dále uvádí: „*Je nezbytné zdůraznit, že nákladovost týkající se ústavní výchovy zahrnuje pouze děti a zařízení v systému školství. Částky nezahrnují děti a zařízení v systému zdravotnictví (kojenecké ústavy) ani v systému MPSV (ústavy sociální péče). Při zahrnutí těchto forem ústavní péče o děti by byla částka ve sloupci „ústavní výchova“ několikanásobná. Například výdaje na ústavy sociální péče pro mládež do 18 let za rok 2005 dosáhly částky 2 684 mil. Kč. Kvalifikovaný odhad přímých nákladů na péči o děti v ústavní výchově za rok 2005 tak přesahuje 6 miliard Kč, při zahrnutí nepřímých nákladů spojených s administrativou na krajské a celostátní úrovni a ročních investičních nákladů se pak snadno dostaneme přes částku 10 miliard Kč za rok.*“

3.3. Roztříštěnost systému

System práce s ohroženými dětmi a rodinami je **roztříštěn do agendy několika resortů** – nejčastěji jsou zmiňovány resorty Ministerstva práce a sociálních věcí (MPSV), Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy (MŠMT) a Ministerstva zdravotnictví (MZ), ale ve skutečnosti se problematika dotýká i dalších resortů, např. Ministerstva spravedlnosti atp. Podle Ligy Lidských práv (2005b, s.14): „*Současné „trojvládí“ v této problematice výrazně ztěžuje, nebo i znemožňuje vytváření koncepčních materiálů a strategií a v důsledku pak vede k současnému stavu zakonzervování přežitého a nevyhovujícího způsobu péče o děti v situaci selhávání biologické rodiny.*“

Jako **možnost řešení** problému uvádí: „*Sjednotit problematiku sociálně-právní ochrany včetně metodického vedení školských a zdravotnických zařízení pro výkon ústavní výchovy pod jeden resort a sice Ministerstvo práce a sociálních věcí.*“

Na **úskalí** tohoto návrhu upozorňuje Škoviera (2007, s.18): „*Další významnou změnou, která byla na Slovensku realizována od roku 1997, byl přesun dětských domovů pro děti do tří let z rezortu zdravotnictví a dětských domovů pro děti od tří let*

*z rezortu Školství do působnosti sociálního rezortu. Byl to první krok v rámci dlouhodobého záměru (do konce roku 2008) mít celou oblast náhradní výchovy (od osvojení přes dětské domovy až po převýchovná zařízení) v rámci jednoho rezortu. Šlo o politické rozhodnutí a praxe potvrdila, že má vícero odborných úskalí. Pozitivní je nepochybně to, že sociální rezort je schopen nejen mnohem **flexibilnějších změn legislativy**, ale dokáže tuto oblast i **lépe finančně zabezpečit**. Umí také prostřednictvím úřednického (a někdy i mocenského) tlaku „**změnit myšlení**“ ředitelů zařízení. A to se promítá do jejich větší snahy umisťovat děti do náhradních rodin. Zfaktu, že počet dětí v zařízeních i náhradních rodinách přes pokles populace roste, je zřejmé, že se **nepodařilo to, co by v této oblasti mělo být doménou rezortu - taková depistáž a sociální práce, aby děti byly jen výjimečně odebírány z biologické rodiny**. Také se potvrdily obavy, že jak na úrovni řízení, tak v oblasti **zabezpečení obsahové náplně není sociální rezort odborně kompetentní tam, kde začíná výchova a převýchova dítěte**.“*

V současné době je myšlenka sjednocení problematiky pod jeden rezort podle zástupců ministerstev nerealizovatelná – alternativou je **mezirezortní spolupráce**.

3.4. Nedostatky v oblasti sociálně právní ochrany dětí

V oblasti práce orgánů sociálně-právní ochrany dětí zmiňuje nejenom Liga lidských práv (2007), ale i Motejl (2007) a další autoři několik nedostatků: za prvé **scházející metodické pokyny a standardizované postupy**, které by sjednotily výkon sociálně-právní ochrany a omezily tak možnost svévolných zásahů jednotlivců. Dále pak za nešťastné považují **spojení poradenské (podpůrné) a represivní funkce** v jednom orgánu (osobě) ve vztahu k rodině. Často připomínaným problémem je **nedostatek pracovníků OSPOD a vysoký počet klientů** (spisů rodin) připadajících na každého pracovníka, ale i nedostatek dalších **sociálních služeb** pro ohrožené rodiny a děti a celkově nízká míra multidisciplinární spolupráce v této oblasti. Zákon o sociálně-právní ochraně také důkladně **nestanovuje kompetence dalších pověřených osob** (např. v případě umístění dítěte do zařízení ústavní péče zákon nepočítá s následnou prací pověřené osoby s dítětem, jelikož na návštěvy pověřené osoby se hledí jako na návštěvy jakékoliv jiné nepříbuzné osoby). Zmiňována je dále **absence koncepce celoživotního vzdělávání** sociálních pracovníků OSPOD a chybějící odborná supervize. Také z hlediska **společenského uznání** jde o pracovní pozice **komplikované** (např. mediální obraz pracovníků OSPOD je převážně negativní).

Podle Ligy lidských práv (2007) nebylo vhodným krokem **přenesení výkonu**

sociálně právní ochrany na obce s rozšířenou působností - pracovníci OSPOD mohou často být vystaveni situaci, která se blíží **střetu zájmů**, neboť jsou na jedné straně zaměstnanci obce, ale na druhé straně vykonávají agendu státní správy v přenesené působnosti. Chybou podle autorů je, že práce sociálních pracovníků OSPOD **není považována za sociální službu** a nepodléhá tak povinnosti naplňovat náležitosti zákona o sociálních službách. Názory na toto téma se však u různých autorů liší.

Liga lidských práv (2007, s.24) uvádí, že: „*Preference rodiny před ústavní péčí je dlouhodobě deklarovaným krédem většiny politiků, které však v reálné praxi nebylo dosud dostatečně naplňováno. (...) Za hlavní a přetrvávající problém je možné označit nedostatečnou motivaci obcí k tomu, aby se efektivně a aktivně podílely na sanaci a podpoře rodiny. Ze současného znění zákonů, zejména zákona 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, je zřejmá povinnost obcí poskytovat poradenství a podporu rodině. Nicméně reálná preference ústavní výchovy před dlouhodobou a mnohdy komplikovanou prací s rodinou je důsledkem nedostatečné zainteresovanosti obce na složitějším řešení. (...) Poradenství zajišťované obcí tak, jak je uloženo v zákoně 359/1999 Sb. se zaměřuje především na problémy spojené s výchovou a péčí o děti, tj. zejména plnění rodičovské zodpovědnosti. **Pominuta však zůstává sociální problematika**, a to i přesto, že podle odhadů až polovina dětí se do ústavů dostává ze sociálních důvodů.*“

Podle Motejla (2007) „*Rodiny, které ztrácejí nebo ztratily schopnost plnit své funkce ekonomické, jsou mnohdy schopny nadále plnit funkce citové a vztahové. Odebráním dětí rodina ztrácí motivaci ke zlepšení ekonomických funkcí a její citové funkce se mnohdy rozvolňují.*“ Z judikatury Evropského soudu pro lidská práva podle Ligy lidských práv (2007) vyplývá, že **sociální nouze rodičů nemůže být jediným důvodem odebrání dětí** (např. slovenský zákon č. 36/2005 Sb., o rodině uvádí, že za vážné ohrožení výchovy, se nepovažují nedostatečné bytové či majetkové poměry rodičů dítěte).

3.5. Nedostatky v soudnictví ve věcech péče o nezletilé

Liga lidských práv (2007) v oblasti soudnictví ve věcech péče o nezletilé několik nedostatků. **Rozhodnutí o umístění dítěte do ústavu jsou vydávána na neurčitou dobu**, kdy časová neohrazenost umístění nijak nemotivuje rodiče, aby se snažili o zlepšení své situace a také dítě samotné se ocitá v nejistotě ohledně své budoucnosti. **Není dostatečně zjišťován názor dítěte** v řízení a dítěti **nejsou dostatečně podávány informace**, na které má právo. Jednotlivá **řízení trvají** takovou dobu, kterou vzhledem k potřebám dětí nelze

vnímat jako přiměřenou. (V roce 2005 byla **průměrná délka řízení v České republice ve věcech péče o nezletilé 206 dnů**. Občanský soudní řád zná lhůty pro vydání předběžných opatření, a to 7 dní resp. 24 hodin, nikoli však pro rozhodnutí ve věci samé. **V odvolacím řízení pak již nejsou lhůty stanoveny.**) Dítě je v řízení o nařízení ústavní výchovy z důvodu možného střetu zájmů mezi ním a rodiči **zastupováno kolizním opatrovníkem**, který je mu ustanoven soudem. Přímo zákon o rodině stanoví, že tímto opatrovníkem soud zpravidla ustanoví orgán sociálně-právní ochrany dětí. V praxi podle autorů tedy nastává **střet zájmů**, neboť se jedná o tentýž orgán, který nařízení ústavní výchovy soudu navrhl. Co se specializace soudů týče, u těch prvního stupně většinou bývají zřízena samostatná opatrovnícká oddělení, u soudů odvolacích však nikoli. **Vzdělání soudců** v mimoprávních oborech, zejména v psychologii, považuje Liga lidských práv za nedostačující.

3.6. Nepříznivé dopady ústavní výchovy na život dítěte

Škoviera (2007, s.114) cituje Hochelovou (2005), že reálný domov je „*místem mých lidí a mých věcí*“ a Říčana (2004), že domov je to, co milujeme, kam se chceme a můžeme vrátet. Ve společné domácnosti dětského domova mají sice některé z dětí sourozence, ale především tam jsou přiděleny a více či méně kamarádsky spolu žijí. **Místo jedinečné, osobní matky nebo otce mají skupinovou**, službu konající „matku“. Ta s nimi navíc nežije, jen za nimi chodí do práce.

V tabulce č.6 uvádím Škovierovo (2007) srovnání výchovného prostředí „normální“ populace s prostředím dětí svěřených do náhradní institucionální výchovy. Rozdíly se podle něj týkají všech základních časových období - minulosti, přítomnosti i budoucnosti dítěte:

Tabulka č.6. Dítě a zdroje výchovy

V biologické rodině	V dětském domově
Výchovné normy a představy „otcovské generační linie“, výchovné normy a představy „matčiny generační linie“, společná minulost a přítomnost, propojená budoucnost, společensky aktuálně preferovaný výchovný styl, normy a hodnoty, jedinečnost dítěte, „ideově“ homogenní skupina sourozenců	„výchovné“ zkušenosti z domácího prostředí, postoje rodičů k pobytu v dětském domově, výchovné normy 2-5 pracovníků na skupinu, přítomnost bez společné minulosti a propojené budoucnosti, vize ředitele zařízení „ideově“ nehomogenní skupina dětí z různých rodin a prostředí

Zdroj: Škoviera (2007)

Podle Ligy lidských práv (2007) je základním předpokladem zařízení rodinného charakteru možnost **individuálního přístupu**, vytváření emočních vazeb a vztahů, terapeutické a pedagogicko-výchovné působení s ohledem na individuální potřeby a zároveň jistota v malé a relativně ustálené komunitě osob. Tyto podmínky **není možné naplnit** v zařízení, kde se celkový počet dětí pohybuje mezi 40-60 jedinci a tomu odpovídá přibližně stejný počet personálu. Nelze je naplnit ani v případě, že je tento velký počet členěn na tzv. rodinné buňky nebo skupiny s počtem 6-8 dětí.

Většina autorů se pak shoduje, že ústavní výchova nemůže být plnohodnotnou náhradou rodinného prostředí a je pro dítě i při sebelepší péči v některých ohledech **deprivační** (viz 2.2.3.). Podle Matouška (2007) nepříznivé účinky ústavní péče na děti popisuje odborná literatura už zhruba 60 let. Mezi průkopníky v této oblasti patří i čeští psychologové Matějček a Langmeier, jejichž stále vlivná longitudinální studie byla zahájena v šedesátých letech minulého století. Langmeier a Matějček (1974) na základě analýzy mnohých výzkumů docházejí k závěru, že délka pobytu v dětském domově sice **příznivě ovlivňuje tělesný vývoj dítěte, ale výrazně negativně působí na jeho vývoj rozumový.**

Je třeba zmínit, že studie byly prováděny v době, kdy systém ústavní výchovy fungoval odlišně od dnešní situace. Je tedy otázkou, jaké budou výstupy z výzkumů těch, kteří vyrostli v zařízeních jež ovlivnila např. změna zákona o ústavní výchově v roce 2002. Je zde však aktuální materiál, o kterém píše Matoušek (2007, s.4):

*„Poslední domácí materiál potvrzující **kriminogenní** působení ústavní výchovy publikovalo nedávno Ministerstvo vnitra ČR. Nové zahraniční práce, které se opírají o sledování elektrické aktivity a o jiné metody sledování mozkových funkcí, ukazují, že dětem vyrůstajícím v deprivačním prostředí funguje mozek jinak než dětem vyrůstajícím v rodinách. Jejich **mozek je méně aktivní** a v některých oblastech – zejména v temporální části mozkové kůry - ve srovnání s dětmi vychovávanými v rodinách doslova zakrňuje. Děti vyrůstající v ústavech mají špatnou schopnost **vcít'ovat se** do druhých lidí, neorientují se dobře v interpersonálních **vztazích**, často neumějí **řešit konflikty** bez agresivity, mají nízké **sebehodnocení**, hůře se orientují v **morálních normách a v hodnotových dilematech**. Proto jsou „úspěšnými“ kandidáty na všechny myslitelné způsoby sociálního selhání od závislosti na drogách, přes kriminalitu, prostituci, neschopnost dosáhnout vyšších úrovní vzdělání, uplatnit se dobře na trhu práce, založit si funkční vlastní rodinu, až po horší tělesné i duševní zdraví a celkově nižší kvalitu života. (...) Browne a Mulheirová zdůrazňovali, že každý den, který dítě stráví v ústavu, **snižuje jeho životní šance**. Podle*

*jejich názoru již tři měsíce strávené v ústavu tradičního typu představují pro malé děti trauma s dlouhodobými následky. „Vinu“ za nepříznivé působení ústavů na děti nelze podle autorů svalovat na pracovníky ústavů. Ti často jednají s nejlepšími úmysly a vydávají mnoho sil na to, aby dětem kompenzovali nepřítomnost rodiny. **Vina je v systému**, v tom, jak je péče organizovaná. Hlavní odpovědnost nese státní správa. Vysoké počty dětí v ústavní péči korelují podle Brownových srovnávacích výzkumů s nedostatečným rozvojem sociálních a zdravotních služeb pro děti a rodiny v příslušných evropských zemích.“*

I přes zmíněné nepříznivé dopady ústavní výchovy na život dětí a nedostatky celého systému náhradní výchovné péče o děti v České republice je třeba zmínit, že **je možné dále péči o děti zkvalitňovat a život v ústavech nadále rodinnému prostředí alespoň přibližovat**, a tak se i děje. Stejně tak je dobré neopomínat, že systém ústavní výchovy má **i své klady a přínosy** (viz 3.11.)

3.7. Nedostatek kvalifikovaných pracovníků v zařízeních

Podle Ligy lidských práv (2007) je v zařízeních ústavní výchovy obecně **nedostatek odborníků s kvalifikací psycholog nebo speciální pedagog**. Podle informací Ústavu pro informace ve vzdělávání za rok 2006 pracovalo ve školských zařízeních ústavní výchovy (přepočteno na plné úvazky) 48,5 psychologů a 191,7 speciálních pedagogů, což při počtu 229 zařízení představuje **0,21 úvazku psychologa a 0,84 úvazku speciálního pedagoga na jedno zařízení**. Převažující většinu zaměstnanců na pozici vychovatelů tvoří osoby se středoškolskou kvalifikací doplněnou o tzv. pedagogické minimum. Z celkového počtu 2657 vychovatelů ve školských zařízeních ústavní výchovy v roce 2006 mělo 1968 pracovníků pouze středoškolské vzdělání. Zákon č. 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnících sice stanovuje kvalifikační požadavky pro výkon jednotlivých profesí v zařízení ústavní výchovy, nicméně v žádném zákoně **není stanoven např. minimální počet pracovníků nebo úvazků s odbornou kvalifikací** z oboru psychologie nebo speciální pedagogiky, takže zařízení nemá povinnost mít takové odborníky k dispozici. V oblasti **podpory samotných pracovníků** zařízení dochází v současné době v mnoha zařízeních k obratu a inovacím, např. k zavedení pravidelné supervize.

Pro mnoho zařízení je **nedostupná (místně i finančně) kvalitní terapeutická či psychiatrická péče** pro děti.

3.8. Nedostatky v organizaci péče v ústavních zařízeních

Připomínky či náměty ke změně v samotném chodu ústavních zařízení najdeme především v publikacích Veřejného ochránce práv (Motejl, 2007). Podle něj se objevují nedostatky například v těchto oblastech:

Nepřiměřené trvání na dodržování striktního denního harmonogramu a režimu dítěte. Takové nastavení chodu některých zařízení podle Ombudsmana podporuje pasivitu dětí a mladých lidí a je manipulací s nimi.

Upřednostňování schematických řešení před individuálním přístupem, kdy se do popředí dostává zájem instituce a jejích zaměstnanců. Motejl (2007, s.88) uvádí příklad: *„Pokud například dítě začne docházet z uzavřeného zařízení do školy, musí dříve vstávat a dostat se do šatny, někdo mu musí připravit snídani, zaplatit obědy, koupit jízdenky na hromadnou dopravu, řešit to, že dítě přichází ze školy později než ostatní a tím v podstatě narušuje režim zařízení. Takové dítě každé rigidní režimové instituci komplikuje „život“.“*

Nesprávné používání pojmů „rodina“ a „rodinná skupina“ při výkonu ústavní výchovy v dětských domovech. Pojem „rodinná skupina“ by měl být užíván velmi obezřetně a citlivě vůči dětem a neměl by být zaměňován za pojem „rodina“.

V některých zařízeních pak docházelo např. k nevyhovujícímu nastavení systému **odměn a trestů**, nebo byly v rozporu se zákonem používány **kamerové systémy**. Dále uvádí, že děti často nejsou schopny uvést státní orgány, na které by se mohly v případě potřeby obracet se svými **stížnostmi**, resp. podáními.

Velikost zařízení s sebou ve většině případů nese další nedostatky – např. schází větší **zapojení dětí do činností, které patří k běžnému životu** (nakupování, vaření, praní, hospodaření s penězi, vyřizování vlastních záležitostí apod.). Pro zařízení (především ta mimo městská) je mnohdy organizačně velmi obtížné zprostředkovat jednotlivým dětem **zájmové aktivity podle jejich přání a potřeb**. Obecně je ve větších institucích pro děti obtížnější **spolupodílet se na rozhodování o věcech, které se jich týkají**. I přesto, že materiálně je mnoho zařízení dnes již dobře vybaveno a prostředí pro život dětí je útulné a příjemné, je **chování dětí k věcem** v zařízení i ke svým osobním věcem vzdálené tomu, jak obvykle vypadá v klasické rodině. Někde přetrvává přístup, kdy v zařízení dětem patří jakoby vše, ale zároveň nic nevlastní.

3.9. Odchod mladých lidí ze zařízení po dosažení zletilosti

Bolestivým místem celého systému ústavní výchovy je odchod mladých lidí ze zařízení. I přesto, že se dětem a mladým lidem v průběhu života v zařízení například velmi dařilo (byli úspěšní ve studiu, oblíbení mezi vrstevníky, pečovali o sourozence, nedocházelo k výchovným potížím apod.), mnoho dětí a mladých lidí po odchodu ze zařízení v běžném životě „selhává“. Nezvládne např. **nástup do práce**, má potíže s **hospodařením s penězi**, s **trávením volného času**, s udržením kvalitního **bydlení**, s navázáním „zdravého“ **partnerského vztahu**, dochází k páchání **trestné činnosti**, prostituci, rozvoji závislosti apod. Oproti dřívějším plánům se mnoho mladých lidí **vrací zpět** ke své **biologické rodině** (rodina v tomto období často po letech mladé lidi kontaktuje, navázání mladého člověka k ní mnohdy přispívá k jeho „selhávání“), **ztrácí kontakt se svými sourozenci a přáteli**, mnoho dívek brzy po opuštění zařízení přichází do jiného stavu. Situaci dále mnohdy komplikuje **nedokončené vzdělání** těchto mladých lidí (stává se tak v případech, kdy mladý člověk zletí ještě před dokončením studia a rozhodne se školu i zařízení opustit). Problémem bývá často **nepřípravenost mladého člověka na samostatný život**, chybějící praktické a sociální dovednosti podtržené **idealizovanou a nereálnou představou** o životě mimo zařízení, **nedostatek sebedůvěry**, že situaci zvládnou. V některých zařízeních (i na pracovištích OSPOD) není dostatek kapacity na **individuální přípravu, plánování a provázení** mladého člověka v opouštění zařízení. Situaci navíc ztěžovalo a ztěžuje umístění dětí a mladých lidí do vzdálených míst jejich původnímu bydlišti - touha vrátit se, což mívá za důsledek ztrátu užšího kontaktu se zařízením i zpretrhání dalších vazeb. Nevýhodou představuje také nepružnost systému ústavní výchovy, která neumožňuje mladého člověka, který zařízení po dosažení 18 let opustil, v případě, že již dále nestuduje v situaci nouze do zařízení **opět přijmout** (zvláště v kontrastu je to s dnešní situací v rodinách, kdy mladí lidé zůstávají u svých rodičů často bydlet až do 25 i více let věku).

I v této oblasti se již dějí postupné změny, které vedou k lepšímu začlenění mladých lidí po ukončení ústavní výchovy do společnosti. Mnoho zařízení již zřídilo některou ze svých „**rodinných skupin**“ v **běžné zástavbě**, či v bytech ve městě, v nichž se život více přibližuje životu v klasické domácnosti (skupina nakupuje, vaří, pečuje o domácnost, žije vedle sousedů apod.). Některá zařízení zřizují **startovací byty** pro mladé lidi, kteří z jejich zařízení odcházejí. U těchto bytů „na půl cesty“ zařízení většinou po určitou dobu financují část nákladů a zároveň zůstávají dále na blízku mladému člověku po opuštění ústavní výchovy. Zprostředkování podobné služby nabízejí některé neziskové organizace. Další službou, která pomáhá této cílové skupině jsou **domy na půl cesty**. Domy na půl cesty

poskytují možnost ubytování po dobu cca 1-3 roky spolu s tréninkem praktických a sociálních dovedností a individuálním provázením na cestě k samostatnosti. Bydlení je opět finančně zvýhodněné. V neposlední řadě dochází také k rozšíření služeb, které si kladou za cíl **přípravu mladých lidí na odchod ze zařízení a trénink praktických a sociálních dovedností**. Tyto služby zajišťují buď samotná zařízení nebo neziskové organizace, a to buď formou skupinové práce v zařízení, nebo formou víkendových aktivit mimo ně. Vznikají také specializované webové stránky pro mladé lidi opouštějící zařízení. K této cílové skupině se také obrací zájem některých sponzorů a nadací.

Podle Ligy lidských práv (2005a) chybí účinná pomoc odcházejícím dětem ze strany státních orgánů, resp. obce, která nemá povinnost a mnohdy ani zájem situaci takového jedince řešit například nabídkou dočasného sociálního **bydlení** a poskytnutím sociální asistence či obecního bytu.

3.10. Spolupráce s rodinou umístěných dětí

V oblasti kontaktu a spolupráce s rodinou umístěného dítěte je zmiňováno několik nedostatků. Největším nedostatkem je podle Ligy lidských práv (2007) fakt, že byt zákon o ústavní a ochranné výchově stanovuje, že dítě by **mělo být umístěno co nejbližše** bydlišti rodičů, není tak v praxi běžně naplňováno - ústavy jsou často **dislokovány mimo městské aglomerace**, což ztěžuje práci s rodinou a ohrožuje pravidelný kontakt rodiny s umístěným dítětem. Zejména jsou tak postiženy rodiny, kterým bylo odebráno dítě z důvodu ztráty jejich funkce ekonomické, i když jejich funkce citové zůstaly zachovány. Těmto rodinám brání nedostatek finančních prostředků v pravidelné návštěvě jejich dětí.

Liga lidských práv (2007) dále upozorňuje na to, že ve většině případů nařízení ústavní výchovy **neprobíhá efektivní souběžná práce s rodinou, která by pomohla reintegraci rodiny**. Novelou zákona o sociálně-právní ochraně dětí (zákon č.359/1999 Sb., novela nabytá účinností 1.6.2006) byla právně zakotvena povinnost orgánu sociálně-právní ochrany dětí pracovat s rodinou po umístění dítěte do zařízení ústavní výchovy: *„(2) Obecní úřad obce s rozšířenou působností je povinen poskytnout rodiči pomoc po umístění dítěte do zařízení pro výkon ústavní výchovy (§ 28), nebo do zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc (§ 42), spočívající zejména v pomoci uspořádat rodinné poměry, které by umožnily návrat dítěte do rodiny, při řešení životní a sociální situace, včetně hmotné úrovně rodiny, v pomoci při spolupráci s orgány sociálního zabezpečení,*

úřady práce a dalšími státními a jinými orgány, a za tím účelem také zprostředkuje rodiči pomoc poradenského zařízení.

(3) Obecní úřad obce s rozšířenou působností může povinnosti uvedené v odstavci 1 uložit a pomoc podle odstavce 2 poskytnout i jiným osobám odpovědným za výchovu dítěte.“

Zákon také stanovuje povinnost zaměstnance OSPOD navštěvovat nejen dítě, kterému byla nařízena ústavní výchova nebo uložena ochranná výchova, ale i jeho rodiče, a to v zákonem stanovených **3 měsíčních lhůtách**.

Další obtíží je podle Ligy lidských práv (2007) to, že rodiny, kterým bylo odebráno dítě, jsou poznamenány **nedůvěrou k sociálním pracovním OSPOD, jejichž činnost chápou spíše jako represivní**. Účinné by podle autorů bylo, když by se **do práce s rodinou aktivněji zapojila samotná zařízení**. Osoby odpovědné za výchovu mají podle § 26 odst. 1 písm. d) zákona č. 109/2002 Sb., o ústavní a ochranné výchově **právo na poradenskou pomoc zařízení**, kde je dítě umístěné, a to ve věcech výchovné péče o dítě. Z tohoto ustanovení lze podle autorů tedy dovodit povinnost zařízení podílet se v rámci své odbornosti na procesu sanace biologické rodiny dítěte s cílem návratu dítěte do jeho přirozeného prostředí. Při této činnosti by mělo také docházet ke spolupráci s dalšími státními i nestátními organizacemi, které rozšíří nabídku služeb poskytované rodině a dítěti.

Motejl (2007) dále zmiňuje, že se **nedostatky** objevují v některých zařízeních i v **základním poskytování informací** rodičům či jiným osobám odpovědným za výchovu. Rodiče mnohdy neznají prostředí, v němž je jejich dítě institucionálně vychováváno, neznají svá práva a povinnosti ani práva a povinnosti svých dětí vůči ústavnímu zařízení. V některých zařízeních podle autora dochází také k nerespektování práv dětí umístěných v ústavní péči - **omezováním rozsahu návštěv rodičů či jiných příbuzných** nebo **zákazem návštěv** formou trestu za nevhodné chování dítěte či špatný školní prospěch. Liga lidských práv (2007) zmiňuje jako další problém, že ředitel ústavu může dítěti zakázat návštěvu, ať už na základě nevhodného chování rodiče či jako opatření ve výchově v případě osob dalších a na jeho rozhodnutí se **nevztahuje správní řád**. Rozhodnutí tak nejsou přezkoumatelná a nelze proti nim použít opravné prostředky.

Je třeba doplnit, že i přes snahu některých zařízení s rodinami spolupracovat, **budou vždy i takové rodiny, které o spolupráci stát nebudou, nebo ji budou odmítat**.

3.11. Výhody a přínosy náhradní výchovné péče ústavní

Kapitola 3. vyjmenovává většinu nedostatků systému náhradní výchovné péče o děti v ČR, které zmiňují nejrůznější odborné publikace a které jsou odborné veřejnosti veskrze mnoho let známé. Je také dost příkladů dobré praxe, oblast náhradní výchovy dětí není pouze plna nedostatků. Existuje velké množství materiálů nabízejících **řešení nedostatků**. V určitých ohledech se prolínají, v jiných spolu nesouhlasí a nabízí různé cesty. V mnoha materiálech najdeme zmínku o tom, že cílem transformace systému **není úplné zrušení institucionální výchovy**, ale především podpora rozvoje **alternativních forem** péče i **zkvalitnění stávající péče ústavní**. Většina odborníků se shoduje, že i přes kritiku ústavní výchovy existuje **určitá skupina dětí** a mladých lidí, pro které je právě tento druh náhradní výchovné péče **vhodný**. Výhody a přínosy ústavní výchovy shrnuje Škoviera (2007, s.37-38):

„Navzdory otázkám, které jsme otevřeli, nelze jakkoliv generalizovat a zavrhnout náhradní institucionální výchovu. Její kritika stojí na mylných základech, pokud:

- *nedělá rozdíly ani v **oblasti věku**, od kterého je dítě v dětském domově či jiném zařízení náhradní výchovy (v podstatě platí, že čím je dítě mladší, tím je pro něj „ústavní“ prostředí rizikovější), ani pokud jde o **délku pobytu**;*
- *nepřipouští, že pro některé starší děti, které v původní rodině dlouhodobě žijí „na vlastní pěst“, může nová rodina přinést takové **emocionální a sociální nároky**, že zažijí další životní trauma;*
- *nepřipouští, že pro člověka ve starším školním věku a v adolescenci může být časově limitovaný pobyt v zařízení, které má **pevný režim, užitečný**;*
- *cíleně **idealizuje** i nefunkční rodinu a „**démonizuje**“ instituce náhradní výchovy;*
- *téměř **nemluví o rizicích a problémech spojených s náhradní rodinnou výchovou** (rozpad rodiny, nezvládnutí nároků spojených s výchovou a péčí, střídání pobytů v různých krátkodobých pěstounstvích, nepřijetí pobytu v rodině - zejména dospívajícím dítětem, hluboké krize v rámci vztahu rodiče-vlastní děti-přijaté děti ap.);*
- *nereflektuje fakt, že **existuje skupina dětí, o které není zájem** ani v těch formách péče, za které stát náhradním rodičům platí (u nás profesionální výchova v rodině - např. děti páchající závažnou trestnou činností, děti s těžšími psychiatrickými diagnózami, děti starší dvanácti let;*
- *nebere ohled na to, že děti, které v náhradní rodině zažily negativní zkušenost (mnohdy i opakovanou), se - alespoň přechodně - **cítí bezpečněji** v emocionálně povrchnějším a formálnějším prostředí instituce.“*

Podle Škoviery (2007) se zejména při umístování **děti staršího školního věku** uvádí, že jejich věk je limitem, za kterým můžeme jen zřídka očekávat, že se dítě úplně spontánně přizpůsobí vnitřní citové atmosféře rodiny a jejímu řádu. Na náhradní institucionální výchovu se také můžeme dívat tak, že někdy je nezbytné oddělit dvě infikované rány a vyléčit každou z nich zvlášť, aby mohly zdravě srůst. Podobně **může být užitečně oddělit děti od rodičů**. I ti odborníci, kteří náhradní institucionální výchově přiznávají významné místo, se však shodují na tom, že je třeba ji změnit tak, aby mohla skutečně **naplňovat potřeby dětí** a jejich specifické cíle.

Podle Škoviery (2007, s.40) už dnes podstatou v řešení problému není zodpovězení otázky: „Náhradní institucionální výchova ano, nebo ne?“, ale spíše **vyřešení šesti upřesňujících otázek:**

- „*Kdy a pro které děti představuje ponechání v biologické rodině optimální řešení?*“
- *Kdy a pro které děti je lepším řešením umístění do náhradní rodiny?*
- *Jaká má být náhradní rodina?*
- *Kdy a na jak dlouhou dobu má být dítě umístěno do určeného zařízení aby to bylo efektivní?*
- *Jaká má být instituce, kde se realizuje náhradní výchova, a jak minimalizovat její případné negativní dopady?*
- *Kam až bychom měli jít v podpoře biologické rodiny dítěte a odborné práci s ní?*“

4. Vztahové zázemí dítěte

V předchozích kapitolách teoretické části diplomové práce na téma *Možnosti podpory vztahového zázemí dítěte v dětském domově* je uvedeno, jak do systému náhradní výchovné péče zapadají dětské domovy, s jakými zkušenostmi a předpoklady děti do náhradní výchovy přichází a jaké dopady může ústavní výchova na život dítěte mít. Shrnuty jsou dále nedostatky systému náhradní výchovné péče o děti v ČR, kontakt dítěte s rodinou je jednou ze zmiňovaných oblastí. Vzhledem k tématu práce nyní zbývá se v teoretické části ještě zaměřit na oblast vztahů v životě dítěte.

Následující text je věnován tomu, co je to vztah, jakou roli hrají vztahy v životě dítěte, jakou roli a význam mají vztahy v životě dítěte z dětského domova a proč by měly být vztahy těchto dětí podporovány.

Významu vztahů v životě člověka se věnuje nejedna publikace vývojové či sociální psychologie. Ale **co vlastně je „vztah“?**

Podle Sociologického slovníku (1992, s.548) je „**vztah**“ velmi frekventovaným termínem ve filozofii, logice, matematice, psychologii, sociologii a řadě dalších věd. Ve všech případech užití má společný znak, spočívající v souvislosti, vzájemném spojení, spolupříslušnosti jevů k celku. Vztah se skládá ze „subjektu“, od něhož vztah „vychází“ a „objektu“, k němuž vztah „míří“. Vztah možno pokládat za celek, jehož existence je vázána na soubytí jeho částí.

Podle psychologického slovníku (Hartl, 2002, s.690) je vztah působení mezi dvěma nebo více jevy, objekty či osobami v psychol. a) mezilidský primární vztah znamená déleodobější vztah spojený s emocionální vazbou a určitou zodpovědností, b) mezilidský sekundární vztah je krátkodobější, povrchnější, bez větších závazků.

Vztah primární a sekundární podrobněji popisuje Sociologický slovník (1996, s.1421-1423), kromě dalších nabízí ještě definici vztahu rodinného:

Vztah primární je sociální vztah mezi dvěma nebo více osobami charakterizovanými relativně vysokým stupněm osobní angažovanosti partnerů (participantů), intimitou a neformálností. Vztahy primární poskytují vysoké osobní uspokojení a mají proto smysl samy o sobě. Jsou obvykle doprovázeny silnými pozitivními emocemi, stupeň sociální distance v nich je mimořádně nízký. Vztahy primární vznikají v rámci primárních skupin, ale i mimo ně (milenecký, přátelský vztah dvou osob apod.). Mezi vztahy primárními a vztahy sekundárními, které jsou naopak spíše věcné,

instrumentální, neosobní, komunikačně formalizované atd., je plynulý přechod. Ačkoliv sociální a psychologické role vztahů primárních je výrazně pozitivní jak z hlediska individua, tak společnosti, může přílišná uzavřenost vztahů primárních vést k nezamýšleným negativním důsledkům (ztráta kontaktu s vnějším světem, přílišná závislost na partnerovi apod.)

Vztahy interpersonální - pravidelně se opakující, víceméně trvalé přímé, nezprostředkované kontakty mezi dvěma a více lidmi spojené s emocionálním prožitkem (pozitivním nebo negativním). Vztahy interpersonální vznikají v dyádách a malých skupinách, které jsou na vztazích interpersonálních založeny. Vztahy interpersonální však nelze ztotožnit se vztahy primárními, které jsou pouze jedním jejich typem, totiž krajní podobou pozitivních vztahů interpersonálních. Základní faktory, které dávají vznik vztahům interpersonálním, jsou prostorová, fyzická blízkost, emocionální přitažlivost (ale paradoxně také krajní odpudivost) a potřeba přátelství. Vztahy interpersonální se pohybují na široké škále od lásky a přátelství až ke skryté či projevované nenávisti.

Vztahy rodinné – kontakty závislosti a sociální interakce vůbec mezi jednotlivými členy rodiny (manželskými partnery, rodiči a dětmi, sourozenci, vztahy k orientačním rodinám partnerů, vztahy k dalším pokrevně i nepokrevně příbuzensky spřízněným osobám). Vztahy rodinné se utvářejí ve výkonu každodenních činností vymezených sociálními normami, které nacházejí individuální ztvárnění v chování členů rodiny a v očekáváních tohoto chování. Vztahy rodinné vznikají uskutečňováním tzv. rodinných rolí, jsou každodenní aktualizací tzv. rolové struktury, podmiňující existenci rodiny. Bez naplňování rodinných rolí existuje rodina jen formálně, příp. je deviantní formou rodiny nebo rodinou rozpadající se a zanikající. Jde o role spojené s materiálním zabezpečením skupiny a s vytvářením pocitu jistoty a bezpečí i psychologické rovnováhy všech členů rodiny.

Sociální vztahy mají podle Sociologického slovníku (1992) pro život jedinců i sociálních útvarů zásadní a mnohdy **klíčový význam** (např. v adaptaci, v pracovní a životní spokojenosti). Mohou být z hlediska času **krátkodobé či dlouhodobé**, z hlediska typologie lze rozlišit např. na vztahy pracovní, kamarádské atd. Dle vzniku je možné je dělit na **formální** (na základě předchozího rozhodnutí – např. vztahy v rodině) a **neformální** (na základě osobního výběru partnerů) a dle výsledku na **slučovací** (společné cíle a zájmy) či **rozlučovací** (např. konkurence). Sociální vztahy jsou **hodnotově neutrální**, mohou být hodnoceny jako pozitivní, tak jako negativní.

4.1. Socializace v období dětství a dospívání

Podkapitola se věnuje vývoji sociálních vztahů v životě člověka, jejich významu v jednotlivých vývojových obdobích. V každém vývojovém období je popsán především proces socializace, stručně jsou zmíněny další důležité aspekty období. Nepopisují zde období těhotenství, jehož průběh má samozřejmě na život dítěte také vliv.

4.1.1. Novorozenecké období

Vágnerová píše (2005) je novorozenecké období **dobou adaptace**, během níž se dítě přizpůsobuje novým podmínkám. Novorozenec je vybaven základními reflexy, vrozenými způsoby chování a schopností učení. Rozvoj novorozence závisí na přiměřeném přísunu **podnětů**. Učení novorozence je aktivizováno především v rámci sociální interakce. Podle Vágnerové (2005, s.70) „*Matka představuje pro novorozence významný zdroj podnětů. Je třeba si uvědomit, že pro něj není zcela novou a neznámou bytostí. Dítě si pamatuje její hlas a reaguje na něj. Když je položeno bříškem na její tělo, kožní kontakt je celkově stimuluje a vyvolává plazivé pohyby reflexního charakteru. Ve vztahu matky a dítěte není novorozenec pasivní. Jeho chování, pláč, grimasy i pohyby končetin upoutávají pozornost a aktivizují specifické reakce dospělé osoby, směřující k uspokojení různých potřeb, které si tak malé dítě není schopno zajistit jinak. Vazba, která se rozvíjí mezi matkou a dítětem po narození je pokračováním biologické symbiózy a zkušeností získaných v prenatálním období. V době narození má postoj matky k dítěti určité charakteristické rysy. Způsob přijetí novorozence je v mnoha směrech dán již průběhem těhotenství a je spoluvytvářen chováním plodu.*“

4.1.2. Kojenecké období

Kojenecké období je podle Vágnerové (2005) označováno jako **fáze receptivity**, trvá **od jednoho měsíce do jednoho roku věku**. Jeho základním úkolem je získání **důvěry ve vztahu ke světu**. Značný význam má potřeba stimulace, s tím související učení (významným prostředkem socializace je **učení nápodobou**). Dochází k rozvoji paměti a poznávacích procesů - důležité je především zrakové vnímání a motorika. Sluchové

vnímání je jedním z předpokladů k rozvoji řeči, jejíž vývoj je závislý na vrozených dispozicích, i na kvalitě stimulace. Důležitým prostředkem komunikace jsou emoční projevy dítěte. V kognitivním rozvoji je důležitým mezníkem poznání trvalosti a stability objektů. Rozvíjí se sebepojetí dítěte (uvědomování vlastní bytosti, efektu svého jednání).

Dítě přichází na svět podle Vágnerové (2005) s vrozenou **preferencí podnětů sociálního charakteru**, od počátku života jej snáze upoutává **lidský hlas či obličej** než jiné podněty. Jeho **potřeba připoutat se k lidské bytosti**, která by o ně pečovala, má primárně biologicky adaptivní charakter, dítě by jinak nemohlo přežít. Sociálně stimulační význam mají mimické projevy, oční kontakt, úsměv, pláč, křik a předřečová aktivita/broukání. Rodiče i jiní dospělí jsou upoutáváni projevy dítěte a vybaveni vrozenými dispozicemi k chování odpovídajícím možnostem malého dítěte.

Dítě je nejprve **soustředěné** především **na sebe**, mezi 2.-3. měsícem se rozšiřuje jeho **zájem i na vnější svět**, ve 3.měsíci se dítě naučí **komunikovat** pomocí **úsměvu**, později je v kontaktu s lidmi je dítě více aktivováno a objevují se jednoduché sociální hry, mezi 6.-9.měsícem začne dítě **diferencovat známé a neznámé lidi**, odlišovat matku a postupně i další blízké osoby a k cizím lidem projevuje určitý odstup. **Strach z cizích lidí** a neznámých situací obvykle v 7.-8.měsíci je jedním z **nejdůležitějších signálů normálního vývoje**. Jakmile také dítě začne matku chápat jako trvalý objekt, bude si postupně uvědomovat samostatnost její existence i to, že **musí matku nějak upoutat** a udržet její pozornost. V poslední fázi vývoje se **otec**, pokud se dítětem zabývá, stává také osobně významnou bytostí. Děti mohou prostřednictvím otců **získat novou zkušenost** – méně často jim poskytují základní péči a více si s nimi hrají. Hra bývá jiná, než hra s matkou. Vztah otce s dítětem **může působit kompenzačně**, pokud by chování matky nebylo z hlediska potřeb dítěte alespoň uspokojivé. Socializační vývoj v prvním roce života lze označit jako **fázi dyády**. Symbiotická vazba s matkou dítěti usnadňuje jeho adaptaci na svět a představuje **základ budoucího pocitu jistoty**. Potřeba **jistoty a bezpečí** má pro vývoj dítěte klíčový význam.

4.1.3. Batolecí věk

Podle Vágnerové (2005) trvá **od jednoho zhruba do tří let**. Je obdobím, kdy dochází k výraznému **rozvoji mnoha kompetencí** i **dětské osobnosti**. Charakteristickým znakem této fáze je **osamostatňování**, uvolňování z různých vazeb spojené s expanzí do širšího

světa. Důležitá je **rovnováha** mezi potřebou **emancipace** a potřebou **stability**. Batole usiluje o sebeprosazení, potvrzení svých kompetencí, i zjištění svých limitů. Tento vývojový úkol může být **zablokován nedostatkem důvěry** ve vlastní možnosti, i **důvody objektivními** (např. nemoc). **Sebehodnocení** batolete je **závislé na názoru rodičů**, resp. jiných osobně významných autorit. Dochází k rozvoji **motoriky**, batole se naučí ovládat **vyměšování**. Neuspokojená potřeba aktivity vyvolává **napětí** (tenzi může dítě vybijet např. záchvaty vzteku), kompenzační chování má často **autostimulační** charakter, např. dumlání palce. Rozvíjí se **poznávací procesy, paměťové i jazykové schopnosti** a dovedností, roste schopnost diferencovaně reagovat na různé situace.

Přípravenost k dalšímu rozvoji v oblasti socializace je podle Vágnerové (2005) podmíněna zkušeností, dosažením potřebné úrovně poznávacích procesů, řeči i určité citové zralosti a vyrovnanosti. **Socializace** batolete probíhá stále nejvíce v rámci **rodinné skupiny**, rozvíjejí se kontakty **se členy širší rodiny** a vědomí rodinné identity. Důležité je pro batole teritorium domova. Batole rozlišuje lidi podle stupně blízkosti a podle věku. **Cizích lidí** se batolata už většinou nebojí. Vztah k **vrstevníkům** bývá zpočátku **málo diferencovaný** (závisí i na zkušenostech dítěte se sourozenci). Batolata si obvykle hrají vedle sebe, ještě nedovedou spolupracovat, při hře se napodobují. **Mění se vztah s matkou** – dochází k **pozvolné separaci** z vázanosti na ni (objevuje se mechanismus kyvadla – příliš náročný vývojový skok je vyrovnáván dočasným návratem na nižší úroveň). Separace může být **aktivní** - závisí na dítěti nebo **pasivní** - dítě nemohlo situaci ovlivnit. U dětí zhruba do 3 let se při nedobrovolném odloučení od matky objevuje reakce zvaná **separační úzkost**. **Otcové** v tomto období přispívají k rozvoji dalších kompetencí, kladou větší důraz na dodržování řádu, podporují rozvoj genderové identity, usnadňují dítěti separaci z vazby na matku. Pokud se otec dítětem zabývá a věnuje mu dostatek času, vytváří se mezi nimi **obdobná vazba** jako v případě matky. Dítě, které si vytvoří bezpečný vztah **k oběma rodičům** má možnost získat větší pocit jistoty a bezpečí. **Sourozenci** mohou sloužit jako alternativní zdroj sociální jistoty. Vztah ke staršímu sourozenci je podobný vztahu s dospělým. Prvorozené děti, mohou v tomto období chápat narození sourozence jako ohrožující událost.

4.1.4. Předškolní období – věk hry

Předškolní období trvá podle Vágnerové (2005) **od 3 do 6-7 let**, je charakteristické **stabilizací vlastní pozice ve světě, diferenciací vztahu ke světu**, bývá označováno za

období **iniciativy** („potřeba něco zvládnout“). Je to fáze **fantazijního zpracování informací**, intuitivního uvažování, které ještě není regulováno logikou. Myšlení dítěte je charakteristické **egocentrismem**. Rozvíjí se porozumění prostoru, času, počtu, dochází k vývoji paměti a verbálních schopností, rozvíjí se obecné porozumění obsahu genderových stereotypů. Děti se **identifikují s rodičem stejného pohlaví**. Osvojují si **základní normy** chování, s nimiž se postupně ztotožňují (zatím je pro ně důležité především to, jak za jejich dodržení budou oceněni). Na jejich základě se nově objevují **pocity viny**. Emoční prožívání je charakteristické větší **stabilitou a vyrovnaností**, rozvíjí se **emoční inteligence** (děti lépe chápou svoje pocity, umí své citové projevy alespoň částečně ovládat, oddálit vlastní uspokojení, dovedou projevit empatii).

Podle Vágnerové (2005) je pro proces socializace v tomto období typický **přesah rodiny a rozvoj vztahů s vrstevníky**. Je to období **přípravy dítěte na život ve společnosti**. **Mateřská školka** bývá první institucí, do které dítě vstupuje. Je místem, pro které je typické chybění intimního subteritoria, které je spojeno s nutností respektovat **cizí dospělou autoritu** (vztah dítěte k učitelce má osobní charakter), kde dítě nemá tak výsadní postavení, jako doma. Musí se naučit prosadit, ale ne na úkor ostatních. Ve hře se objevuje sdílená aktivita, hra slouží jako prostředek vyrovnání s realitou (umožňuje plnit nereálná přání) či k procvičování budoucích rolí. V interakci s **vrstevníky** je možné uspokojit různé potřeby a získat nové zkušenosti. Vytvářejí se základy přátelství (převažuje trend „volby dvojníka“ - „Kamarád je ten, kdo chce to, co chci já“). Vztahy s vrstevníky **ovlivňují zkušenosti získané v rodině** – dítě, které se cítí bezpečně má převážně pozitivní sociální očekávání, negativní zkušenost vede k rozvoji nevhodných způsobů chování. **Rodinné prostředí** stále zůstává privilegovaným zázemím. Předškolní děti přisuzují rodičům téměř všemocnost, rodiče jsou pro děti vzorem, s nímž se identifikují. Omezenou zkušenost mají děti vyrůstající jen s rodičem stejného pohlaví (náhradním vzorem pro poznatky o chování dospělých lidí opačného pohlaví může být např. dědeček, strýc; určitou korekcí může být pozdější zkušenost s vrstevníky). **Vztah s matkou** slouží i v této době jako zdroj jistoty a bezpečí. **Vztah s otcem** bývá variabilnější. Chování otce k dítěti může ve značné míře ovlivňovat kvalita partnerského vztahu rodičů. **Vztahy se sourozencem** bývají citově významné, jsou zdrojem specifické zkušenosti - sourozenec je spojenec i soupeř. Starší sourozenec se učí přijatelným způsobem zvládat nadřazenou roli a naopak. V sourozeneckých vztazích se odráží zkušenost s chováním rodičů k ostatním členům rodiny.

Stabilita rodinného zázemí má pro předškolní dítě velký význam, **rozpad rodiny** představuje specifickou **psychosociální zátěž**. Předškolní dítě nemůže pochopit příčinu a následky rozchodu rodičů. Rozvod vede ke ztrátě pocitu bezpečí.

4.1.5. Školní věk

Vágnerová (2005) období školního věku rozděluje do několika fází. Raný školní věk (od nástupu do školy do 8-9 let), střední školní věk (od 8-9 let do 11-12 let, tj. do doby přechodu na 2. stupeň) a starší školní věk (do ukončení povinné školní docházky, tj. do 15 let). Z biologického hlediska jde o období **pubescence**, tj. první fázi dospívání. Školní věk lze chápat jako období oficiálního **vstupu do společnosti, fázi píce a snaživosti**, jejímž cílem je uspět, prosadit se se svým výkonem i jako období vytvoření horizontálního společenství, **tj. vrstevnické skupiny** (na významu nabývají její normy). Dítě se **plynule rozvíjí** ve všech oblastech. Dětské **sebepojetí** je významně spouštěno názory, **postoji a hodnocením jiných lidí**. Významným prostředkem potvrzení vlastní hodnoty je **výkon**. Pro **sebehodnocení dívek** je typická větší sebekritičnost, **chlapci** bývají sebevědomější, resp. méně sebekritičtí. Dětská identita je určena i příslušností k nějaké **sociální skupině**. Rodina, škola i vrstevníci mají své vlastní teritorium.

Podle Vágnerové (2005) **rodina** i v tomto období uspokojuje většinu potřeb dítěte, funguje jako **emoční zázemí i opora jeho osobní prestiže**, a proto se jí definuje. Rodina **ovlivňuje extrafamiliární uplatnění** dítěte, např. svými nároky na školní výkon a jeho hodnocením a uspokojení potřeby seberealizace, např. výběrem mimoškolních aktivit. **Role školáka** může postavení dítěte v rodině změnit. Pro dítě je důležité, zda je doma považováno za **úspěšné či neúspěšné**. Školák se již umí lépe orientovat v rodinných vztazích, akceptuje formální autoritu dospělých. Školní období je časem hromadění různých **zážitků** tvořících společnou historii rodiny - rodinný příběh. Významné jsou i rodinné **rituály**. Rodiče mohou být modelem pro učení nápodobou, ale i ideálem, ke kterému by se dítě chtělo přiblížit. **Matka** žije v těsném spojení s dětmi, je součástí jejich každodenního života. **Otec** doplňuje působení matky, je pro děti zdrojem poznatků, funguje jako opora dětské samostatnosti, učí je respektovat pravidla, přijmout prohru, ovládat svoje emoce, spolupracovat a prosadit se v různých skupinách mimo rodinu. **Otec** často představuje větší autoritu než matka. Interakce mezi otcem a matkou slouží dětem jako model vzájemného vztahu **mužské a ženské role**. Ať už se doma děje cokoli, děti to mohou považovat za normu. Vztahy se **sourozenci** se začínají stabilizovat do podoby,

kteřá se většinou do puberty příliš nemění. Sourozenci představuje trvalou součást života, soupeři spolu i spolupracují a vzájemně se podporují. **Pořadí** narození (nejstarší – prostřední – nejmladší) zvyšuje pravděpodobnost rozvoje určitých osobnostních rysů i způsobů chování. **Nejstarší** dítě může být pro mladší objektem identifikace, např. v situaci, kdy se jím nemůže stát rodič. Školní úspěšnost staršího sourozence predeterminuje požadavky rodičů na další děti. Specifickou rolí je role **jedináčka**.

Děti potřebují, aby rodinné zázemí bylo klidné a spolehlivé. **Rozpad rodiny** představuje značnou zátěž ve smyslu „nemůžeš-li se spolehnout na své rodiče, nemůžeš se spolehnout na nic“. Přináší změny vztahů v rodině. Rodič, **který s dítětem nežije** bývá hodnocen nepřesně, může být idealizován či demonizován. Může se stát příliš tolerantním a shovívavým, bez nároků na dítě. Na rodiči, **který s dítětem zůstal**, mohou být děti víc závislé, žárlit na něj, rodič se může stát dominantním a autoritářským. Vztah s **nevlastním rodičem** nebývá příliš uspokojivý, zejména pokud tento člověk přišel do rodiny v předškolním či školním věku dítěte a bezprostředně po odchodu vlastního rodiče. Rozpad rodiny se může projevit ve vztazích mezi **sourozenci i vrstevníky** (zvýšená dráždivost, napětí) a **ve škole**. Chlapci a dívky mohou reagovat na rozpad rodiny odlišně.

Škola dítěti umožňuje postupnou integraci do společnosti, rozvíjí intelektové i sociální kompetence. Ve škole dítě získává nové role (žáka školy a třídy, spolužáka, důležitý je vztah školáka k učiteli), které mohou být různě uspokojující či zatěžující. Subjektivní pocit zátěže je vývojově užitečný, umožňuje rozvoj copingových strategií. Ve škole se projevuje genderově specifický stereotyp v odlišných očekáváních od chlapců a dívek. Role **žáka** je spojena s osamostatňováním, zodpovědností a podřízením autoritě.

S **vrstevnickou** skupinou se školák stále více ztotožňuje, rozvíjí se zde symetrické vztahy, dítě se může s ostatními srovnávat. Vrstevníci poskytují dítěti emoční podporu, mohou uspokojovat potřebu stimulace, učení i seberealizace. Zkušenost s kamarádkými vztahy slouží jako předpoklad pro pozdější rozvoj hlubších přátelství a intimních vztahů. Vrstevnická skupina se obvykle vytváří na základě snadnosti vzájemného kontaktu (např. v rámci třídy, v okolí bydliště). Děti definují kamaráda, obvykle stejného věku a pohlaví, na základě aktuálního sdílení určitých aktivit, později kladou důraz i na schopnosti vzájemné solidarity a pomoci. Chlapecké a dívčí skupiny se liší.

4.1.6. Dospívání – adolescence

Podle Vágnerové (2005) lze dospívání rozdělit na **ranou fázi** (přibližně 11.-15.rok)

a **pozdní fázi** (přibližně 15.-20.rok). V období adolescence dochází ke **komplexní proměně osobnosti** ve všech oblastech. Mnohé změny jsou primárně podmíněny biologicky, ale vždy je významně ovlivňují psychické a sociální faktory i kulturní a společenské podmínky. Dospívání je obdobím **hledání a přehodnocování**, v němž má jedinec dosáhnout **přijatelného sociálního postavení** a vytvořit si subjektivně uspokojivou, **zralejší formu vlastní identity**. Je výzvou přinášející určitou zátěž, ale i obdobím, kdy jedinec má dostatek svobody a minimum zodpovědnosti. Je to období spojené s **tělesným a pohlavním dospíváním**, tj. pubertou. Dochází ke změně **zevnějšku**. Rozšiřuje se **teritorium** dospívajícího. Odehrávají se změny a vývoji v oblasti **myšlení** (ve stylu „nic není jednoznačně dáno, vše může být i jinak“, dospívající tak bývají nadměrně kritičtí, radikální a mají sklon polemizovat), v oblasti **paměti, řešení problémů** (schopnost uvažovat hypoteticky), v oblasti **genderové identity**. Rozvíjí se **volní vlastnosti**, zlepšuje se sebekontrola a vytrvalost. Dospívající **experimentují** s různými variantami chování, hledají **hranice** svých možností. Mají svou vlastní **alternativní kulturu**. **Hormonální proměna** stimuluje změny v oblasti **citového prožívání**. Emoce představují důležitou zkušenost, s níž se musí dospívající vyrovnat. Budování nového **pojetí identity** provází úsilí o větší sebepoznání i odmítnutí původních identifikačních **vzorů** a hledání jiných. V emoční oblasti jde především o **sebeakceptaci**. Přijetí **víry** může uspokojit potřebu přesahu vlastního života, stávat se oporou identity.

V období adolescence se podle Vágnerové (2005) **mění vztahy s lidmi**. Pubescent odmítá demonstrovanou formální nadřazenost **autorit**. Je k nim kritický a je ochoten jim přiznat nadřazenou pozici jenom tehdy, když je přesvědčen, že si ji zaslouží. Neútočí na autoritu, aby ji zlikvidoval, ale aby se jí stal sám. Adolescent se postupně **odpoutává od rodiny**, ale tato emancipace nevede ke zrušení citového vztahu k rodičům, spíše k jeho **proměně**. Potřebu odlišení od **rodičů** posiluje pocit, že rodiče nejsou tak dokonalí, jací se zdáli být dříve. Vztah s rodičem stejného pohlaví může být dočasně napjatější. Rodiče mají na dospívající větší nároky, ti nechápou, proč by měli přibývat jen povinnosti, zatímco práva se nemění. Pokud byly vztahy mezi rodiči a dětmi **dobré** již v dětství, v podobném duchu se obvykle rozvíjejí i nyní, pokud však zahrnovaly otevřený či latentní konflikt, vstup do období dospívání zvyšuje pravděpodobnost, že se **konflikt** projeví naplno. Proces **separace** ze závislosti na rodině by měl být v **adolescenci ukončen**, vztahy s rodiči vyřešeny a stabilizovány. Jestliže rodina neplnila dobře své funkce, nebo dítě vyrůstalo bez rodiče, **nemůže uspokojivě proběhnout ani proces emancipace**. Tato nenaplněná potřeba se může projevovat např. odchodem z rodiny,

zkratkovitým uzavřením manželství, setrváním v infantilní roli apod.

Mezi **sourozenci** pubescenti preferují ty téhož **pohlaví**. Pokud jsou podobného **věku**, mohou vytvořit koalici, která jim poslouží jako opora v osamostatňování. Mezi sourozenci na různé vývojové úrovni se zvyšují rozdíly jejich názorů a preferencí. Staršího sourozence dospívající napodobuje, obdivuje, nebo mu závidí větší volnost a zralost. K mladším bývají dospívající spíše nevraživí, ztrácejí o ně zájem. Potřeba osamostatnění se může projevit také tendencí k odpoutání od sourozence.

Podle Vágnerové (2005) se mění také postoj dítěte **ke škole**. Dobrý výkon přestává být cílem a stává se prostředkem. Dochází k diferenciaci v oblasti profesní přípravy. Starší žáci hodnotí chování **učitelů** přísně, umí je ale za určité vlastnosti ocenit. **Volnočasové instituce** ovlivňují rozvoj schopností a dovedností dospívajícího. Mohou kompenzovat negativní vliv rodiny i školní neúspěšnost. Pro dospívající mají čím dál větší význam **vrstevníci, s nimiž se ztotožňují**. Skupinová identita slouží jako zdroj jistoty, je zdrojem sociálního učení. V rané a střední adolescenci je důležité být členem **populární** skupiny. Důležitá bývá i pozice ve **třídě**. Přestává se oddělovat dívčí a chlapecká skupina. S ukončením základní školy se mnoho vrstevnických skupin rozpadá, je potřeba vydobýt si místo v novém prostředí. Narůstá význam **dyadických přátelských vztahů**, které jsou typické vzájemností a intimitou a mohou poskytnout korektivní zkušenost. Podle Macka a Štefánkové (2006) **špatné vztahy** (vazby) s primárními osobami (rodiči) zvyšují **kvantitu**, ale ne kvalitu vrstevnických vztahů. Adolescenti s takovou zkušeností **méně důvěřují** nejlepším přátelům a od vrstevníků méně očekávají přátelské reakce v zátěžových situacích. Širůček a Širůčková (2006) píší, že do souvislosti je dáván jistý **typ vazby** také s **popularitou** ve vrstevnické skupině, snazším navazováním **důvěrných vztahů** a lepší **schopností čerpání sociální opory**. Dospívající mohou hledat **ve skupině přátel** emoční zázemí, v původní rodině nějakým způsobem narušené nebo chybějící.

V adolescenci přichází na řadu **experimentování s partnerskými vztahy** (nejprve v podobě projevů zvědavosti, kdy skupina dává dva jedince dohromady, poté v pokusech o párový vztah se základními znaky intimity, nakonec partnerským vztahem zahrnujícím i sexualitu).

Sociální dospělost podle Vágnerové (2005) signalizuje nástup do **zaměstnání**, kde platí jiná pravidla a panují jiné vztahy, než ve škole. Profesní role a instituce, pro niž pracuje, ovlivňuje vymezení sociální **identity** adolescenta. Zaměstnání přináší **nezávislost a ekonomickou soběstačnost**. Zátěží je **nezaměstnanost**, příp. i **nízký sociální status** začátečníka, **stereotyp** denního programu, časové omezení.

4.2. Vývojové teorie orientované na vztahy a teorie vazby

Téma navazuje na předchozí podkapitolu stručným přehledem vývojových teorií pro něž je typická orientace na vztahy a dále podrobnějším popisem teorie vazby.

4.2.1. Vývojové teorie orientované na vztahy

Podle Vágnerové (2005, s.40) je pro novější psychodynamické vývojové teorie typická **orientace na vztahy** a s nimi související vývoj Ega. V druhé polovině 20. století psychoanalyticky zaměřeni badatelé akceptovali větší závislost vývoje Ega, resp. dětské osobnosti, na vlivech vnějšího prostředí, již nepřeceňovali význam vrozeného pudového základu. Z jejich hlediska **jsou pro vývoj osobnosti nejdůležitější primární vztahy** s lidmi označovanými jako objekty a z nich vyplývající zkušenosti. Způsob prožití **vztahu s matkou** v raném dětství představuje základní zkušenost, na níž závisí budoucí vztahy s lidmi i vztah k sobě samému, tj. sebepojetí.

Primární vztahy s lidmi jsou základem psychoanalyticky zaměřené vývojové teorie **R. Spitze** (1887-1974). Spitz se věnoval studiu psychického vývoje dětí, které vyrůstaly v ústavech a nemohly si proto vytvořit obvyklý **vztah s mateřskou osobou** – prožít bezpečí a jistotu citové vazby. Bez takového prožitku podle autora nebude dítě schopné navazovat kvalitní citové vztahy a dokonce je ani neodliší od méně kvalitních, povrchnějších vztahů.

Na studium mezilidských vztahů v raném dětství a s nimi souvisejícího rozvoje sebepojetí se orientovala i **M. Mahlerová** (1897-1985). Podle ní vývoj sebepojetí ve značné míře ovlivňuje kvalita **vztahu dítěte s matkou**. Vytvoření funkčního vztahu závisí na vrozených předpokladech dítěte i na přiměřeném chování matky.

Spojení psychoanalytického a etologického přístupu reprezentuje **J. Bowlby** (1907-1990), podle kterého je kvalita **raných sociálních vztahů** kritická jak pro další psychický vývoj, tak dokonce i pro přežití. Vytvoření citové vazby závisí jak na matce, tak na dítěti, chování matky i dítěte má vrozený základ. Dítě se obvykle projevuje takovým způsobem, jakým upoutává pozornost matky a citová vazba se nejnázve vytváří v průběhu raného věku, tzv. senzitivní fáze, po jejím uplynutí už to může být obtížné. Primární zkušenosti ze vztahu s matkou přetrvávají v nevědomí a mohou se projevit různým způsobem. Potřeba citové vazby je jednou ze základních potřeb nejenom v období dětství, ale i po celý život. Bowlbyho teorii rozvinula **M. Ainsworthová** (1913-1999), která se zabývala bazálními mezilidskými vztahy, především rozvojem vztahu mezi **matkou a dítětem**.

4.2.2. John Bowlby a Mary Ainsworthová

Život Johna Bowlbyho a Mary Ainsworthové popisuje Hašto (2005):

John Bowlby (1907-1990). Vystudoval **medicínu** (pedopsychiatrii) na Cambridge. Ve 3. ročníku přerušil studium a šel pracovat jako dobrovolník na rok do malé školy pro děti s poruchami chování. Absolvoval **psychoanalytický výcvik** (v cvičné terapii byl u J. Rivierové, která byla přívrženkyní M. Kleinové). Praktikoval ve **výchovných ústavech**, kde ho silně zaujala a ovlivnila zkušenost, že některé děti reagovaly na odloučení od rodičů extrémně distancovaně a druhé extrémním znepokojením z odloučení. Toto chování se dalo dát do souvislosti s jejich předchozími zkušenostmi ve svých rodinách. Po studiu medicíny pracoval na **Tavistocké klinice**. Během 2. světové války pak v armádě na metodice výběru důstojníků. V roce 1944 publikoval práci, v které analyzoval životní **příběhy 44 mladistvých zlodějů a kriminálních**. Po válce se stal vedoucím dětského oddělení na Tavistocké klinice, které přejmenoval na „Oddělení pro rodiče a děti“, aby tak zdůraznil **význam vztahu rodičů s dítětem**. Na rozdíl od svých kolegů – psychoanalytiků se Bowlby vždy zajímal o odhalování vzorců chování v rodinné interakci. Vadilo mu akcentování významu „**nevědomých fantazií**“ u kleiniánů a v prakticky celém hlavním proudu tehdejší psychoanalýzy. Při svých referátech na schůzích psychoanalytické společnosti narážel kvůli svým názorům na tvrdý odpor. V roce 1951 publikoval monografii „**Mental Care and Mental Health**“, která vznikla na podnět Světové zdravotnické organizace. V ní shrnul a vyhodnotil snad vše, co se do té doby vědělo o vlivu mateřské péče a nebo její deprivace na duševní vývoj a zdraví člověka. Zajímal se o **etologické výzkumy**, zaujatý byl pracemi K. Lorenza. **V roce 1958 měl prakticky zformulovanou teorii vztahové vazby**. Přednášel, publikoval v časopisech a při terapeutické a výzkumné práci pracoval na své trilogii „**Attachment and Loss**“ („Attachment“ vyšel roku 1969; „Separation. Anxiety and Anger“ v roce 1973; „Loss, Sadness and Depression“ roku 1980).

Pro empirický výzkum, který přímo navazoval na teorii vztahové vazby, byly důležití Bowlbyho spolupracovníci: **Mary Ainsworthová**, psychologka a psychoanalytička, **James Robertson**, psychiatrický sociální pracovník a psychoanalytik a **Colin Parkers**, sociolog. Významný vliv na výzkum měl i Robert Hinde, etolog, Mary Mainová, psychologka a všichni žáci Mary Ainsworthové.

To, co Bowlby formuloval jako teorii vztahové vazby a doložil tehdejšími klinickými a jinými nálezy, **studovala Mary Ainsworthová** (rozená Salter) v prospektivních studiích. Narodila se roku 1913 v Ohio, studovala na Torontské

univerzitě. Její dizertační práce byla zaměřená na koncept bezpečí a vztah důvěry. Dospěla k závěru, že dítě potřebuje pro svůj vývin „bezpečnou základnu“ (secure base), v které má a nachází oporu. V roce 1939 se stala docentkou na Torontské univerzitě a když vypukla 2.světová válka přihlásila se jako dobrovolnice do kanadské armády (praktikovala zde poradenství a testování). Po válce pracovala jako dobrovolnice v nemocnici pro veterány, přednášela na univerzitě a dál rozpracovávala možnosti diagnostiky a metodické problémy při klasifikaci typů vztahů („škály bezpečí“). V roce 1950 se vdala, následovala manžela do Londýna, získala místo na **Tavistocké klinice** a napojila se na Bowlbyho výzkumnou skupinu. Bowlbyho koncepty ověřovala v **prospektivních studiích** v Ugandě a Baltimoru.

4.2.3. Teorie vazby

Hašto (2005) uvádí, že podle Bowlbyho teorie má dítě **primární pudovou** (instinktivní) **tendenci navázat se** na individuální osobu **matky**, vytvořit s ní **vztahovou vazbu**.

Dítě signalizuje matce **potřebu její blízkosti** různými vzorci chování (pláčem, úsměvy, pomocí zraku a sluchu zjišťuje, kde se „vztahová osoba“ nachází, za pomoci lokomoce ji následuje, anebo se jí přidrzuje, tulí se atd). Tato potřeba se nedá chápat jako něco sekundárního, odvozeného z toho, že matka naplňuje i jiné potřeby dítěte. Jde o samostatný pudový systém chování, který pracuje na **homeostatických principech**.

Připoutávací chování dítěte **vyústíuje do vztahové vazby**. Kromě **hlavní vztahové vazby** (k matce) vznikají i vztahové vazby **vedlejší** (na otce, sourozence, prarodiče). Některé komponenty připoutávacího chování se u dětí mohou orientovat i na **neživé objekty** (např. cucání palce, tulení se k hračce apod.), zvláště v situacích, kdy je dítě znepokojené nebo unavené. **Připoutávací chování** (attachment behaviour) **je aktivované** samotou, cizím prostředím, únavou, slabostí. Dítě hledá blízkost matky (rodiče) a v její blízkosti se nechává utěšit, upokojit. Z evolučního hlediska má toto chování funkci **ochrany**. Zatímco **trvalé vztahové vazby** navazují děti jen k **několika málo lidem**, **připoutávací chování** se může zaměřovat na více **osob**.

Konstituování, udržování, přerušení a obnovování vztahové vazby přináší silné **emoce**. Navázání vztahové vazby se dá popsat také jako zamilování se. Udržování vazby jako **láska**. Hrozba ztráty vyvolává úzkost a ztráta nařikání a **smutnění**, přičemž obě situace vyvolávají s velkou pravděpodobností i **zlost**.

Z interakcí s matkou se vyvíjí „**vnitřní pracovní modely**“ (iner working models). Pozorování Bowlbyho a Ainsworthové potvrdila, že tyto vnitřní pracovní modely

(očekávání ve vztahu, utváření chování ve vztahu podle minulých zkušeností, předvídání chování druhého) mohou být v zásadních rysech vyvinuté **už koncem prvního roku** a u většiny dětí zůstávají **konstantní**, stabilní i po letech. Jsou uloženy v paměti a **ovlivňují utváření vztahové vazby v dospělosti**.

Hašto (2005) shrnuje poznatky Bowlbyho k **vývoji dítěte**. Podle něj není dítě při narození tabula rasa, ale přichází na svět již vybaveno vzorci chování. Po narození ještě dítě není jednoznačně připoutané. V další fázi (12 týdnů až 6 měsíců) je orientace dítěte zaměřená na jednu nebo víc osob, které jsou odlišované od druhých. Později (6 měsíců až 2.-3. rok) dochází k udržování blízkosti k odlišované osobě. Okolo 8.měsíce se u většiny dětí objevuje strach při pohledu na cizího člověka, dítě má tendenci používat matku jako bezpečnou základnu. Po 2.roce věku se již většina dětí váže na více než jen jednu osobu (především na rodiče, sourozence, případně prarodiče). Děti se váží na osoby, které s ním vstupují do **interakce** a ne na osoby, které se pouze starají o tělesné potřeby dítěte. Připoutání má i své **neurobiologické aspekty** - vztahové zkušenosti působí skrze různé buněčné a biochemické zprostředkovatele až k expresi nebo represi určitých genů, do určité míry ovlivňují strukturální uspořádání CNS.

Hašto (2005) uvádí, že podle Bowlbyho o **typu vztahové vazby** u dítěte rozhoduje „**jemnocit**“ matky (rodiče). **Jemnocitná matka** je jako „**bezpečná základna**“, „**bezpečný přístav**“, do kterého se dítě může vracet načerpat sílu, uklidnit se, ujistit se, aby mohlo zkoumat svět vedené přirozenou zvědavostí a exploračním chováním.

Testovou situací pro **určování typu vztahové vazby** byla situace, kdy jsou matka a dítě v laboratorní místnosti spolu s „přátelským cizím člověkem“ a matka má instrukci hrát si s dítětem (jsou k dispozici hračky), jak je to pro ní a dítě běžné. Potom matka na 3 minuty opustí místnost, vrátí se, za 3 minuty opět odejde a opět se vrátí. Za takovýchto podmínek se dá dobře pozorovat typické chování dítěte. Ainsworthová na základě důkladných studií pozorovala modality chování, které se daly klasifikovat do třech typů:

- **Bezpečné připoutání** – Děti s bezpečnou vztahovou vazbou se po dobu odloučení chovají podle očekávání, některé jsou přátelské k cizímu člověku, jiné zřetelně znepokojené matčinou nepřítomností. Při matčině návratu se těší, vyhledávají její blízkost a kontakt s ní, chtějí se pochovat a pak se vrátit ke hrám a aktivitám.
- **Nejisté připoutání** (Insecure Avoidant) - Ainsworthová dále dělí na dvě podkategorie: **Nejistá vyhýbavá vazba** (Insecure Resistant). Je nápadné, že se děti vyhýbají blízkosti s matkou. V jejich chování se nedá zaznamenat žádný zvláštní distres, když je matka nepřítomná. Na popud experimentátorů pokračují v aktivním zkoumání experimentální

místnosti a hraček. Zvnějšku se na nich nedají poznat známky hněvu nebo úzkosti. (Později bylo zjištěno, že u těchto dětí při odloučení stoupla pulsová frekvence a zvýšili se hladiny kortizolu oproti východiskovému stavu.) Když se matka vrátí, ignorují ji, aktivně se vyhýbají její blízkosti.

Nejistá ambivalentní vazba. Tyto děti jsou úzkostné a závislé na své matce. Často jsou skleslé už před prvním odloučením a bojí se osoby, která hraje „přátelského cizího“. Po dobu matčiny nepřítomnosti jsou extrémně nepokojné. Nejsou schopné mít užitek z přítomnosti cizího člověka. Kromě úzkosti je zjevné, že se také zlobí. Při návratu matky kolísají mezi tendencí ke kontaktu a odporem k přiblížení.

Podle Hašta (2005) Mary Mainová popsala ještě další kategorii, když v roce 1981 čelila skutečnosti, že 13% z jednoho většího výzkumného vzorku nedokázala se spolupracovníky podle kritérií Ainsworthové zařadit, provedla tedy reanalýzu záznamů.

- **Dezorganizovaná, dezorientovaná vazba** (Insecure Disorganized). Děti v přítomnosti vztahové osoby ustrnou ve svých pohybech a v tváři mají při tom výraz jako při transu, stereotypně kolísají rukama anebo se houpají v kolenou při přiblížování. Při strachu z cizího člověka se vzdálí od rodiče a opřou si hlavu o stehna, při odloučení pozorují dveře a křičí na vztahovou osobu, při jejím návratu se v tichosti odvrátí, nebo se vzpřímí při návratu osoby, aby ji pozdravili, potom se ale „sesypou“ na podlahu.

Dítě může mít ke každému rodiči navázán **jiný typ** vztahové vazby.

Ainsworthová (in Bowlby, 1965) popisuje tři rozdílné situace, které mohou vést k **mateřské deprivaci** (maternal deprivation)³:

- když je malé dítě separováno od matky nebo jiné trvalé náhradní pečující osoby a je o něj pečováno v **instituci**, kde dostává nedostatečnou mateřskou péči,
- když se malému dítěti v **jeho vlastním domově hrubě nedostává** mateřské péče od jeho matky nebo jiné trvalé náhradní pečující osoby a nedostává jinou adekvátní mateřskou péči od ostatních lidí, nahrazující nedostatek interakce,
- když malé dítě podstoupí **sérii separací** od osoby, ke které se vytvořilo vazbu (matky).

Ke vzniku nejisté a dezorganizované vztahové vazby mohou přispět i další **traumatizující události**, např. sexuální zneužívání, především pak ze strany osoby, ke kterým má dítě vytvořenu vztahovou vazbu.

---

³ Podobné závěry přináší i teorie psychické deprivace. Matějček (1994, 2005b) avšak píše, že sledování psychického vývoje dětí v našich zařízeních tzv. kolektivní výchovy v 50. a 60. letech nepodpořilo původní představu Bowlbyho a jiných badatelů o poměrně jednotných následcích časně psychické deprivace.

V **dospělosti** se dle Hašta (2005) klasifikace vztahových vazeb provádí na základě testů AAI (Adult Attachment Interview), nebo AAP (Adult Attachment Projective; vysoce koreluje s AAI). Dětským typům přibližně odpovídají tyto typy vazeb:

- **Svobodná** – volné a koherentní vyprávění o zážitcích s připoutáním, o ztrátě a smutku (je také protektivním faktorem při psychosociálním vývoji oproti nejistým vazbám, které se častěji vyskytují u lidí s duševním onemocněním).
- **Nejistá – zapletená** – dlouhé, často si odporující popisy vztahů (s rodiči apod.)
- **Nejistá – distancovaná** – nepřipisují velký význam mezilidským vztahům a emočním vazbám, idealizují rodiče bez konkrétností.
- **Nejistá – nevyřešené ztráty a traumata** – nezpracované ztráty a zneužívání, zčásti nesouvislé a přerušované myšlenkové pochody a nejasnosti, co je realita a co fantazie.

Podle Hašta (2005) i dalších autorů může i dobrý **terapeutický vztah** fungovat jako **bezpečná základna** a terapeut jako **náhradní osoba** vztahové vazby. Klient může objevovat svou historii připoutání a emoce s ní spojené, **opakuje vzorce vztahovosti** ve vztahu s terapeutem, terapeut je přijímá, oceňuje, ve vztahu je podstatně bezpečí. Podle Friedricha (in Sborník, 2004, s.58) **kvalita vztahu** mezi terapeutem a pacientem může představovat důležitější faktor úspěšnosti léčby, než specifické techniky a přístupy. Zkušenost s vazbou, kterou prožilo dítě v minulosti, určuje způsob interakce s terapeutem. Například dítě, které postrádá hranice bude potřebovat terapeuta, který má ve svých vlastních hranicích jasno. Terapeut si musí klást otázku *„Jak mám prostřednictvím vlastní osoby, coby terapeutického nástroje, umocnit schopnost dítěte rozvinout kvalitní vazbový vztah nejen ke mně, ale také k rodičům nebo pečujícím osobám?“*

Hašto (2005) cituje Balinta, podle kterého očekává každý **lásku** („být milovaný“) od druhého. Pacient se „základní poruchou“, tedy poruchou, která souvisí s frustracemi potřeby primární lásky, potřebuje v terapii atmosféru **důvěry**, zážitek **akceptace**. Terapeutova úloha je dát pacientovi pocítit, že **je tu pro něho**, takže se nemusí cítit opuštěný a ztracený. Takový zážitek může pro pacienta znamenat „nový začátek“, tedy aktivování autosanačních procesů. Při ukončování terapie je podle Hašta (2005) **separační bolest** známkou, že se u pacienta vyvinul terapeutický vztah. To od terapeuta vyžaduje pomoci pacientovi zvládat odloučení. U mnohých klientů se ukázalo, že jejich zlepšení se dá stabilizovat, pokud zůstane terapeut pro klienta **dostupný**.

4.2.4. Separace a ztráta

Hašto (2005) uvádí další Bowlbyho témata - separace a ztráta. Přítomnost a nepřítomnost osoby, na kterou má dítě vytvořenou vztahovou vazbu, znamená vlastně „okamžitou dostupnost“ anebo „nedostupnost“. „Odloučení“ chápe jako **dočasnou nedostupnost** vztahové osoby a „ztrátu“ jako **trvalou nedostupnost**. **Délka odloučení** je přitom relativní – pro jednoleté dítě se může zdát krátké odloučení jako věčnost to, co je pro školáka nevýznamný časový úsek. Problematické je, když je odloučení trvalé, nebo když ho lidé tak začnou **pocítovat**. Další problém je, že matka může být sice fyzicky přítomná, ale **emočně nepřítomná**, tj. nereaguje na přání dítěte. Příčinou mohou být matčiny deprese, odmítání dítěte či zaujatost jinými věcmi. Přístupnost nebo nepřístupnost vztahové vazby může být hlavní proměnná, jestli se dítě bude cítit šťastně nebo nešťastně.

Separace

Bowlby (1965) píše, že opouštět jakékoliv dítě do 3 let by měl člověk pouze v případě, že k tomu má **dobrý a dostatečný důvod** a je to dobře připravené (zapojeni jsou lidé, které dítě zná a důvěřuje jim, proběhne určitá přechodná fáze). Mezi 3.-5. rokem jsou rizika separace stále vážná, mezi 5.-7. rizika stále existují, zvláště pokud je separace náhlá, není pro ni žádná příprava, dítě si myslí, že se domů už nevrátí, nebo že separaci zapříčinilo svým chováním.

Nejčastěji je zmiňován negativní dopad separace vyvolané odloučením dítěte od matky ve věku do 3,5 let věku. Jak již bylo uvedeno, **separační úzkost** je naprosto **zdravý projev dítěte**, které má citový vztah s matkou. Podle Ligy lidských práv (2007b) se projevuje nejčastěji ve třech fázích: **protestu**, odmítání situace odloučení (dítě křičí, pláče, nereaguje na jiné osoby, volá matku, je neklidné); **zoufalství** (dítě ztrácí naději, že matku přivolá, je smutné, apatické a nemá o nic zájem); a **odpoutání** (dítě jako by zapomíná na vztah s matkou, je schopné se citově vázat na pečující osobu, je-li k dispozici).

Hašto (2005) zmiňuje několik okolností, které podle výzkumů a pozorování **tlumí intenzitu reakcí na separaci** (především po prvním roce života) – jsou to **důvěrně známé osoby** (sourozenecký vztah, když péči o děti zastává např. babička) **nebo věci** (když je o dítě pečováno v domácím prostředí). Jako příklad uvádí Bowlbyho zkušenost z Tavistocké kliniky, kde byly hospitalizované děti se sourozenci. Děti lépe hospitalizaci snášely a vůči okolí tvořili uzavřen „front“. Po prvním střetnutí s matkou po 2 a více týdnech už bylo možné pozorovat u všech dětí určité odpoutání. Některé jakoby matku

nepoznávaly, některé se od ní odvrátily a dokonce běžely pryč. Většina z nich plakala, nebo měly na krajíčku. U některých se střídala mimika smutku s mimikou prázdné bezvýrazovosti. V kontrastu k tomu téměř všechny děti reagovaly velmi srdečně na setkání s otcem. U některých dětí toto chování trvalo po dobu 3 dní doma.

Separace, jako dlouhodobé **přerušeni již vytvořeného vztahu mezi dítětem a jeho sociálním prostředím**, je důležitým činitelem vzniku psychické deprivace. Do takové situace mohou přijít děti s jistou vazbou (která může změnit ve vazbu nejistou), tak děti z rodin, kde byla výchova provázána zanedbáváním, zneužíváním či týráním atp. Většina dětí odloučení prožívá negativně, často s **pocitů viny**, že situaci samy zavinily. Podle Bergera (2003) je mnoho dětí vystaveno separaci v podobě **rozvodů rodičů, opuštění rodičů a přechodem do adopce, pěstounské péče** nebo některé z institucí.

Separaci provází **ambivalence** – dá se pozorovat u většiny dětí, ale i u rodičů. Podle Hašta (2005) může být např. i matka v těžké pozici – má reagovat po odloučení na nespokojené, náročné dítě utěšováním nebo má vyžadovat disciplínu?; i u matky mohou ochladnout city k dítěti. Podle Bergera (2003) má dítě potřebu **navrátit se do času před separací**, což je doprovázeno dvěma mechanismy, které oslabují kapacitu myšlení dítěte – **popřením a „rozštěpením“** (clivage). Důsledkem separace je v některých případech také přítomnost znaků depresivních melancholií. Popření a rozštěpení se projevuje například tehdy, říká-li dítě: „nechala mě hladovět, ale přesto to byla dobrá máma, ke které se chci vrátit“. Tato ambivalence **umožňuje zachovat dobrý vztah** s rodičem, dvě části spolu ale jakoby nekomunikují. Je šokující, jak silná může být, jakým způsobem si děti idealizují vztahy se svými rodiči, jak jsou nedotknutelné. Vědí, že rodiče byli velmi neadekvátní, že je nechali klidně měsíce v zavřeném pokoji, že je bili, nebo „zapomněli“ v kojeneckém ústavu po celé týdny. Ale ve většině případů se tyto děti domnívají, že jejich rodiče nejsou za nic z toho, co se stalo, odpovědní - **kritika rodiče není myslitelná**. Potřeba žít znovu s rodiči někdy nabírá formu opravdového putování, kdy je nic nemůže zastavit než dosáhnou svého místa původu. Jedna z částí jejich psychiky funguje na primární úrovni - **čas je pozastaven a minulost s rodiči může znovu začít tam, kde se zastavila**, i když už uběhlo mnoho let od separace.

Berger (2003) dále doplňuje, co situaci ještě komplikuje. S některými rodiči si děti, když zůstanou třeba jen chvíli o samotě, říkají tajnosti. Jejich rozhovory téměř vždy obsahují větu „**vezmu si tě**“, řečenou ze strany rodičů, kteří vědí, že „vzít si děti“ není jen tak možné a že o tom rozhoduje soud. Tato krátká věta **blokuje psychický vývoj** dítěte v tom směru, že zabraňuje věnovat se jiným věcem. Má za cíl vzbudit v dítěti nadšení, ale

je to **zneužití** ze strany rodiče (stejně jako „už si tě nevezmu“). Dítě je **vězněm tohoto paradoxního vztahu**, ke kterému se připojuje **zákaz, aby se bez rodičů cítili dobře**.

Ztráta

Bowlby se podle Hašta (2005) věnuje také tématu ztráty. Ztráta kontaktu s milovanou osobou vyvolává **zuřivost** (nejen v dětství, ale i v dospělosti). Vysvětlením může být, že když je odloučení přechodné, jako je tomu ve většině případů, má hněv dvě **funkce** – zaprvé může pomoci **překonat překážky**, které jsou v cestě obnovení blízkosti a za druhé může zamezovat milované osobě v **opakování odloučení**. Zlost má podpořit vazbu, ne ji rušit. Když dojde ke ztrátě trvalé, k úmrtí, hněv a agresivní chování **ztrácí svoji funkci**. Podle Hašta (2005) Bowlby studiem o průběhu truchlení po ztrátě v dětství a v dospělosti dospívá ke konstatování, že u dětí je výsledek a **průběh zpracování** ztráty blízké osoby (rodiče) víc než v dospělosti závislý na dalších **vnějších faktorech**. Jde hlavně o **kvalitu vztahů s ostatními členy rodiny** nebo náhradní rodiny a o možnost komunikovat o ztrátě s **empatickým dospělým**. To bývá častým problémem - pozůstalý rodič si sám neví rady se svým žalem nebo povinnostmi, které u něho nastaly a dítě je víc než dospělý odkázané na lidi, se kterými po ztrátě je. Nemůže si jako v dospělosti zvolit vztahovou osobu, která má kapacitu pro rozhovory o ztrátě.

4.3. Význam vztahů - shrnutí

„Každý jasný a pevný vztah působí uspokojíco a uvolňující.“

(M.Bleuler (1998) in Hašto, 2005, s.107)

Ve čtvrté kapitole najdeme definici slova **vztah**, shrnutí důležitých aspektů v **socializaci** dítěte a dospívajícího, zachycuje **proměny významu různých vztahů** v odlišných obdobích vývoje. Přináší shrnutí poznatků **teorie vazby**, která klade důraz na **význam vztahové vazby dítěte s primární pečující osobou** (popisuje hlavní a vedlejší vztahové vazby), **vliv** kvality vazby na následující život, přináší téma **separace a ztráty** – jaké jsou typické **projevy** u dítěte po odloučení od vztahové osoby a jaké faktory mohou **tlumit intenzitu reakce** na separaci a ztrátu.

Typologie vztahové vazby, téma separace a ztráty úzce souvisí s **deprivací**.

Potřeba emoční vazby (specifického sociálního objektu, k němuž je dítě vázáno těsným

a stabilním poutem – nemusí jimi být biologičtí rodiče, ale i náhradní pečovatelé) je jednou ze základních potřeb, jak je uvádí Langmeier a Matějček (1974) (viz. 2.2.3.) Nenasycení této potřeby v dětství, jak je popisuje Bowlby (1965) i Langmeier a Matějček (1974), může mít **vážné důsledky** pro následující život, ale i **nemusí**. Vyskytuje se individuální variabilita následků deprivacních podmínek, v závislosti na tom:

- **jaké děti** do interakce s deprivacními podmínkami vstupují,
- jaký vliv měla „záchytná“ **vývojová období** v životě dítěte a protektivní faktory v nich,
- jaké **jiné vztahy jim byly a jsou oporou**,
- jak svou minulost zpracovávají.

Toto tvrzení doplňuji o výstupy ze studií, které uvádí Matějček (2005b). Jsou z dlouhodobého sledování osob, které v dětství vyrůstaly v dětských domovech, SOS dětských vesničkách a v pěstounských rodinách. V době šetření byly ve věku 35-40 let. Hledali odpovědi na otázky: Jaké **okolnosti** vnímají sami tito dospělí (relativně uspokojivě adaptovaní) lidé jako „**ochranné**“ či „**pomocné**“? A které takové okolnosti můžeme při pohledu zvenčí v jejich životě vystopovat? Ochrannými/ pomocnými okolnostmi jsou:

- v prvních letech života dítěte život ve **vlastní rodině**, kde je dítě pozitivně přijímáno
- činitelem životní opory v dospělosti je **rodina, kterou tito lidé sami založili**
- pokud vlastní rodinu nezaložili nebo jejich manželství selhalo, je takřka pravidlem přetrvávající silný vztah k **matce-pěstounce** u dětí z SOS dětských vesniček a vztah k pěstounům u dětí z individuální pěstounské péče.
- dalším významným resilientním činitelem je vztah k **sourozencům** (pravým i nepravým). U dětí z dětských domovů, přestože celou dobu žily ve společnosti druhých dětí, se nevytvořil **žádný vztah, který by tomu byl podobný**. Sourozenci udržují kontakty, vědí o sobě, v sourozeneckém společenství mají oporu.

Ještě některé další činitele se ve výzkumu jevily jako významné – ne celkově či obecně, nýbrž v jednotlivých případech, zato výrazně:

- „**důležitá setkání**“ - formativní vliv nějaké osobnosti mimo rodinu na klienta
- **náboženství** - příslušnost k církvi, či určitý „probuzenecký“ převrat v dosavadním životě.

Celé šetření podle Matějčka (2005b) naznačilo, že patrně nejdůležitějším resilientním činitelem na vývojové dráze dítěte je toto **dítě samo**. Totiž jeho osobnost -jak se chová, jak vstupuje do interakcí se svým sociálním prostředím.

Podobně popisuje Hašto (2005), že lidé se **zážitkem nejisté či dezorganizované vazby** k primárním pečujícím osobám nutně **nemusí** za určitých okolností tyto **vzorce opakovat v dospělosti**. Uvádí, že pomocí testů AAI a AAP byli v prospektivní longetudiální studii pozorováni jak rodiče, kteří pokračovali tak rodiče kteří nepokračovali v transgeneračním cyklu násilí v rodině. Rodiče, kteří neopakovali násilí, byli o mnoho lépe **sociálně propojeni** s druhými lidmi, byli méně sociálně izolovaní než opakovači. Dokázali otevřeně a s přiměřenými emocemi komunikovat o svém týrání v dětství, zatímco opakovači vyprávěli o biografii často jen vágně a bez emocí. Je zjevné, že neopakovači lépe zpracovali svou minulost. Hlavní rozdíly mezi opakovači a neopakovači byly v tom, že neopakovači měli v dětství nejméně **jednu osobu**, na které se při svém trápení mohli obrátit anebo, někdy ve svém životě absolvovali **delší psychoterapii** (1 rok) anebo žili v současnosti častěji v uspokojujících **vztazích s partnerem nebo přítelem**.

Hašto (2005) shrnuje poznatky různých autorů a výsledky prospektivních studií, které potvrzují, že existence trvajících, **dobrých vztahů alespoň s jednou primární vztahovou osobou** (např. rodič, prarodič, sourozenec či jiná pečující osoba) se řadí obecně **mezi protektivní faktory**, které snižují pravděpodobnost vývinu duševní a psychosomatické poruchy v důsledku obtížných situací v životě člověka. Mezi další protektivní faktory patří např. velká rodina; celkově atraktivní obraz matky; dobré náhradní prostředí po čas ztráty matky; aspoň přiměřená inteligence; „robustní“, aktivní temperament; sociálně podněcující prostředí (např. mládežnické skupiny, škola, církevní spolky); nižší zatíženost rizikovými faktory.

Význam vztahů v životě člověka je ze shromážděných podkladů podle mého názoru patrný.

5. Vztahové zázemí dítěte žijícího v dětském domově

„Dítě nemůže zcela „zapomenout“ na fakt, že jeho biologická rodina je opustila, nebo že ji ztratilo.

Má ve vědomí otázku: Odkud jsem, proč nejsem s nimi, co se stalo, jací byli, můžu za to...?“

(Vrtbovská, 2007)

Cílem této kapitoly je popsat specifika vztahového zázemí dětí, které vyrůstají v dětských domovech. Nevycházím zde z rozsáhlých studií a výzkumů, ale pouze z vlastní zkušenosti z práce s dětmi z dětských domovů - především z tvorby samotných dětí a rozhovorů s nimi. Nejprve popisují vztahové zázemí dětí z dětských domovů obecně, poté z hlediska jednotlivých vztahů.

Vztahové zázemí dětí se po umístění do dětského domova oproti předchozímu životu **mění**. Odloučení od původního prostředí dětem mnohdy přináší úlevu, zážitek bezpečí, jindy je provázeno nespokojeností. **„Odebráním“ dítěte z rodiny** mnohdy dochází i k **odloučení od původní vrstevnické skupiny**. Vztahem, který bývá nejčastěji **zachován, je vztah sourozenecký**. Čas umístění do dětského domova je dobou navazování **nových vztahů a vazeb** – k vychovatelům a jiným pracovníkům domova, k dětem v rodinné skupině, k ostatním dětem v dětském domově, k vrstevníkům v nové škole. Do určité míry zůstává u většiny dětí **zachován kontakt s rodiči**, či dalšími **členy širší rodiny**. Jako u dětí z běžných rodin, i u dětí žijících v dětských domovech se **význam jednotlivých vztahů mění v průběhu vývoje**. Životní příběh každého dítěte je **specifický a jedinečný**, stejně jako způsob adaptace dítěte na život v dětském domově. V lecčems je situace dětí a vztahové zázemí dětí **podobné**.

Děti z dětských domovů i jiných ústavních zařízení strádají absencí **vztahu se stálou pečující osobou**, resp. osobami (chybí také vzor mužsko-ženského rozdělení rolí ve vztahu) – dále viz 2.2.3. a 4.2.4.

Jsou znevýhodněny tím, že vzhledem k roztržitému prostředí vlastní rodiny nemohou, jako děti z klasických rodin, projít přirozeným **sledem důležitých vývojových fází**, jak je popisuje kap.4.1. Mnoho dětských domovů dnes poskytuje dětem **dobré místo a zázemí** pro vyrůstání. Jsou ale stále **institucemi, které rodinu plně nenahradí**. Matějček (2005a, s.97-98) to uvádí na příkladu mezilidských vztahů dětí z dětských domovů: *„Jak to, že tolik lidí vyrostlých od malička v dětských domovech vykazuje právě v mezilidských vztazích tak nápadný deficit, když měly víc než kdokoliv jiný možnost ve styku s druhými dětmi vytvořit*

*si ony žádoucí prosociální vlastnosti, včetně základů přátelství? (...) Protože **nenabýli důvěru** v lidi na sklonku kojeneckého věku, nenabýli jistotu ve výlučném ochranném vztahu „svých“ lidí, nevytvořili si vědomí domova a rodinnou identitu a neměli ono potřebné „zajištění“, **dříve než vstoupili do fáze předškolní**, jež je měla vybavit schopností přátelského sdílení života v dospělosti. Styk s druhými dětmi jim bez onoho předchozího zajištění nebyl k užitku, nýbrž na překážku. Bez počáteční citové vázanosti se u nich místo samostatnosti vytvořila „nevázanost“ - místo přátelského sdílení asociální izolace.“*

Dalším obdobím, kdy chybějící zkušenost s jistým, stabilním vztahem s rodiči v dětství může přinášet dětem z dětských domovů obtíže, je dospívání. Pro dospívajícího může být **obtížné se v období adolescence od rodiny separovat**. V době, kdy separace od rodičů má již být téměř ukončená, se naopak mnoho mladých lidí z dětských domovů teprve **vydává za svou rodinou** navazovat užší vztah, dohnat chybějící společný čas. To v mnoha případech naráží na zklamání a zjištění, že šlo o nereálná očekávání (dochází i k situacím, kdy rodina dospívajícího motivuje k návratu domů především pro vlastní finanční prospěch - využije naspořených prostředků dospívajícího nebo jeho budoucích příjmů ze zaměstnání). Takové období navíc ubírá mladému člověku energii a čas, který mohl či měl věnovat budování svého vlastního, nového, samostatného života a může vést k zpretrhání původních vazeb (např. k mladším sourozencům, pracovníkům domova apod).

5.1. Významné vztahy v životě dětí z dětského domova

Jaké vztahy samy děti vyrůstající v dětských domovech vnímají za významné?

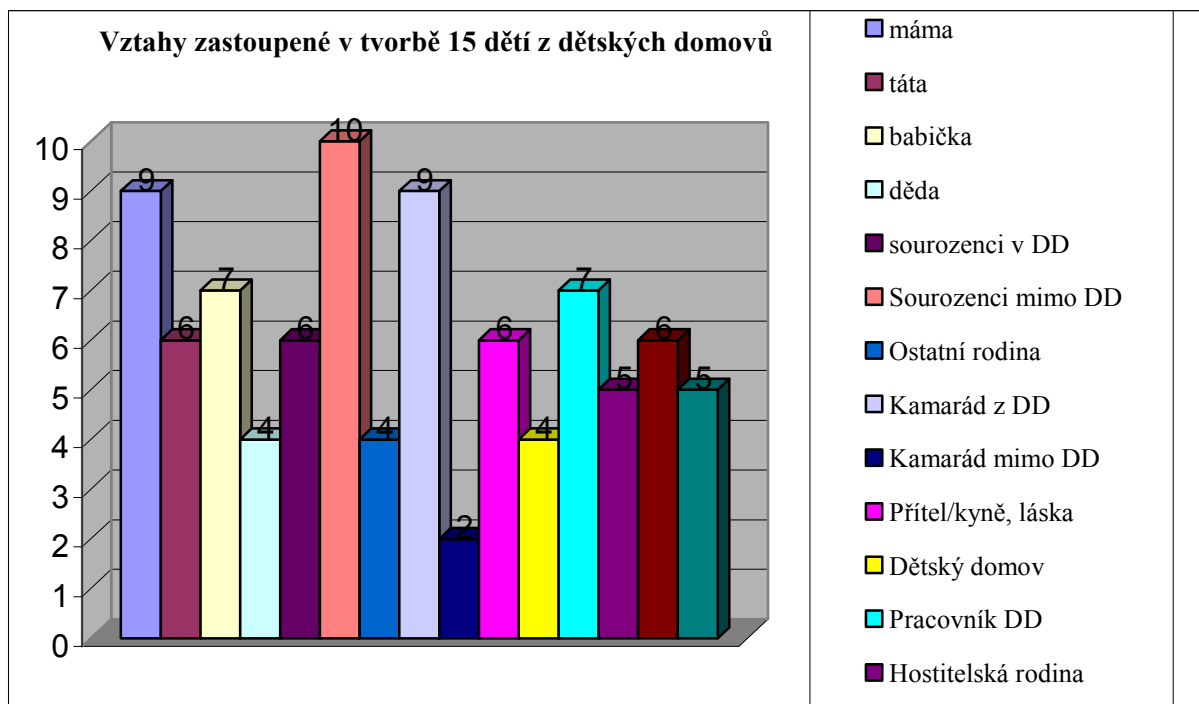
K popsání využiji sdělení patnácti dětí a mladých lidí z dětských domovů (ve věku 14-19 let), kteří se v letech 2006-2009 zapojili do těchto **programů na sociálně-terapeutických pobytech** občanského sdružení Letní dům:

- tvoření konstelace důležitých lidí, opor ve svém okolí z kamenů,
- malování stromu a jeho kořenů, kde každý kořen je „někým, kdo je mi oporou“,
- malování na téma „můj životní příběh“, práce s obrázkem (umístění kamenů, jako zástupců důležitých osob, na obrázek),
- malování na téma „setkání se sourozencem“ po relaxaci s imaginací.

Některé děti se zúčastnily jednoho, jiné více programů. Každý program následovala jeho reflexe s dětmi. Pro účely práce čerpám ze záznamů z reflexí, fotografií programů a výtvarných děl dětí. Všechna jména dětí v záznamech jsou pro účely práce změněna.

V rámci programů „tvoření konstelace důležitých lidí, opor ve svém okolí z kamenů“ a „malování stromu a jeho kořenů, kde každý kořen je někým, kdo je mi oporou“ vznikly jakési mapy vztahového zázemí dětí, resp. mladých lidí z dětských domovů (viz **příloha č.1** Fotografie). Výstup z nich je pro účely této práce **pouze orientační. Mezi důležité osoby či zdroje opory mladí lidé z dětských domovů řadí:** sourozence kteří s nimi žijí v DD, sourozence žijící jinde, mámu, tátu, babičku, dědu, ostatní rodinu, kamarády z DD, kamarády mimo DD, svou lásku, některého pracovníka DD, celý DD, hostitelské rodiny, Letní dům (je otázkou, kolikrát by byl zastoupen, pokud by technika probíhala v jiném prostředí) a ostatní (zájmy dětí, hodnoty jako láska, štěstí a domácí zvířata). **Význam jednotlivých osob se mění s ohledem na věk** (u mladších jsou významněji zastoupeni rodiče, u starších vrstevníci), **je rozdílný i mezi sourozenci** (jeden ze sourozenců např. rodiče zavrhuje, druhý naopak). Různá je také **blízkost zastoupených osob** (nejblíže bývají sourozenci, někdo z kamarádů a další osoby - jejich zastoupení je již velmi individuální). Vztahové zázemí je překvapivě **podobně znázorněné u dětí, které žijí v domově od útlého dětství** a u dětí, které do zařízení **přišly až v období dospívání**. Graf č.1 shrnuje zastoupení vztahů v tvorbě patnácti dětí v rámci dvou zmíněných programů o.s. Letní dům (pozn.u dítěte je vždy každý druh vztahu započítán jedenkrát – pokud zmiňovalo např. pět blízkých kamarádů, ke kategorii kamarád je přiřazeno číslo jedna).

Graf č.1 Vztahy zastoupené v tvorbě 15 dětí z dětských domovů

Zdroj: Interní materiály občanského sdružení Letní dům

Rodiče

Některé děti jsou v **intenzivním** kontaktu se svou biologickou rodinou (probíhají časté návštěvy rodičů v zařízení, časté pobyty dítěte doma apod.), jiné v **občasném** kontaktu (např. formou telefonátů, pobytů u rodiny o delších prázdninách), některé děti nejsou s rodinou v kontaktu **vůbec** (rodina neprojevuje zájem, nebo např. z důvodu týrání či zneužívání v rodině není kontakt s rodinou v zájmu dítěte).

Míra kontaktu s rodinou se také **mění v čase** – někdy je kontakt **ze strany rodičů** zpočátku intenzivní a postupně ochabuje, jindy naopak mnoho let úplně schází a zájem přichází v čase dospívání dítěte. Jindy (především u dospívajících) někdy **sám mladý člověk** po přijetí do domova **o kontakt s rodiči nestojí**, to když byl doma např. obětí týrání a zneužívání. Po určité době o kontaktu s rodiči začíná většinou uvažovat.

Ve svém životním příběhu se děti mnohdy neorientují, v mladším věku svou **původní rodinu často idealizují**, později si mnohdy vytváří **náhled** na rodinnou situaci.

Většina umístěných dětí přirozeně **touží po životě v rodině**, po zázraku, který by změnil situaci jejich rodiny a ony se mohly vrátit domů. I přes mnohdy velmi špatné zkušenosti ze života v rodině mají pochopitelnou **potřebu** se s rodinou kontaktovat, **hledat kořeny** svého původu, identifikovat se s rodinou, vkládat znovu a znovu naděje do zlepšení rodinné situace. Bolestným momentem bývá, když se tato potřeba naplno projeví v období dosažení **zletilosti**.

Tabulka č.7 Můj životní příběh: Co bych si přál/ a co nebo koho k tomu potřebuji?

Jana (dívka, 12 let, v DD od útlého dětství, sestra Hanky): „Přeji si setkat se s bratrem, stýská se mi po něm. Přeála bych si vidět se s mámou. Chci abychom byli zase všichni spolu, abychom se ségrou vycházely.“

Hanka (dívka, 14 let, v DD od útlého dětství, sestra Jany): Přeji si založit nadaci pro bezdomovce. Chci si založit rodinu a nechci, aby děti dopadly jako my. Chci dodělat základní školu a chce se učit dál. Chci být v kontaktu se svoji hostitelskou rodinou. Máma pro mě nic neudělala, tak já pro ni taky nic neudělám.“

Zdroj: Interní materiály občanského sdružení Letní dům

Sourozenci a širší rodina

Pro děti žijící v dětských domovech je vztah se **sourozenci důležitou oporou**. Prakticky ve veškerém „mapování“ vztahového zázemí a opor dítěte se objevuje na nejdůležitějších

místech, spolu se vztahy s rodiči a případně vrstevníky a pracovníky domova. Mezi důležitými lidmi bývají i **sourozenci, se kterými nevyrostají v dětském domově** – sourozence, kteří žijí u rodiny, z rodiny či z domova již odešli, vyrůstají v náhradní rodině či zemřeli. Mnoho mladých lidí opouštějících dětský domov slibuje, že zůstanou s mladšími sourozenci v kontaktu, nebo že jim budou pomáhat. Mnohdy se tato předsevzetí naplní, jindy ke zklamání mladších sourozenců ne.

Důležitými osobami, oporami v životě dítěte bývají často také **prarodiče** (i když jsou již po smrti), na jejichž péči děti leckdy vzpomínají lépe, než na péči rodičů.

Některé děti jsou v kontaktu i s jinými osobami z **širší rodiny** (např. teta a strýc), ale nebývá tomu často. I ve vztahových „zázemích“ dítěte se objevují minimálně, nebo pod neurčitým označením „zbytek rodiny“.

Tab.č.9 Reflexe obrázků po imaginaci a malování na téma Setkání se sourozencem

Lenka (dívka, 14 let, v DD od dětství): „Setkala jsem se s bratrem Petrem. Petrovi je deset a hned jako malý byl adoptován. Deset let jsme se neviděli, adoptivní rodina si to nepřeje. Setkali jsme se na louce. Byli jsme na louce a Petr mně nepoznal, jen jsme tam byli. Je tam barevná obloha. Petra jsem si vybrala, protože ho nikdy nevidím, žije v Brně. Tohle setkání je hezký.“

Marie (dívka, 17 let, v DD od dětství) sestra Lenky: „Vybavil se mi brácha Petr. Přišel smutek a vztek. Je to nespravedlnost, že jsem přišla o brácha a nemůžu o něm nic vědět. Nikdo mi to zakazovat nemůže.“

Zuzka (dívka, 16 let, v DD od dětství): „Na obrázku je Karel. Karlovi je teprve pět let, má černé oči a kaštanový vlasy. Má rád kreslení, ale nejvíc ho pobaví, když s nim jde někdo ven na procházku.(...) Maruška je nejmladší v rodině, je jí teprve jeden rok. Nic o ní moc nevím, protože jsem jí od malička neviděla. Vím jenom, že byla moc veselá a ráda se mazlila, má šedivý oči, černé kudrnaté vlasy a dál nic už nevím.“

Nikola (dívka, 14 let, v DD od dětství): „Moje vyprávění je o mě a mém bratrovi Mirkovi, který když se narodil umřel. Mirka jsem nikdy nezažila, byla bych ráda, kdyby tady s náma ostatníma sourozenci byl, ale bohužel to je jak je. Na obrázku je podzim, on se pomalu na podzim narodil. Zdálo se mi, že slavíme jeho desáté narozeniny. Narozeniny má stejně jako můj bratr Mirek. Byli spolu dvojčata. (...) Nikdy na něj nezapomenu, stejně jako na Alžbětu, která je v adopci.“

Ála (dívka, 15 let, v DD od 15 let): „Na obrázku je můj brácha Michal, je mu 22 let. Má jedno dítě. Je v naší bývalé zahradě. (...) Má nás rád, když jsme byli doma, tak se s námi učil. Hraje s námi dostihy a různé věci, jezdil s námi na bruslích. A hlavně nás místo mámy vychovával. Když bych ho teď potkala, řekla bych mu, že ho mám ráda a že se mi po něm stejská.“

Marek (chlapec, 14 let, v DD od 14 let): „Na obrázku je Honza, můj střední brácha. Je mu asi 20. Stojí na kopci na sněhu. Padá sníh, ale svítí slunce.“

Zdroj: Interní materiály občanského sdružení Letní dům

Jiní dospělí

Většina dětí žijících v dětském domově si zde časem mezi dospělými najde svou „oblíbenou tetu“ či naváže **vztah** důvěry k jinému **pracovníkovi domova** (často to bývá i ředitel/ka domova, hlavní vychovatel/ka či psycholog). Svého blízkého někdy objeví v učitelce/učíteli, v bývalé vychovatelce/vychovateli, v někom dalším z personálu domova, ve vedoucím zájmové aktivity nebo v lidech z neziskové organizace, která se zařízením spolupracuje. Z mnoha těchto lidí a dalších osob (např. rodičů spolužáků, lidí z obce, sponzorů) se stávají „**hostitelé**“. Možnost trávit čas s hostitelskou rodinou mnoho dětí oceňuje, bývá to pro ně důležitá zkušenost, rodiny fungují jako jejich opora. Někdy kontakt s hostiteli trvá celá léta, jindy funguje jen určité období. Někdy bývá „ježdění k hostitelské rodině“ zdrojem konfliktů mezi sourozenci – když např. k hostitelům jezdí jen jedno dítě ze sourozenecké skupiny, nebo když někteří sourozenci vidí v hostitelské rodině přínos, zatímco jiní kontakt s ní považují za zradu původní rodiny. Mezi jinými dospělými, které děti považují za své opory, nebo na které by se mohli obrátit v obtížné životní situaci příliš nefigurují např. sociální pracovnice OSPOD.

Tab.č.10 Důležití lidé v mém životním příběhu, reflexe obrázku

Hanka (dívka, 14 let, v DD od dětství): Na začátku je, když jsem šla do DD. Pak jak se o nás **tety** starají. Pak **hostitelé**, kteří si nás berou; V 7 letech jsem začala jezdit na **Letní dům**; Když mi bylo 11, zavolala mi poprvé **máma** - je u toho srdce, jako že jí věřím. Provází mě **kamarádky** Zuzka, Miša a Lenka. Začala jsem chodit do školy, tam je moje nejlepší kamarádka Petra. Tady jsou lidé z Letního domu. Tady jsou moji **sourozenci**.

Petr (chlapec, 16 let, v DD od 13 let): Jako prvního jsem napsal mého **otce**. Nemám ho rád od té doby, co ublížil mé matce, to bylo před 10 lety. **Máma** – té hodně důvěřuji, jsem rád, že jsem potkal prima lidi (mamka mě seznámila s lidma z její práce). **Sestra** Hanka. Sestra Mirka - když jsme byli malí, tak jsme se hádali, jak když bysme nebyli svoji. **Neteř** Anička, chodí do školky, jsem rád, že je zdravá, mám ji rád. **Bratr** Lubor - je vysoký, viděli jsme se na Vánoce, seznámil jsem se s jeho slečnou. **Strejda** Pavel – když jsem měl problémy, tak jsem se mu svěřil, umí dělat srandu. **Kamarád** Filip, chodil jsem s ním do 1.-5. třídy. pí učitelka nás někdy rozsadila, protože jsme zlobili a kamarád Pavel z původní školy. Kamarád Lukáš z **dětského domova**, kamarádka z naší skupiny v dětském domově - důvěřuju ji, dá se s ní povídat.

Nikola (dívka, 13 let, v DD od dětství): Tady je moje **máma a táta**, moji **sourozenci**, moji nevlastní sourozenci, moje babička a děda, **papoušek** Lukášek, můj **strejda a teta**. V 1. třídě, ještě než jsem byla v DD, byla pí. **učitelka**, kterou jsem měla ráda, byl tam i nejoblíbenější **kamarád ze třídy** Hynek. Tady je **teta** Zdena a **strejda** Milan ze Slovenska. Tady **vychovatel/ka** z DD a ostatní vychovatelé a **děti z oddílu**, když jsem přišla do DD. Mamky **přítel** Marek. Tady je **Letní dům**, moji kamarádi a **rodina, která si mě teď bere** - tam jsem měla největší radost. Tady je celý DD.

Zdroj: Interní materiály občanského sdružení Letní dům

Vrstevníci

Mezi důležité opory a lidi ve svém životě řadí děti a mladí lidé z dětských domovů také své vrstevníky. Blízkými kamarády jsou většinou ti, kteří s nimi vyrůstají v dětském domově, někdy ale i kamarádi ze školy nebo přátelé z místa původního bydliště. Mezi své blízké řadí někteří dospívající také své přítele/přítelkyně, lásky.

5.2. Význam podpory vztahového zázemí dětí z DD

*„Někteří rodiče prostě mohou být dobrými rodiči „jen na zkrácený úvazek“.
(Hyblerová-Šimková, 2008, s.150)*

Vycházím-li z teoretických předpokladů předchozích kapitol, z potřeb samotných dětí z dětských domovů, i zkušenosti z práce s nimi, je pro ně dobrá a důležitá (pro aktuální životní spokojenost nebo pro jejich budoucí život):

- **Existence blízké pečující osoby**, se kterou mají vytvořenu vztahovou vazbu (rodič, vychovatel, jiný dospělý), nebo s ohledem na přání a potřeby dítěte **dětský domov její vytvoření podporuje a buduje** - skrze dobrou pedagogickou práci s dítětem, kontaktováním a spoluprací s jeho původní rodinou, hledáním možných zdrojů v rodině, příp. podporou kontaktu dětí s jinými blízkými – např. hostitelskými rodinami, či jejich nahlášením do registru náhradní rodinné péče.
- **Podpora vztahu k sourozencům**, se kterými v dětském domově vyrůstají, příp.s těmi, kteří již zařízení opustili nebo žijí jinde (ti budou pravděpodobně v budoucnosti jedni z mála rodinných příslušníků, se kterými budou v kontaktu).
- **Život v podnětném prostředí**, kde je respektována individualita každého dítěte, kde je dán prostor pro seberealizaci a vzdělávání (dítě může uspět), kde má dítě své místo v kolektivu, kde je přijímáno pečujícími osobami, kde platí srozumitelná pravidla atd.
- **Možnost kontaktu s lidmi z biologické rodiny**, z původního prostředí – v takové míře a v takovém prostředí, aby to bylo pro dítě bezpečné a byla maximálně využita kapacita původní rodiny v kontaktu s dítětem a spolupráci na jeho výchově.
- **Možnost „vyznat se, zorientovat se“ ve vztazích** se svou biologickou rodinou, ve svém životním příběhu (skrze rozhovory s vychovateli, či s psychology a jinými odborníky, skrze informace předávané s ohledem na věk dítěte)

U dvou posledních bodů se zastavím.

Podle Vrtbovské (www.natama.cz, cit.1.11.2008) absolutní většina biologických rodičů, kteří se o své dítě nechtějí, nemohou nebo neumí starat, má nějakým způsobem k dítěti **pozitivní vztah**. Podpora **bezpečného a pozitivního kontaktu** dítěte s biologickou rodinou je pro dítě vždy **zásadní** pro to, aby vědělo, kdo je a mělo o sobě a svém původu **pozitivní obraz**. Vrtbovská píše, že to, co „víme“ o sobě a své historii, podobnou sílu jako to, co jsme „zažili na vlastní kůži“. Každý člověk chce proto vědět **odkud pochází**, kdo byli jeho rodiče, touží po tom, aby to byli **dobří a úctyhodní lidé**. Hyblerová-Šimková (2007) píše, že **usmíření se**, i imaginární, s rodiči, **je nevyhnutelnou podmínkou života**, který se nemůže rozvinout na základě nenávisti vůči těm, kteří nás přivedli na svět. Pozitivní obraz rodiče v psychice dítěte je nezbytným předpokladem a podporou duševního zdraví dítěte, dovoluje mu organizovat vnitřní svět a utvářet si pozitivní obraz sebe sama. Je třeba se vztahu dítěte a rodičů věnovat, a to i tehdy, jedná-li se o vztah negativní či patologický. Podle Bergera (2003) má mnoho dětí jednoduše potřebu vědět, jestli jsou **rodiče živi a zda na ně myslí**. Hyblerová-Šimková (2007) píše, že udržování kontaktu mezi dítětem a jeho rodiči je psychoterapeutickým **prostředkem** pro snížení úzkosti dítěte z odloučení: „*Existence pravidelného kontaktu mezi rodičem a dítětem, i když v některých situacích není možná jiná forma kontaktu než za přítomnosti třetí osoby, umožňuje dítěti konfrontaci mezi rodičem imaginárním a reálným. A vylučuje tak dva nebezpečné extrémy: idealizaci či naopak příliš negativní obraz rodiče a jeho úplné odmítnutí.*“ Říká dále: „*Děti, které mohou myslet na své rodiče i v případě, že s nimi nemohou vyrůstat v každodenním kontaktu, se pak mohou stát dospělými jedinci schopnými milovat, pracovat a existovat s menším rizikem, že budou vtaženy do nebezpečné spirály transgeneračního opakování dramatických osudů svých rodičů.*“

Podle Bechyňové (2008) je po umístění dítěte do ústavního zařízení důležité pomoci rodičům, aby udrželi kontakt s dítětem a začali znovu získávat důvěru v sebe samé, ve své schopnosti a **opět se zhostili svých rodičovských funkcí**. Nesmí dojít k **postupnému vyvazování** rodičů z rodičovské zodpovědnosti. **Moment oddělení** dítěte od rodiny bývá často prvním okamžikem, kdy si rodič začne uvědomovat závažnost situace a kdy je možné začít pracovat s jeho motivací ke změně. Hyblerová-Šimková (2007) upozorňuje, že je třeba nezapomínat na to, že se rodič jemuž bylo odejmuto dítě, může rovněž nacházet v situaci psychického strádání a odloučení dítěte pociťovat jako útok na vlastní identitu. Podle Vrtbovské (www.natama.cz, cit.1.11.2008) by měla být **rodinná situace** umístěných dětí pečlivě odborně **prošetřena** a měly být **využity všechny její silné**

stránky. Bechyňová (2008) píše, že je možné s rodinou již **připravovat umístění** dítěte do zařízení pro výkon ústavní výchovy, iniciovat návštěvu zařízení před umístěním nebo při přijímání dítěte. Je možné podporovat rodiče v různých formách kontaktu s dítětem, doprovázet návštěvy v zařízení, nebo je s rodiči připravovat a následně vyhodnocovat, pracovat na změnách podmínek rodiny.

Matějček (2005b, s.228-229), říká, že pro dítě je rozhodující **psychologické rodičovství**, založené na vnitřním, psychickém, citovém přijetí dítěte, a nikoliv jen biologické rodičovství: *„Romantické představy o „hlasu krve“ dnešní věda odsunula do říše pověr. Lze pokládat za prokázané, že dítě samo za rodiče přijímá toho, kdo se k němu mateřsky a otcovsky chová, a nikoliv toho, kdo se tak nechová a své rodiče prokazuje pouze úředním potvrzením rodičovství biologického.“* Text se dotýká spíše oblasti náhradní výchovné péče rodinné. Ale i v oblasti ústavní výchovy je dobré zdůraznit, že biologické rodičovství, není „vším“. Může být nahrazeno „rodičovstvím psychologickým“. Příležitosti k němu mají ale děti vyrůstající v dětských domovech méně, než děti z náhradních rodin.

Ve většině dětských domovů jsou podporovány sourozenecké vztahy umístěných dětí, dětské domovy se snaží dětem poskytnout život v podnětném prostředí. V některých domovech mají také děti mimo rozhovory s vychovatelem možnost sdílet svůj životní příběh s psychologem/terapeutem. Dětské domovy více či méně podporují navázání blízkého vztahu dítěte s dospělým. Ve všech dětských domovech je nějakým způsobem podporován vztah dítěte s původní rodinou. Myslím si ale, že **by bylo možné a přínosné pracovat se vztahy dětí intenzivněji, věnovat jim větší pozornost.** Takový způsob práce neukládá dětským domovům žádný zákon ani standardy. Předpokládám ale, že by ve výsledku byl **přínosem jak pro děti** (mohl by přinést větší spokojenost dětí, úspěšnější zvládnání vývojových úkolů, zařazení do společnosti po odchodu z dětského domova, neopakování rodinné historie), **tak pro samotná zařízení.** Podle mého názoru má mnoho dětských domovů negativní zkušenosti např. se spoluprací s rodinami dětí (v některých domovech např. zaznívá, že se o spolupráci pokoušeli, ale nedopadlo to dobře; že rodiny nechtějí spolupracovat) nebo že na intenzivnější spolupráci chybí čas apod. V diplomové práci se proto dále zaměřím na mapování zkušeností dětských domovů, které se vztahy dětí pracují o něco víc, než je obvyklé. Možná se potvrdí, že je taková praxe příliš obtížná, přináší špatné zkušenosti, nebo se jí intenzivně téměř nikdo nevěnuje, možná bude praxe některých zařízení inspirací.

6. Možnosti podpory vztahového zázemí dítěte z DD – výzkumná sonda do problematiky

6.1. Úvod a metody

Výzkumná otázka

Jakým způsobem podporují dětské domovy, u nichž je pravděpodobné, že jsou v této oblasti „příklady dobré praxe“*, vztahové zázemí umístěných dětí (vztahy dětí s rodiči, sourozenci, hostiteli, širší rodinou atd.) a jakou mají s podporou zkušenosti?

*viz.strategie výběru

Účel

Cílem je **popsat praxi dětských domovů, které se intenzivněji zaměřují na podporu vztahového zázemí umístěných dětí** – provést sondu do této problematiky. Z poznatků v předchozích kapitolách vyplývá, že podpora vztahového zázemí dětí žijících v dětských domovech je důležitá a může být přínosná. Je to pouze idea nebo je realizovatelná v praxi?

Žádná současná **odborná literatura nepopisuje, jak vztahy dětí s rodinou a dalšími blízkými podporovat** inspirací mohou být **mezinárodní standardy Q4CH** (příloha č.2), které ale nenabízí metodiku jejich naplnění.

Je zde **zkušenost zařízení** typu diagnostický ústav nebo kojenecký ústav, které se práci se vztahy umístěných dětí věnují intenzivněji již z povahy svého zařízení. Příklady dobré praxe by tedy bylo možné čerpat z této oblasti - avšak mohl by zaznívat argument, že jde o odlišné typy zařízení, s jiným personálním obsazením, s jinou klientelou a jejich praxe je tedy do dětských domovů nepřenositelná. Tuto cestu jsem tedy v práci nezvolila.

Dále je tu zkušenost **NNO**, které poskytují služby rodinám, jejichž děti žijí v dětských domovech (služby sanace rodiny, služby pro rodiny s rodičem ve vězení) a mají tedy s podporu vztahového zázemí dětí z dětských domovů zkušenost. Byť by šlo o cenné poznatky a zkušenosti, zasahují tyto služby vždy jen určité procento dětí žijících v dětských domovech a jsou specializované - zacílené především na návrat dítěte do původní rodiny. Nezískala bych tedy dostatečnou odpověď na výzkumnou otázku.

Cílem sondy je tedy vyhledat dětské domovy v ČR, případně v zahraničí, které se na podporu vztahového zázemí dětí zaměřují nebo podnikají v této oblasti určité inovace

a přiblížit jejich praxi. Záměrem **není zobecnit** výstupy na celou populaci dětských domovů. Výstupy mohou sloužit pro kvalitnější **zhodnocení, zda a případně jak** je podpora vztahového zázemí dětí v dětských domovech realizovatelná, jaké přináší **přínosy a negativa**, jaké vstupní **podmínky** vyžaduje. Popsaná praxe těchto domovů může být případně zdrojem **inspirace** pro další zařízení. Výstupy mohou sloužit k formulování dalších **výzkumných otázek**. Žádný takto zacílený materiál shrnující poznatky a zkušenosti více zařízení v se mi nepodařilo v české odborné literatuře objevit.

Teoretický rámec

Teoretickým rámcem sondy jsou **předchozí kapitoly** diplomové práce, které zahrnují poznatky o dětských domovech v systému náhradní výchovné péče o děti, problematice systému, o cílové skupině, významu vztahů v životě člověka, o vztazích v životě dětí z dětských domovů a **odborná literatura**, z níž jsem pro práci čerpala.

Metody

Pro účely sondy jsem zvolila metodu **kvalitativní - případovou studii**. Podle Hendla (2005, s.103): „*Výzkum pomocí případové studie se zaměřuje na podrobný popis a rozbor jednoho nebo několika málo případů. Základní výzkumnou otázkou je, jaké jsou charakteristiky daného případu nebo skupiny porovnávaných případů.*“ Zvolená metoda by měla vhodně odpovídat účelu sondy a celé diplomové práce.

Jako metodu **sběru dat** jsem vybrala **polostruktuovaný rozhovor s otevřenými otázkami**. Pro účel sondy by bylo vhodnou metodu také pozorování praxe zařízení, které by ale znamenalo větší časovou náročnost jak pro studenta, tak pro samotná zařízení. Ta by za takových okolností nemusela na spolupráci přistoupit. Vhodná by byla provázanost s informacemi od samotných dětí a mladých lidí z dětských domovů. Vzhledem k větší časové náročnosti by to ale pravděpodobně znamenalo zúžení výběru.

Strategie výběru

Strategie výběru dětských domovů probíhala na třech úrovních:

- **dotazování expertů** z oblasti náhradní výchovné péče o děti v ČR. V období září 2008 - březen 2009 byli průběžně dotazováni: odborníci z řad vysokoškolských pedagogů,

pracovníci OSPOD, pracovníci NNO, které poskytují sociální služby cílové skupině, pracovníci nadací rozdělující finanční prostředky v této oblasti, zda znají dětský domov v České republice či zahraničí, ve kterém by se věnovali intenzivnější spolupráci s rodinou a dalšími blízkými umístěných dětí

- **studium dokumentů** - odborné literatury, sborníků z konferencí a programů seminářů z oblasti náhradní výchovné péče – resp. hledání informace o příkladu dobré praxe v konkrétním dětském domově, rešerše na Internetu (hledané výrazy: „práce s rodinou, dětský domov“, „maison d'enfant“, apod.; webové stránky dětských domovů, nadací, dalších organizací a odborných fór)
- **metodou „sněhové koule“** v rámci rozhovorů v dětských domovech byli pracovníci vždy dotazováni na doporučení dalších kontaktů pro rozhovor

Rozsah výběru nebyl předem znám, zpočátku vypadal velmi úzký. Průběžně bylo vytipováno **deset dětských domovů**. Některé z oslovených domovů byly označeny za vhodné k rozhovoru jak experty, tak v rámci rozhovorů v domovech, zmínka o nich se objevovala i v dokumentech. Jiné byly osloveny pouze na základě jedné z forem výběru.

V období od září 2008 – března 2009 bylo deset dětských domovů **kontaktováno** (telefonicky, e-mailem či osobně). Byl představen záměr provést rozhovor k diplomové práci na dané téma. Ve **dvou** domovech bylo po domluvě **od záměru upuštěno** (domovy podle jejich pracovníků nesplňovaly předpoklad, že se věnují intenzivnější spolupráci s rodinou a dalšími blízkými umístěných dětí, podpoře jejich vztahů), v jednom domově na rozhovor nepřistoupili. Ve **dvou** dětských domovech pracovníci **váhali**, zda je jejich zařízení pro rozhovor vhodné, nakonec byl ale v těchto a dalších pěti domovech domluven termín rozhovoru. Rozhovory byly sjednány se **sociální pracovníci** domova nebo **ředitelem/ředitelkou**, či **oběma** pracovníky zároveň v prostředí dětského domova. V jednom případě rozhovor proběhl s **pracovnicí neziskové organizace**, která realizuje projekt pro oslovený dětský domov.

V následující části práce jsou shrnuty výstupy ze **sedmi rozhovorů**. **Názvy dětských domovů** jsou ponechány v **anonymitě**, dětské domovy jsou označeny písmeny **A-G**. Stejně tak pohlaví respondentů není ze záznamů zřejmé – ředitel/ředitelka jsou nazýváni „ředitel“, sociální pracovník/pracovnice „sociální pracovnice“.

Mezi dětskými domovy jsou zastoupena **různá zařízení** - zřizovaná krajem i zařízení soukromá. Dětské domovy s kapacitou 48 dětí i menší zařízení. Také krajská příslušnost zastoupených dětských domovů není u všech zařízení stejná. Jeden z dětských

domovů je zahraniční. Některé domovy fungují desítky let, jiné fungují teprve 3-5 let.

- A) dětský domov zahraniční, rozhovor s ředitelem
- B) dětský domov, rozhovor s ředitelem
- C) dětský domov, rozhovor s ředitelem a sociální pracovnící
- D) dětský domov, rozhovor s ředitelem
- E) dětský domov, rozhovor se sociální pracovnící
- F) dětský domov, rozhovor s ředitelem
- G) nezisková organizace spolupracující s DD, rozhovor s koordinátory projektu

V záznamech z rozhovorů se objevují tyto **pojmy**, označení:

Dítě = dítě a mladý člověk vyrůstající v dětském domově.

Zařízení = dětský domov.

Rodiče = biologičtí rodiče, původní rodina.

Pracovník = ředitel/sociální pracovníce/koordinátor projektu

Struktura rozhovoru

V rozhovoru byly využívány otázky z připravené osnovy, pokládány byly v různém pořadí a případně rozšířené o otázky doplňující. Osnovu rozhovoru lze rozdělit do čtyř kategorií:

Fáze, metody spolupráce s rodinou dětí žijících v dětských domovech

- Jakým způsobem ve vašem zařízení probíhá kontakt dětí a mladých lidí s jejich biologickou rodinou? / Jaké jsou kroky v práci, v kontaktu s rodinou - jak je spolupráce navázána, jak častý je kontakt, kdy se ukončuje?
- Kdo z pracovníků zařízení je s rodinou v kontaktu nejvíce, kdo je za tuto oblast zodpovědný?
- Jsou do spolupráce s rodinou zapojeni i další pracovníci, organizace mimo zaměstnance domova?

Jaké vztahy dále podporují (vztahy k sourozencům, hostitelům apod.)

- S kým z rodiny nejčastěji spolupracujete?
- Bývají zapojeni i členové širší rodiny? Kteří? Jak?
- Jaké máte zkušenosti s navázáním kontaktu dítěte se sourozencem/sourozenci žijícími

mimo zařízení (v rodině, v náhradní rodině, v jiném zařízení apod.)?

- Podporujete navázání vztahů mezi dětmi a hostitelskými rodinami?

Důležité poznatky a zkušenosti

- Jak rodiny vaši nabídku spolupráce či pomoci přijímají?
- Co na základě vaší zkušenosti přispívá k dobrému kontaktu s rodinou?
- Co naopak ohrožuje spolupráci?
- S čím podle vašeho názoru potřebují rodiny nejvíce pomoci, v čem potřebují nejvíce podpory?
- V čem je širší spolupráce, práce s rodinou podle vašeho názoru přínosná?
- V čem vidíte negativa spolupráce?

Další

- Odkud přišla myšlenka na práci s rodinou umístěných dětí ve vašem dětském domově?
- Víte o nějakém zařízení, které se intenzivnější spolupráci s původní rodinou umístěných dětí také věnuje?
- Chcete-li cokoli doplnit, co nezaznělo...

6.2. Průběh sondy

Příprava

Dětské domovy jsem telefonicky **kontaktovala**, představila sebe a téma diplomové práce a požádala o rozhovor v zařízení. Byl **domluven termín** rozhovoru a naplánovaná cesta.

Nikoho z oslovených zařízení, se kterými jsem vedla rozhovor, jsem osobně neznala, všechna zařízení jsem navštívila prvně. V komunikaci jsem vystupovala především **jako studentka** Sociální práce, ne jako zaměstnanec organizace pracující s dětmi z dětských domovů. Je zřejmé, že **mé pracovní zkušenosti ovlivňují pohled** na celý systém náhradní výchovné péče o děti – mám vlastní pohled na pozitiva a negativa systému, avšak nejsem jeho kategorickým odpůrcem, oceňuji pozitiva a příklady dobré praxe. Předpokládám, že toto „nastavení“ k dětským domovům napomáhá otevřené komunikaci v rozhovorech. **Riziko ovlivnění** rozhovorů z mé strany jsem vnímala **v jeho tématu** – podporu vztahů dětí z dětských domovů vnímám a priority za přínosnou. Měla jsem také obavu, že jde o **téma, které je svým způsobem „v módě“**, tudíž by odpovědi v rozhovoru mohly být zkreslené za účelem vytvoření dobrého obrazu o zařízení.

Takovému ovlivnění jsem se snažila předcházet kladením otázek na pozitiva, ale i negativa spolupráce, přínosy, ale i negativní důsledky, zdůrazněním, že hledám, jaké jsou zkušenosti a nevím předem, co je a není správné atp.

Před návštěvou konkrétních dětských domovů jsem **prostudovala dostupné informace o zařízení** na webových stránkách, připravila si materiály pro rozhovor, případně ještě potvrdila domluvené setkání. Speciální **přípravu vyžadoval rozhovor vedený v zahraničním zařízení**. Na základě domluvy s vedením zařízení jsem před konáním rozhovoru zasílala el. poštou přeložené otázky k rozhovoru. Probíhala vlastní jazyková příprava, studium odborných pojmů, orientace v tamním systému náhradní výchovy, studium materiálů na webu zařízení.

Realizace – rozhovory

Rozhovory probíhaly v pracovních sociálních pracovníků či ředitelů domovů, v sídle NNO, v jednom případě mimo zařízení **v období leden – březen 2009**.

V úvodu rozhovoru jsem se **představila**, uvedla téma diplomové práce a účel sondy. **Informovala** jsem o tom, že názvy dětských domovů ani jména pracovníků nebudou v práci uváděna. Proběhlo **dotazování**, v jeho průběhu zaznamenávání poznámek. Na závěr rozhovoru byl ponechán prostor pro doplnění a dotazy směrem ke mě, nabídla jsem možnost zaslání výstupů z diplomové práce.

Rozhovory **trvaly od půl hodiny, do hodiny a půl**. Ve dvou domovech jsem po ukončení rozhovoru byla pracovníkem **provedena** zařízením. V dalším domově jsem dostala nabídku domov navštívit. V rámci rozhovoru v NNO mi byla nabídnuta možnost účasti na kurzu k projektu, které jsem využila.

Analýza dat

Bezprostředně po rozhovoru byly poznámky **přepsány** do elektronické podoby a doplněné dalšími **poznámkami**. Po provedení všech rozhovorů byly poznámky **tříděny** – byla **identifikována témata** (viz přílohy č.2, 3, 4), proběhla **kategorizace dat**:

Nejprve v rámci **jednotlivých zařízení** (viz 6.3.) do oblastí (kopíruje okruhy otázek rozhovoru):

- Fáze, metody spolupráce s rodinou dětí žijících v dětských domovech
- Jaké další vztahy jsou podporovány
- Důležité poznatky a zkušenosti
- Další

Poté byly záznamy z rozhovorů **analyzovány souhrnně** (viz 6.4.) a rozříděny do kategorií:

- Inspirace
- Způsob podpory jednotlivých vztahů
- Zapojení pracovníci
- Jak rodiny nabídku spolupráce přijímají
- Co přispívá k dobrému kontaktu s rodinou
- Co nepřispívá k dobrému kontaktu s rodinou
- Jaké jsou přínosy spolupráce
- Negativa, bariéry spolupráce
- Předpoklady a zásady

6.3. Shrnutí výsledků – jednotlivé dětské domovy

6.3.1. Dětský domov „A“

V úvodu uvádím základní informace o zařízení vzhledem k tomu, že jde o dětský domov zahraniční. Navštívený pařížský dětský domov má **kapacitu 48 dětí**, je určen pro děti od **4-12 let**. Děti žijí ve **čtyřech skupinách** – v každé **jedenáct až třináct dětí** (vždy dvě až tři děti sdílí pokoj). V péči o každou skupinu se střídá **čtyři až pět vychovatelů** (celkem jich je 19), jejich nadřízenými jsou **dva vedoucí služby**, kteří nepracují v přímé práci a **ředitel**. V zařízení dále pracuje **psycholožka, sestřička**, techničtí a administrativní pracovníci a kuchařka (jídlo připravuje, ale děti jí všechna jídla na skupinách). Děti navštěvují **školy a zájmové aktivity** v místní čtvrti (tři děti navštěvují speciální školu). V zařízení mají specializované aktivity - **ateliéry**. Dvakrát za rok si skupiny organizují **pobyty** (jeden pro svou skupinu, v druhém děti jedou s vychovatelem jiné skupiny). O prázdninách může být těm, kteří nemohou jít do své rodiny, zprostředkován pobyt v rodině náhradní (familles d'accueil).

Děti mohou přijít do zařízení na tradiční umístění (**l'acceuil traditionnel**) – vztahy s rodinou jsou udržovány přes víkend a o školních prázdninách nebo na krátkodobé umístění (**un acceuil séquentiel**) – do každé skupiny mohou být přijaty čtyři takové děti, s rodinou se spolupracuje v zařízení i v terénu a min. 1x týdně v prostředí rodiny. Ředitel vždy obdrží žádost **l'ASE** (l'aide sociale a l'enfance – paralelou je naše OSPOD) nebo **soudu** o umístění dítěte. Na základě žádosti proběhne schůzka s rodinou dítěte v zařízení, po rozhodnutí o umístění je s rodinou uzavřen **kontrakt** – na jehož základě spolupracují. Rodiče na děti **přispívají** – to administruje l'ASE. Děti jsou přijímány na základě soudního rozhodnutí (2/3), nebo na krátkodobý pobyt (1/3). Například v roce **2007 bylo přijato 61 dětí**, průměrný věk byl **9 let**, průměrná délka pobytu **1,5 roku**. Děti, které v roce 2007 odešly, byly v zařízení: 39% jeden až dva roky, 23% dva až tři roky, 38% nad čtyři roky. Jedenáct se jich vrátilo do své rodiny, dvě odešly do náhradní rodiny.

Ve Francii děti do dětských domovů **přichází** z rodiny nebo z kojeneckého ústavu („pouponnière“). Z dětského domova **odchází** buď zpět do rodiny, náhradní rodiny, nebo do „foyer d'enfance“ (zařízení pro děti do 18, resp. 21 let, kde jsou od počátku připravovány na samostatnost). Existují i dětské domovy pro děti do 18 let a další zařízení.

➤ Fáze, metody spolupráce s rodinou dětí žijících v dětských domovech

Důležité je podle ředitele **nastavení zařízení k pomoci - pozice toho, kdo je zde aby pomáhal.**

Významný pro spolupráci je proces přijímání dítěte, při kterém probíhá první setkání s rodiči. Nejprve se rodiče setkávají s ředitelem. Ten s nimi nemluví o důvodech umístění dítěte (nenastolila by se atmosféra důvěry), ale o tom, že je **budou potřebovat ke spolupráci**. Rodiče dostanou "livret d'acueil" (**knížku o přijetí**), ve které najdou otázky a odpovědi k chodu dětského domova, „*to je také mnohdy uklidní*“. Poté se rodiče setkávají s psychologkou, se kterou probírají zprávu o dítěti. Psycholožka jim nabízí, že se **mohou domluvit** na dalším setkání s ní. Následuje setkání rodičů s vedoucí služby a pokud to jde, tak i za přítomnosti sociální pracovnice úřadu (l'ASE) - teprve s nimi probírají důvod umístění dítěte a ptají se rodičů „**jak tomu oni sami rozumí**“.

Následující práce s rodinou dětí na krátkodobé a tradiční umístění se podobá. Rozdíl je v tom, že u krátkodobého umístění chodí pracovníci za rodinou do **domácího prostředí**, zatím co u tradičního umístění tomu není tak často. V obou případech podle ředitele ale: „*Hlavním cílem je využívat všech kapacit, které rodiče mají. To zbývající mohou zajistit vychovatelé a personál. Ne všichni rodiče mají kapacitu postarat se o děti na 100%, ale třeba to zvládnou na 30%, 60%.*“

Vztahy dětí s rodinou jsou udržovány přes **víkend a o školních prázdninách**. Rodiče mají právo **navštívit** dítě v zařízení – mají k tomu vyčleněnou **návštěvní místnost**. Někteří mají právo vzít děti **ven**, nebo k sobě **domů**. Ředitel říká: „*Je pro nás důležitá snaha přizpůsobit se situaci rodiny. Někteří rodiče děti navštěvují, jindy chodí děti domů, nebo rodiče pro děti dochází sem, ale vše je možné přizpůsobit situaci rodiny. Například - obvykle jsou návštěvy u rodičů přes víkend, ale máme tu chlapce, jehož otec o víkendu pracuje a nepracuje ve středu a ve čtvrtek, a tak je výjimka, že tento chlapec je u otce ve středu a ve čtvrtek a o víkendu je tady.*“ Rodiče si s dětmi telefonují a píšou dopisy.

Zařízení nevyužívá **návštěv za přítomnosti mediátora** (visites médiatisées). „*Pro vychovatele je obtížné být při setkání rodiče a dítěte s mediátorem, když dítě zná. A tak pokud jsou takové návštěvy potřeba, využíváme služeb Centra mediovaných návštěv.*“

Práce s rodiči je podle ředitele založena na **důrazu na činy, ne slova**, resp. na následování činů, vykonaného, **bez hodnocení a posuzování**. Uvádí příklad: „*Když například rodič přivede dítě zpět do domova později, než bylo domluveno, neřekne vychovatel: Jdete pozdě!! ťukaje si na hodinky s vyčítavým výrazem ve tváři, ale: Co se*

stalo, co se přihodilo, že jdete pozdě? A domlouvají se, co udělat příště jinak, např. že je možné zavolat, domluvit se a tak podobně. Vše krok po kroku.“

Cílem je **nerozhodovat důležité záležitosti bez rodičů**, rodiče jsou o všem **informováni** na domluvených setkáních nebo v průběhu víkendů, kdy jsou očekávány jejich dotazy (týká se např. školních výsledků, individuálního plánu). Rodiče podepisují všechny **dokumenty**, které se týkají dítěte (např. dokumenty ze školy). Ptám se, zda se daří rodiče do tohoto vtahovat, vím, že zkušenost s tím v českém prostředí nebývá pozitivní. *„Ano. Někdy to trvá déle, ale funguje to. Rodiče nejsou zbaveni rodičovských práv, a tak musejí být **neustále vtahováni** do věcí týkajících se jejich dítěte. Někdy se stane, že rodič něco nepodepíše, tak to podepíšou vychovatelé, ale pak s rodiči **mluví o tom**, co se stalo a jak to příště udělat jinak. Dřív vše podepisovali vychovatelé, protože to je snadné, ale krok po kroku je možné k tomu dojít, jde to i jinak.“*

S rodinami je v kontaktu především **vedoucí služby** (chef de service). Ten organizuje setkání s rodiči, předává o tom informaci vychovateli, který je v čase, kdy rodič přichází, v domově. Ptám se, **zda není pro vychovatele obtížné**, když mají na starosti například jedenáct dětí a každé má úplně jiný plán? Odpověď je překvapivá: *„**Naopak je to pro vychovatele lehčí**. Když mohou být některé děti s příbuznými, vychovatelé pak zůstávají s méně dětmi a mohou se jim jinak věnovat. Ani čas strávený **doprovázením** dětí na návštěvy není promarněný – je to jen najednou jiný způsob, jak být s dítětem – individuálně. Hodně důležitých věcí se odehrává a probírá právě v takových chvílích. Je pravda, že je potřeba, aby to měli vychovatelé **zorganizované**, ale funguje to.“* V rámci prohlídky domova odpovídá dvojice vychovatelů na otázku, jak vnímají náročnost stálých přesunů dětí. Vychovatel říká, že nemá srovnání, neví, jak to bylo dřív, zná jen aktuální stav. Říká: *„**takhle mi to připadá logické**“*. Vychovatelka reaguje: *„**Takhle je to hlavně dobré pro děti. Je možné s nimi poté mluvit, jak bylo doma, co se událo.**“*

Ředitel zmiňuje, že si rodiče také po nějaké době spolupráce také často **říkají v zařízení o pomoc** s aktuálními problémy.

Dotazuji se na to, zda s rodinou v průběhu umístění pracují také sociální pracovníci úřadu a jak se daří spolupráci zařízení a úřadu s rodinou skloubit. Podle ředitele, **L'ASE** sleduje umístění dítěte - jak se dítěti i rodičům vede, na práci s rodinami ale většinou **nemají mnoho času**. *„Je to dětský domov, který pracuje na vztahu rodičů s dětmi.“*

➤ **Jaké další vztahy jsou podporovány**

Ptám se s kým dalším z rodiny, kromě rodičů, spolupracují.

Ředitel odpovídá, že co se týče **sourozenců**, byl ve Francii v roce 2002 přijat pro tuto oblast důležitý zákon, který mimo jiné říká, že mají být děti umístovány do zařízení se svými sourozenci nebo blízko sebe. *„Naše zařízení je návštěvám otevřené, sourozenci mohou kdykoliv přijít (po domluvě). Byl to třeba příklad rodiny – maminka měla dva syny – jednoho umístěného v našem domově, druhému bylo 20 let. Matka nechtěla, aby se starší syn s mladším bratrem vídal, že to prý nedělá dobrotu. Ale vychovatelé viděli, že si sourozenci jsou hodně blízcí, a tak jsme požádali o vyjádření soud. Ten umožnil bratrovi pravidelné návštěvy v zařízení. Nebo se také jednou podařilo umístit chlapce do pěstounské péče ke své starší sestře, která o to stála a krok po kroku jsme se na to připravovali.“*

Podle ředitele často také spolupracují s **prarodiči** umístěných dětí, **tetami** apod. Říká, že součástí práce je tak být **hodně v kontaktu se školou a učiteli**.

Zmiňuje dále případ dětí, u kterých kontakt s nikým z rodiny není možný (děti, které matka v Africe posadila do letadla a poslala do Francie) - hledají tedy **pěstounskou rodinu**.

➤ **Důležité poznatky a zkušenosti**

Pro to, aby rodiče pomoc přijímali, je základní vytvořit prostředí **důvěry**, „*nastavení zařízení k pomoci, pozice toho, kdo je zde, aby pomáhal*“. Důležitý je celý **proces přijímání** dítěte. S rodinou dětí dále **spolupracují**, cílem je využívat **všech kapacit**, které rodiče mají. Zařízení vytváří pro spolupráci **podmínky** (např. návštěvní místnost), snahou je **přízpůsobit se** situaci rodiny. Práce s rodinami je založena na **důrazu na činy, ne slova**, resp. následování činů, vykonaného, **bez hodnocení a posuzování**. Cílem je také **nerozhodovat nic bez rodičů**, rodiče jsou o všem **informováni**. Spolupráce s rodinami je pro personál **náročná na organizaci**, ale pro děti a pro pedagogickou práci je **přínosná a důležitá**.

Nejtěžší pro spolupráci jsou podle ředitele situace, kdy jsou **rodiče dítěte v konfliktu**, nekomunikují spolu, kdy jeden rodič odmítá, aby se ten druhý s dítětem vídal. Popisuje kazuistiky, z nichž jednu cituji: *„Často jsou to matky, ale jedenkrát to byl také otec. Například jsme tu měli dítě, umístěné proto, že matka obvinila otce z pedofilie. Otec ale o kontakt s dítětem stál, odvolal se, že je to nařčení vykonstruované. Takové situace*

jsou obtížné, byla tu televize, novináři (...)“. Časté náročné situace jsou s rodiči **závislími na alkoholu, nebo drogách**. Ptám se, jak s tím pracují a zda rodinám pomáhají například odkázáním na nějaké služby? Ředitel odpovídá, že o tom s rodiči spíše mluví: „*Když přijdou například v neděli večer opilí ptáme se: Co jste dělal večer? Jak se to stalo, že jste se opil? Případně říkáme, co by se stalo, když by se toto víckrát opakovalo.*“

V případě rodičů závislých na drogách často spolupracují např. s prarodiči, s babičkou dětí apod. Objevují se také případy **špatného zacházení s dětmi či násilí na dětech**. Podle ředitele na tomto lze s rodiči dobře pracovat, mluvit o tom. Práci ilustruje na příbězích, z nichž jeden uvádím: „*Zažili jsme tu několik případů, kdy se sem děti dostaly proto, že v rodině došlo k nějaké neobvyklé situaci – např. v rodině, kde byli oba rodiče alkoholici, zemřela matka. Otec si po nějaké době našel novou přítelkyni, kterou jednoho dne představil svému synovi po jeho příchodu ze školy. Syn otci odvětil něco ve smyslu, že matku nikdo nenahradí, a že tuhle paní nemá rád - otec nezvládl svůj vztek a chlapce uhodil.*“ V zařízení mají děti, jejichž rodiče jsou ve vězení, bezdomovci atd.

➤ Další

Ptala jsem se, odkud přišla v zařízení myšlenka s rodinou intenzivněji spolupracovat. Ředitel na ni reagoval: „**Jeden chlapec, který u nás byl umístěn mi jednou řekl: když pomůžete mým rodičům, pomůžeme i mě.**“ Podle ředitele jde o „*l'espirit de vie*“ („duch života“), o **změnu pohledu**, po kterém je třeba **postupovat po krůčkách**. Říká také, že v klasickém dětském domově, kde se na vztahy dětí nehledělo, pracoval deset let. Když se dnes poohlédne, říká si: „**jak jsme mohli takhle pracovat**“. Podle ředitele bylo z počátku těžké změny prosadit, ale dnešní personál už ani jinou praxi nezná. Doplňuje, že jsou ale i rodiny, se kterými se o spolupráci pokoušeli, ale nejde to.

Na otázku, zda jsou v tomto směru výjimečným zařízením, nebo více dětských domovů pracuje s rodinami dětí podobným způsobem odpovídá, že **změnu přinesl zákon** z roku 2002, který toto zařízením umožňuje. Ty s rodinami spolupracují čím dál víc.

Po hodinovém rozhovoru s ředitelem jsem jím byla **provedena po zařízení** a seznámit se s většinou personálu. Dotazovala jsem se na další informace k systému náhradní výchovy ve Francii a organizaci péče v dětském domově. Detailní informace zde vzhledem k rozsahu práce neuvádím. Až na odlišnou personální strukturu zařízení a velikost rodinných skupin není charakter zařízení od těch českých natolik rozdílný. Proto si myslím, že většinu poznatků by bylo možné využít i v českém prostředí.

6.3.2. Dětský domov „B“

➤ Fáze, metody spolupráce s rodinou dětí žijících v dětských domovech

Spolupráci s rodinou uvádí na příkladu sourozenecké dvojice, která přišla do zařízení.

S rodinou pracovala před umístěním organizace zaměřená na sanaci rodiny, ale nebylo možné děti v rodině ponechat („dělali jsme, co jsme mohli“). Chlapci se umístěním do domova ulevilo od stresového prostředí, dívka se odloučením trápila a rodinu hájila.

S dívkou začala pracovat **terapeutka**. Dívka je nyní ve fázi, kdy rodinu nenávidí, což také není to ono, ale „*doufáme, že to dojde do stádia, kdy zaujme neutrální postoj*“. V zařízení tedy pracuje terapeutka, dvakrát za rok probíhá výjezd s terapiemi vedenými odborníky. V jiné části rozhovoru pak zaznívá, že pokud má dítě za sebou terapii, rodič leckdy ví, že nemusí lhát, že může dětem například říct: „*na jedno dítě stačím, ale o tebe už bych se starat nezvládla, i když tě mám ráda*“ – ví, že je na to dítě připravené. Přáním pracovníka by bylo doplnit práci o rodinnou terapii pro rodiče.

Podporován je kontakt dětí s **původní rodinou**. V domově např. právě připravují za spolupráce s NNO návštěvu dítěte za rodičem **ve vězení**. S návštěvou dítěte ve vězení již mají jednu předchozí zkušenost: „*také jsme to ustáli, bylo to dobré. Děti mají potřebu vědět, že rodiče žijí, jak vypadají...*“ Uvádí dále tento případ: „*Máme tady také dítě, jehož matka žije hodně **daleko** od dětského domova a kontakt by byl žádoucí. A tak máme sponzora, který už několik let vozí toto dítě za matkou – místo plyšáků jsme se domluvili, že bude sponzorovat toto – a jde to.*“ Pokud rodiče nejsou v kontaktu, žádají je aspoň o fotografie dětí do alb.

Ptám se, zda mají zkušenost s tím, že se se dětem rodiče ozvou až v době, kdy zletí a děti pak ze zařízení za rodiči odchází. Pracovník domova uvádí, že se to většinou nestává, protože děti už **ví, jak se situace má** a chtějí dokončit to, co dělají či si naopak pobyt ještě prodloužit. Je to důsledek celoživotní přípravy na odchod, **každodenní pedagogické práce**, která začíná dnem umístění dítěte.

Na otázku kdo s rodinou v zařízení nejvíc spolupracuje přichází odpověď: „*Všichni. **Všichni na tom pracujeme společně**, všichni musí souznít, jinak by to nešlo.*“ Hlavní zodpovědnost za to má **ředitel/ka a terapeutka** (zástupkyně). Podle případu pak do práce s rodinou zapojují **NNO**. Pracovnice také říká: „*Je dobré mít kolem sebe kruh lidí ke konzultaci situací*“. V zařízení probíhá supervize, vedená zahraniční supervizorkou, což také ovlivňuje praxi domova.

➤ **Jaké další vztahy jsou podporovány**

Po příchodu dětí do zařízení se snaží pracovníci vztahy dětí **mapovat, hledat**. Podle pracovníka „to dá zabrat, ale jde to“.

Ptám se, zda jsou děti, u kterých jsou v kontaktu s členy **širší rodiny**. Někdy tomu tak je – jde např. o dívku, o kterou se občas stará sestřenice matky, jindy jsou děti v kontaktu se svou tetou apod.

V oblasti podpory vztahů se **sourozenci** zaznívá, že by nikdy nedovolili, aby sourozenci vyrůstali v různých zařízeních, uvádí příklad: „*Měli jsme tu kluka, jehož bratr byl na zvláštní škole internátní. Zařídili jsme, aby ho přeřadili k nám. Bylo to obtížnější, ale důležité.*“ Pokud je některý ze sourozenců v pěstounské péči, je to podle pracovníka DD „*i o přípravě pěstounů*“ - považuje za důležité, aby pěstouni věděli, že je třeba zachovat sourozenecký vztah dětí, je třeba, aby byly děti v kontaktu. K tématu sourozeneckých vztahů pak zazní námět, aby OSPOD vedl osobní spis, který by „šel s klienty“. Některé rodiny se často stěhují, a tak mají zkušenost např. s přijímáním chlapce z diagnostického ústavu, který po umístění řekl, že má někde sestřičku - informace o tom se někde ztratila.

Na otázku směřující k **hostitelským rodinám** odpovídá, že mají svůj význam, ale že tato oblast není ukotvená v legislativě - měla by být nějak ošetřena. Hostitelé by také měli projít přípravou.

V rozhovoru také zaznívá, že: „*u některých dětí se vytvoří vazba k vychovatelům – máme tu děti, které nikoho nemají, ty berou dětský domov jako svou rodinu*“. Pracovník zmiňuje aktuální téma – do zařízení přichází hodně školáků s výchovnými potížemi, u nichž je otázkou, jak vytvořit citovou vazbu k dospělým. „*Nikdy ale není nic ztraceno.*“

➤ **Důležité poznatky a zkušenosti**

Na otázku, jak rodiny pomoc, spolupráci ze strany zařízení **přijímají** se dozvídám, že kromě jedné, o které byla v rozhovoru řeč, se **nestalo, že by rodiny spolupráci odmítly** - „*Prošlo mi rukama asi 50 rodin, ale nestalo se to.*“ Důležité podle pracovníka domova je, když rodiny **nevidí despekt**, ale **laskavost** a to, že vám **jde o zájem dětí**, že jste tam kvůli dětem. Podstatné je být **autentický** a zároveň si je nepustit k tělu, **držet hranice**, aby nedošlo k manipulacím a ovlivňování - „*tak to funguje*“.

Odpovědí na otázku, s čím rodiny potřebují nejvíc pomoc je, že toto nejde zobecnit,

jde o situace individuální. S jakými rodiči se **těžko spolupracuje**? Pracovník odpovídá, že těžké je například, když **matka sama nezažila** citovou vazbu ve své původní rodině, čímž se roztáčí spirála, ve které je to těžké. Nebo že s **toxikomany a alkoholiky** se prakticky nedá nic změnit, pokud nenastoupí léčbu. Za obtížnou je vnímána i malá solidarita mezi lidmi ve **společnosti**, míra nasazení sociálních pracovníků, kteří nejsou dostatečně uznávání, oblast prevence by měla být lepší.

Za důležitý předpoklad pro práci považuje výběr **kvalitních pracovníků** do dětského domova. V rozhovoru zaznívá význam **každodenní pedagogické práce** (s dětmi je důležitý „permanentní individuální pokec“) a **týmové spolupráce**, práce na **společném cíli**, **investice do mapování situace** každého dítěte a **hledání individuálních řešení**. Několikrát také zaznívá postoj, že když něco chtějí, podaří se to - stojí to úsilí, ale jde to.

➤ **Další**

Myšlenka pracovat intenzivněji se vztahy umístěných dětí vznikla při zakládání a budování domova, kdy nechtěli budovat „monstrpodnik“ a sháněli informace zvenčí, ze zahraničí. Ze **zahraniční literatury a zkušeností** bylo zřejmé, že je pro dítě důležité udržet vazby s rodinou, příp. navázat osobní citovou vazbu k dospělému.

6.3.3. Dětský domov „C“

➤ Fáze, metody spolupráce s rodinou dětí žijících v dětských domovech

Pracovníci popisují, že kontakt s rodinou dětí je **častější a osobnější**, než tomu bylo v zařízení před lety. Vnímají to takto normální a správné. Jako výhodu uvádí, že rodiny umístěných dětí **nejsou** ve většině případů **z daleka**. Zmiňují také **společenskou situaci** – osvěta je dnes bohatší, je víc zaměřeni na spolupráci, otevřenou komunikaci o dětských domovech a o důvodech umístění dětí, přemýšlí se, jak dětem usnadnit život, netrhají se sourozenci, „*více víme o rodinách dětí, je to jednodušší*“.

Na začátku školního roku sociální pracovnice domova posílá všem rodičům **rozpis prázdnin, víkendů** (1x za 14 dní), kdy je možné zařídit propustku, přehled státních svátků. Zmiňují, že důležité je v tomto směru „*nepřehazování zodpovědnosti*“. Oni mají na starosti děti, sociální pracovnice OSPOD zná rodinu, proto ona musí říct, zda děti do rodiny pustit, nebo ne. Dětský domov řekne, jak je to z pohledu dítěte.

U dětí **hledají** někoho v širší rodině, kdo by byl nablízku. Posílají písemné informace rodičům do věznice, mají zkušenost s **návštěvou rodiče ve věznici**, která ale nebyla jednoduchá – šlo o dítě mladší a způsob, jakým dozorkyně náhle ukončila návštěvu byl pro dítě nepochopitelný a moc obtížný. V domově mají také dítě, jehož rodiče žijí daleko, a tak s ním někdo ze zařízení **za rodiči občas jezdí** – je to ale finančně i organizačně náročné. Zmiňují také situaci, při které je snahou přizpůsobit se **podmínkám** rodičů - v domově mají děti, které domů můžou od jara do podzimu, v zimě ne – obydlí, kde rodiče žijí, není pro děti přes zimu vhodné. Nebo když rodič nemá podmínky a dítěti je nad 15 let, může za ním jet na **jednodenní návštěvu**. Dítě dostane tzv. „výjezdovou knížku“, do které se rodič podepíše, že s dítětem spolu byli. Rodiče také **navštěvují** děti v zařízení, nebo jdou s dětmi na výlet. Pracovníci by si přáli po rekonstrukci objektu zřídit **návštěvní místnost** pro rodiče, říkají: „*Setkání na chodbě nejsou důstojné.*“

Když situace vypadá tak, že by se dítě mohlo **vrátit do rodiny**, propustky domů se dítěti postupně prodlužují. Někdy je to i naopak - když jsou návraty do dětského domova po propustkách pro dítě příliš stresující, snaží se proces urychlit. Někdy se návrat do rodiny nepodaří. Když děti z domova odchází, dostávají s sebou album fotografií.

S rodinami je v **kontaktu** nejvíce ředitel a sociální pracovnice. Přáli by si mít v zařízení psychologa. Těžce se jim shání i pedagogický personál.

➤ Jaké další vztahy jsou podporovány

Ohledně **sourozeneckých** vztahů zmiňují, že sourozenci se netrhají (např. i když je mladšímu dva roky, snaží se ho umístit do dětského domova k sourozenci).

Dotazují se na **hostitelské rodiny** – podle pracovníků dětský domov hostitele nemá, resp. mají zájemce o hostitelství, které ale odrazuje prošetření.

➤ **Důležité poznatky a zkušenosti**

Pracovníci ke spolupráci s rodiči říkají: „**učíme je znát jejich děti**“, „**nemůžeme je odepsat**“, rodiče „**nesoudíme**“. Je potřeba **vysvětlovat**, být **trpělivý**. Jsme tu **pro ně a jejich dítě**, my se o dítě postaráme. V závěru rozhovoru říkají: „**Nikdy o rodičích s dětmi nemluvíme špatně, když třeba matka alkoholička.**“

To, jak rodiny nabídku spolupráce či pomoci přijímají je podle pracovníků individuální. Časem si podle nich rodiče na situaci, že je jejich dítě v domově, zvyknou – **je potřeba nenechat je vypadnout z kontaktu.**

Dobrému kontaktu s rodinou přispívá podle pracovníků „**jít na rodiče vlídně, přes děti - chválení dětí.**“ Někdy se na setkání připravují a rozdělují si role toho přísného a hodného. Dobrému kontaktu naopak nepřispívá, když rodiče děti navádí ke lžím, když dětem dávají peníze, aby jim něco vynahradili, ale v zařízení o tom nemají přehled - „hází nám klacky pod nohy“.

V rozhovoru zaznívá také několik **problematických a obtížných situací**, např.: „**Starší děti samy rodiče kontaktují, kdy si je vezmou, což je problém.**“ Obtížné je také období Vánoc, kdy se do poslední chvíle neví, zda děti do rodiny půjdou. Když rodiče nepřijedou, ač to bylo domluvené - příště o tom s nimi mluví. Někdy také rodiče na dítě nepřispívají - nepříjemné je, když neplacení příspěvků skončí exekucí. Někdy je problém, jak děti tráví čas u rodiny, pak je třeba s propustkami operovat podle situace. Obtížné dále je, že matky často berou své dcery jako partnerky, kamarádky – neprožily s nimi dětství, a tak je vnímají takto. Podle názoru pracovníků mají rodiče často potíže s alkoholem.

➤ **Další**

Změna způsobu práce s rodinou v dětském domově přišla s **příchodem nového vedení**, potkal se zároveň pohled **sociální pracovníce a ředitele**. Zajímají se o děti, chtějí vidět výsledky v práci zařízení, říkají: „**Kdybychom to nedělali, obrátilo by se to proti nám**“.

6.3.4. Dětský domov „D“

➤ Fáze, metody spolupráce s rodinou dětí žijících v dětských domovech

Nejprve se zastavíme u procesu **přijímání** dítěte do zařízení. Když do domova přijímali první rodinnou skupiny, nemělo podle pracovníka „*ještě tolik znaků spolupráce (...) centrem zájmu bylo dítě*“. Cílem bylo navázat **vztah s dítětem** ještě před přijetím - proběhla návštěva dítěte, ukazovali mu fotografie zařízení, byli v kontaktu. Dnes již mají „*knížku o zařízení*“, nově přijímané děti navštěvují s touto knížkou, ve které jsou fotografie pokojů, společných prostor a zvířat v zařízení. Podle pracovníka je zajímavé: „*Že zvířata bývají často prvním komunikačním bodem.*“ Před přijetím dítěte navštěvují i rodiče (za spolupráce s OSPOD).

Po seznámení s dítětem je snaha připravit **tým a ostatní děti** na příchod nového dítěte: „*To je strašně důležité.*“ Zmiňuje také, že podstatná je dobře zpracovaná **anamnéza**, informace z diagnostického ústavu.

Snahou je, aby byli **rodiče či rodič u přijímání dětí** do zařízení. Podle pracovníka se **nikdy neodmítli** toho účastnit (vyjma situace, kdy byla matka v tom čase hospitalizovaná, ale matka byla s dítětem v telefonickém kontaktu). Říká: „*Na rodiče je důležité působit přes to, co dítě prožívá a co je pro něj důležité.*“ Když rodiče můžou pomoci dítěti, jsou do spolupráce zapojení. Když jde o úkoly, které se týkají jich samotných, ty někdy neplní.

V den přijímání nových dětí jsou rodiče zvaní na oběd do zařízení (bez dalších dětí z domova). Večer probíhá oslava i s ostatními dětmi, které se již rodiče neúčastní. Ředitel/ka domova se děti ptá, jestli tomu rozumí, proč jsou v domově. U rozhovoru je i rodič. Říkají rodičům, že je dobré sdělovat dětem přiměřeně věku pravdu, třeba i takovou, že něco jako rodiče neumí, nezvládají. Probíhá seznamování s řády domova – ale není to podle slov pracovníka v první den to nejdůležitější a s projekty domova. Den je především hodně emotivní. U přijímání dítěte je také jeho „*kmenový vychovatel*“ (každý vychovatel je kmenovým vychovatelem jednoho či dvou dětí, má být dítěti více na blízku – např. dohlíží na jeho věci, pomůcky do školy, dokupuje je, chodí na třídní schůzky atd.). S rodiči se domlouvají na návštěvách, kontaktu s dětmi. Pokud rodič nemůže být u příchodu dětí do zařízení, je zván na besídky, oslavy narozenin atp.

Dál probíhá kontakt rodiny s dětským domovem. Rodiče se mohou zapojit do projektu **sociální asistence**. Pokud se pro to rozhodnou, jsou zvaní jedenkrát měsíčně na **společný víkend** rodičů a dětí do zařízení. Během víkendu se seznámí s asistentem, se

kterým mohou uzavřít dohodu o spolupráci. **Cílem** spolupráce je vrátit děti zpět do rodiny. Součástí projektu jsou tedy společné víkendy rodičů, dětí a asistentů v zařízení, dále pak asistent **dojíždí 1-2x týdně za rodiči** a pracují na stanovených úkolech, výhodou je možnost účastnit se terapeutického pobytu, který je rodičům hrazen. Asistent pomáhá rodině v kontaktu s dětmi, nabízí odborné **konzultace**. Asistent není současně vychovatel. Přípravuje setkání, konzultace, realizuje návštěvy (za svolení rodiče), jednou za 3 měsíce vyhotovuje zprávy, které předává řediteli/ředitelce a poté OSPOD (asistent v době konání rozhovoru spolupracoval se čtyřmi rodinami, velikost jeho úvazku byla 0,5 úvazku). Výhodou je, když dobře funguje **spolupráce s OSPOD**: „*Tlak na rodiče, na změnu je větší.*“ Ve spolupráci s OSPOD je důležitá komunikace, sladování pohledů - „*všichni to vidíme stejně*“. Pracovník říká: „*Jít proti sobě by znamenalo, že toho klient může využít.*“ Ptám se, zda asistent navštěvuje rodinu i v případě, kdy je dítě na propustku doma. V takovém případě asistent do rodiny může jet, pokud se na něj rodič, který se ocitne v nějaké neobvyklé situaci, obrátí a jde o dlouhodobý pobyt (např. víc než 14 dní), nebo nezafunguje OSPOD. „*Je to individuální a záleží na délce spolupráce s rodičem.*“ Všichni rodiče byli v době konání rozhovoru do projektu sociální asistence zapojeni.

Pokud s rodinou nepracuje asistent, mohou po dohodě rodiče dítě **kdykoliv navštívit**. Rodiče jsou zváni na **víkendy, narozeniny, besídky**, jsou vztahováni do **záležitostí týkajících se dítěte** (např. návštěva lékaře apod.). Děti si mohou s rodiči **telefonovat**. Po přijetí mají k dispozici telefon s výhodným tarifem pro volání s rodičem, postupně jsou nastavována pravidla pro telefonický kontakt. I pokud s rodiči nepracuje asistent, je důležitá **spolupráce s OSPOD**, kterým jsou např. podávány zprávy, jak se dítě do domova po pobytu u rodiny vrátilo. Dětskému domovu se osvědčilo dávat rodičům a dětem na jejich společný víkend nějaký **úkol** – např. udělat úkoly do školy, nebo úkol na základě jiných připravených materiálů.

Ptám se, zda se již podařilo, aby se nějaké děti **vrátily na stálo** do své rodiny. Pracovník říká, že tři děti se již vrátily domů. A u další maminky, která si původně děti domů brát nechtěla, probíhají nyní návštěvy dětí.

Zmiňuje dále, že když děti ze zařízení **odchází**, připravují pro ně oslavu na rozloučenou. Děti dostávají své album (album tvoří každému dítěti od přijetí do domova).

➤ **Jaké další vztahy jsou podporovány**

Z **širší rodiny** spolupracují např. se strýcem, babičkou dětí, kteří děti navštěvují, jsou

zváni na akce domova. Pokud by rodiče dětí nebyli v kontaktu se zařízením, byl by někdo z rodiny zván např. na společné pobyty v zařízení. Na návštěvy přijíždí také **dobrovolníci, přátelé** dětského domova. V rozhovoru zaznívá, že i mezi **vychovateli** a dětmi vznikají úzké vazby, což někdy může být nevýhodou.

➤ **Důležité poznatky a zkušenosti**

Na otázku, jak rodiny nabídku spolupráce **přijímají** pracovník odpovídá, že ji vítají, někdy jsou až zaskočení. Když spolupráce přejde k sociální asistenci, která obsahuje jak pomoc, tak i kontrolu, nějaké úkoly, bývá to někdy těžší (zmiňuje situace, kdy se tak stalo – např. když začala rodina navštěvovat rodinnou terapii, která se v určitém bodě „zasekla“). Když jde ale o děti, tak rodiče spolupracují. Zároveň, pokud rodiče vidí, že je o dítě dobře postaráno, jejich aktivita upadá. Podle pracovníka: „*Je důležité nepropásnout moment aktivace.*“ Aktivitu rodičů přirovnává ke gaussově křivce – jde nahoru a dolů atd. Zaktivovat rodiče se vždy podařilo a když asistent již nevěděl, kudy dál, zafungoval ředitel/ředitelka jako autorita pro rodiče – došlo k dělení rolí na pečujícího a toho, kdo rodičům nastavuje zrcadlo. Ve spolupráci pak nakonec vytrvají všichni – míra spolupráce a zapojení je různá, nikdy se ale posle slov pracovníka nestalo, že by chtěli spolupráci ukončit úplně. V zařízení ale již řešili, za jakých podmínek ukončit spolupráci ze strany dětského domova.

Co podle pracovníka **přispívá k dobrému kontaktu** s rodinou? „*Otevřenost.*“ Dále to, že celý **tým** musí být přesvědčený o smysluplnosti spolupráce – stačí jeden člen týmu který bude rodiče vnímat jako podřadné... „*Je třeba mít zájem o situaci rodiny, být aktivní. (...) Rodič musí cítit, že nás zajímají jeho děti a že je dítě u nás v bezpečí. (...) Rodič z toho musí cítit autentičnost, vycítí, když s ním hraje hru.*“ Víze zařízení je podle pracovníka taková, že rodič je **partnerem** ve výchově dětí. Zmiňuje situaci, kdy se rodiče **radí o výchově** dětí – např. volala maminka, aby se zeptala, co říkají v domově na to, že si dcera nechala udělat peircing; nebo volá rodič s dotazem kolem toho, jaké dát dítěti kapesné; společně se domlouvají, kdo co koupí dítěti k narozeninám atd. Důležité je podle pracovníka s rodiči komunikovat o tom, co se děje s dětmi, přestože to třeba nechtějí.

Za **přínosy spolupráce** s rodinami dětí zmiňuje pracovník **vyrovnání se dětí s realitou**. Děti potřebují vědět, že mají mámu, která je má ráda a vždy je možné najít, pojmenovat citlivě důvod, proč se o ně nemůže starat. Uvádí příklad – děti si přály být na Vánoce u své rodiny, strávily v rodině jedenáct dní, po kterých samy vyhodnotily, že to

nešlo - uměly si říct, že jim tam nebylo dobře. Říká, že je třeba **změnit myšlení**, týmová spolupráce a společný pohled na potřeby dětí. Sdělují dětem, že i když rodič nefunguje, vztah k rodičům jim zůstane už napořád, zatímco v zařízení se personál může měnit, nebo jsou do domova umístěni na kratší dobu. K tomu lze vztáhnout ještě větu z jiné fáze rozhovoru, kdy pracovník říká: „*Myslím si, že náš domov je dobrý dětský domov, ale pořád je to dětský domov, je potřeba, aby si děti zažily rodinné prostředí.*“

Mezi negativy spolupráce zaznívá: větší pracovní **vytížení** pracovníků, je těžší udržet **hranice**, je to **psychicky náročnější**, je to i **finanční** zátěž pro zařízení. Ne všechny víkendy, kdy jsou děti doma, se podle pracovníka vydařili. Někdy se děti do dětského domova vrátí například velmi unavené apod., ale vždy je pozitivní: „*že se na tom dá s rodičem pracovat*“.

➤ **Další**

Zjišťuji, kde se vzala v zařízení myšlenka na intenzivnější spolupráci s rodinou. Pracovník říká, že je na to přivedly **děti**, že je to důležité. „*Byla to jejich potřeba a my jsme měli potřebu se jí věnovat a naplňovat ji.*“ Zpočátku se řídili intuicí, nedívali se, jak to dělají jinde, nečetli žádnou literaturu. Vše se vyvíjelo po krůčcích. Říká: „*Učíme se ale i od rodičů*“. Rodičů si váží, toho, že přijdou, přiznají tím, že jejich dítě je v dětském domově - „*To je musí stát spoustu úsilí. Je důležitá úcta k rodiči.*“ Ale zmiňuje i význam **hranic** – je důležité držet hranice, aby rodič nezačal vstřícnosti využívat.

6.3.5. Dětský domov „E“

➤ Fáze, metody spolupráce s rodinou dětí žijících v dětských domovech

Podle pracovníka se v dětském domově nejprve snaží **zjistit** o přijímaném dítěti co nejvíce informací z diagnostického ústavu a podle toho dítěti připravují místo ve skupině. Zjišťují si kontakt na rodiče a sociální pracovníci OSPOD dítěte.

Snahou je, aby **rodiče byli vždy u přijímání** nových dětí. Když u něj být nemohou: „*Domluvíme se, že třeba přijedou hned na první víkend*“. Když ani to není možné, posílají rodičům **soubor materiálů poštou**.

Odesílanými materiály jsou: **dopis s informacemi**, že dítě bylo umístěno k nim do dětského domova a s informacemi, co je třeba nyní udělat. K tomu rodičům posílají „**kartičku**“ vytištěnou na čtvrtku s **kontaktními údaji** na zařízení (je vymezen čas pro telefonický kontakt se sociální pracovníci domova, rodiče jsou pozváni k prohlídce domova – dříve byl její termín v dopise vymezen, dnes je určen po telefonické domluvě) a informacemi o tom, **jaké jsou možnosti kontaktu s dětmi**. Dětský domov má také vlastní **leták o zařízení**. Ten rodičům také zasílají. Leták dále slouží veřejnosti, ale mohou ho využívat také sociální pracovníci OSPOD, stejně jako i webové stránky domova. K dopisu rodičům posílají také **vytištěný příklad dopravního spojení** do domova ve všední den i o víkendu – zjednodušený, aby byl přehledný. Zasílány jsou také **směrnice domova a materiály**, které potřebují od rodičů **podepsat** – k nim je přiložena **obálka se známkou**. Mezi materiály k podpisu je kromě obvyklých i **souhlas** zákonného zástupce týkající se např. pořizování a zveřejňování fotografií dítěte apod.

První návštěva zákonného zástupce v zařízení je **doprovázená**: „*Jsmo u ní, sledujeme reakce dítěte, reakce rodiče, jsme tam i pro účely ochrany dítěte. Vzájemně se poznáváme.*“ Zmiňují, že mají návštěvní místnost, pracovník reaguje, že se velmi osvědčila. Není to tak, že by nechtěli rodiče pouštět na skupinu, kde děti bydlí – prostory jim ukazují. Návštěvní místnost je podle pracovníka dobrá pro ochranu soukromí ostatních dětí. **Další návštěva** probíhá v okolí domova, jde o tzv. propustku. Poté jsou možné propustky delší, například na den. Ptám se, zda takto postupují vždy. Podle pracovníka je postup dán zkušenostmi. Zprvu jednaly „*víc střemhlav*“, i pod vlivem vzdělávání byl postup stylem „*dítě rychle domů*“, např. hned v prvním týdnu po přijetí dítěte. „*Ted' už to děláme jinak*“, říká. Myslí si, že je dobré, aby dítě bylo alespoň jeden či dva týdny jenom v zařízení a pak teprve jezdilo domů. Rodičům je takto dána **hranice**, „*něco se děje*“. Když by nastolili způsob práce „*my vám vyhovíme ve všem*“ hned z počátku, rodiče „*si pak*

dovolí mnohem víc“ - říkají například: „*ale když tohle šlo na začátku, tak proč to teď nejde*“. Zkušenost mají v domově takovou, že je lepší dát na začátku hranice a pak je povolovat, než naopak. Rodiče si toho i někdy cení a mají pocit, že si to zasloužili.

S rodinou **spolupracuje nejvíce sociální pracovníce**. Ta rodičům podává veškeré **informace** - je potřeba, aby byly informace **jednotné**. Vše je zaprotokolováno. Říká také: „*Je třeba informace dávat, abychom se nedostali do situace, kdy budou rodiče říkat, že od nás něco nevěděli.*“ Podle pracovníce se děti těší i na **návštěvy sociálních pracovníc OSPOD** – těší se na informace. Považuje tedy za dobré, když sociální pracovníce přijede do domova připravená. Na jednu stranu je přínosné, že jsou návštěvy častější než dřív, ale podle pracovníce je to také další spousta práce (návštěv pracovníků OSPOD je cca 10-12 za měsíc). **V rozhovoru několikrát zaznívá**, že administrativy stále přibývá a že by bylo dobré, kdyby bylo v zařízení více personálu. Podle pracovníka by pak možná nebylo třeba mít v každém dětském domově psychologa – sociální pracovníci by měli více času si s dětmi jen tak popovídat, v případě potřeby by zařídili dítěti psychologickou pomoc.

➤ **Jaké další vztahy jsou podporovány**

Ohledně **sourozeneckých** vztahů zmiňuje: „*Jedni sourozenci poté, co k nám byli umístěni si vzpomněli, že mají sestru v ÚSP. Dohledali jsme ji a děti jí s tetou navštívily. Sestra byla poté na návštěvě i u nás.*“ Spolupracují také s členy **širší rodiny**, např. s babičkou dětí. Prvně také po zvážení celé situace navrhovali pro jedno z dětí **náhradní rodinnou péči**. Psycholožka však podání žádosti zatím nedoporučila. „*Budeme to zkoušet dál*“.

➤ **Důležité poznatky a zkušenosti**

Rodiče je třeba udržovat „*ve střehu*“. Podle pracovníce se říká, že jsou rodiče aktivní hlavně první čtyři měsíce – z toho dva měsíce jsou děti v diagnostickém ústavu.

Na otázku, jak spolupráci, pomoc ze strany zařízení rodiče přijímají přichází odpověď: „*Zatím dobře, kolegyně říkala, že jsme možná měli štěstí na rodiče.*“ S rodiči, kteří byli u **přijímání dětí** do domova, mají dál nejlepší vztahy – rodiče jsou otevřenější, je zde víc vzájemné důvěry, „*víme, co od sebe můžeme čekat*“. Někteří rodiče spolupráci, pomoc **přijímají**, někteří se **neprojeví**, jiní říkají „*vy tomu nerozumíte*“. Někteří rodiče prošli **vývojem**. Uvádí příklad matky, která bojovala za to, aby se její vrátilo domů. Měla na své straně zástupce různých organizací. Dětský domov a OSPOD byli spíše za to, aby

dítě v domově ještě zůstalo a vyučilo se. Žena na návratu dítěte trvala a soud ho potvrdil. Dítě se vrátilo domů a matka brzy nato do domova telefonovala, že si s dítětem neví rady. Říká, že někdy je také v zájmu dětí je od rodiny **odpoutávat** a vést k tomu, že je čeká samostatný život. „*Nelze ale původní rodinu zavrhnout (...) Říkáme jim, aby za rodinou třeba jeli, ale nesnažili se jí zachraňovat.*“

V kontaktu s rodinami je důležité **držet hranice a nebát se** – popisuje případ, kdy si v domově jeden rodič před dětmi stěžoval na zařízení, byl nepříjemný. Pracovník ho zastavil, řekl že požádá ředitele o ukončení návštěvy a rodiči sdělil, že může napsat stížnost. Rodič se zastavil a začal se omlouvat. Kdyby pracovník tak nepostupoval, podrývalo by to podle něj autoritu dětského domova, starší kluci by se s takovým jednáním identifikovali a příště by situace byla složitější.

K **dobrému kontaktu** s rodiči podle pracovníka přispívá **první pozvání rodičů** do domova. Nejde ale o to, aby to byla nějaká povinnost daná zákonem, podstatné je: „*Musí to být srdcem, duší, musí se do toho jít intuicí a přistupovat individuálně.*“ Podle pracovníka naopak dobrému kontaktu **nepřispívá** množství **administrativy**.

Přínosem spolupráce s rodinou dítěte je podle pracovníka: „*Umožňuje nám to dítěti lépe rozumět.*“ Když pracovníci např. vidí, jací jsou rodiče dítěte, snáz třeba pochopí jeho chování. Ptám se, zda vidí v osudech dětí po odchodu z dětského domova rozdíl – zda se osud dětí, u kterých byla intenzivnější spolupráce s rodinou, vyvíjí pozitivněji než dětí, u kterých se se vztahy nepracovalo. Pracovník v tom zatím nevidí rozdíl, je to hodně individuální. „*Má to spíš význam v ten okamžik, kdy je dítě v dětském domově*“. Žádná **negativa** spolupráce si nevybavuje a doplňuje: „*my pořád chceme*“. Na základě toho uvádí příklad – v domově jsou děti, u kterých kontakt s rodinou nemají. Rodiče se třeba po deseti letech najednou objeví - „*Tak my jim říkáme, že je rádi poznáváme po takové době.*“

➤ Další

Dotazovala jsem se, odkud přišla do zařízení myšlenka na intenzivnější práci se vztahy dětí. Přijetím pracovníka z pozice učitele na pozici sociální pracovnice, následně vzdělávání a z něj plynoucí krédo: „*Budu to dělat úplně jinak*“.

6.3.6. Dětský domov „F“

➤ Fáze, metody spolupráce s rodinou dětí žijících v dětských domovech

Vzhledem k tomu, že dětský domov sídlí nedaleko diagnostického ústavu, snaží se spolupráci s rodinou „podchytit“ už v **diagnostickém ústavu**, kdy je podle slov pracovníka domova nastavenost rodičů ke spolupráci největší. Po půl roce pro ně někdy už bývá pohodlné, že mají děti v dětském domově, není na ně již takový tlak situaci řešit.

Navazují kontakt s rodinou nebo člověkem z rodiny, který o něj má zájem. To je již uvedené v dokumentaci z diagnostického ústavu. Jinak vše probíhá přes sociální pracovníci, ta posílá rodičům po přijetí dítěte informační dopis, s kontakty na zařízení, s informacemi o tom, jak je to s návštěvami. *„Když se nic neděje, voláme, motivujeme je ke spolupráci.“* Rodič k přijímání dětí do zařízení nezvou vzhledem k blízkosti zařízení *„Rodiče nereagují na daleko úřednější záležitosti..“*

Do spolupráce s rodinou jsou zapojeni podle pracovníka domova **„všichni“**, resp. všichni mají s rodinou nějaký druh kontaktu, včetně psycholožky, která v zařízení funguje.

Blízcí děti **navštěvují** (chtějí, aby první návštěva proběhla v dětském domově), speciální místnost pro takové schůzky v domově nemají. Rodiče mohou jít s dětmi na skupinu, ale většinou jsou pryč venku. Setkání v místnosti využíváme ve chvíli, kdy dítěti hrozí potencionální nebezpečí – místnost je prosklená, vychovatelé mohou sledovat, co se tam děje. Rodiče dětí jsou zváni na akce domova. *„Naše snaha je udržet rodiče v kontaktu“.*

V roce 2008 se v domově v rámci samostatného projektu podařil mimo jiné návrat dítěte do rodiny. V letošním roce jsou s touto rodinou dále v kontaktu, probíhá **„doprovázení po návratu do rodiny“**. S rodinami mají uzavřené dohody, že min.1 rok po odchodu z DD je budou navštěvovat, je stanoveno minimálně 6 návštěv. Rodiny se mohou na domov obrátit pro pomoc. Pracovník také říká: *„Je třeba mít na paměti, že se do rodiny vrací jiný člověk.“* Dítě bývá v rodině často nositelem změny, má na rodiče jiné nároky než dřív apod. Podle pracovníka stačí, když žilo jeden rok, dva v dětském domově.

➤ Jaké další vztahy jsou podporovány

V zařízení nejvíc z rodiny spolupracují s **rodiči**. Podle pracovníka je poznatek zařízení, že pokud nejsou v kontaktu rodiče, většinou ani širší rodina nemá zájem.

Pro děti hledají v **hostitelské rodiny**, říká: *„dětem to evidentně pomáhá, to je pro*

mě důležité“. Zároveň ale zmiňuje, že hostitelská péče „*nemá oporu v zákoně*“, což je pro zařízení nepříjemné. Mají však nastavena vlastní pravidla pro výběr hostitelů. Zkušeností zařízení je, že zprostředkovat **pěstounskou péči** je v současné době téměř nereálné – nahlásili asi 4 (mladší) děti do registru a už přes rok „*nic*“. Z jedné hostitelské rodiny se stala pěstounská péče. Pracovník považuje za dobré, že si skrze hostitelskou péči mohou lidé ozkoušet, zda přijmout dítě do pěstounské péče. Říká také, že není v silách domova pro děti hledat pěstouny, zaručit to, hostitelské rodiny ano. Na příkladu sourozenecké skupiny později zmiňuje, že pokud není jiná možnost, souhlasil by s tím, aby byli sourozenci rozděleni (např. mladší od zletilého) a dostali se tak např. do pěstounské rodiny. „*Ale za předpokladu, že půjdou do pěstounské péče, kde budou pěstouni vědět, že si berou dítě, které má nějaké sourozence a budou tyto vazby udržovat.*“ Zmiňuje, že v současné době tomu tak není a lidé si stále myslí, že je pěstounská péče je náhradou za adopci. Říká, že je potřeba si uvědomit, že mají v domově také děti, u jejichž rodin ke změně podmínek nedojde. Děti jsou s rodiči v kontaktu, rodiče občas přijedou, ale velká změna nikdy nenastane.

Ptám se, zda mají zkušenost s podporou vztahů dětí k **sourozencům**, kteří žijí mimo zařízení. Podle pracovníka takové sourozence hledají a kontaktují, pokud se o nich děti zmíní. Uvádí příklad tří sourozenců, kteří měli dalšího sourozence v jiném zařízení. Domluvili tedy jeho přesun k ostatním do dětského domova, „*ale nakonec to stejně nefungovalo*“.

➤ **Důležité poznatky a zkušenosti**

To, jak rodiny **přijímají** nabídku spolupráce je podle pracovníka různé. Podle pracovníka: „*Záleží na motivaci rodiny*“. Spolupráci přijímá spíše menší procento. Rodiče spolupracují ve věcech, které jsou pro ně výhodné.

Co podle pracovníka **přispívá k dobrému kontaktu** rodiny, blízkých a zařízení: „*Přesně vím, co to je, ale nevím, jak to popsat.*“ Podle pracovníka „*Rodiče musí zjistit, resp. rodiče potřebují zjistit, že tu dítěti neublížíme, že nejsme soupeř, že máme zájem, že dítě prosperuje.*“ Pracovník doplňuje, že do toho patří i to, že např. někdy nedovolí pobyt dítěte doma, když je to v jeho neprospěch. Při přijetí dítěte je rodič nastaven bojovat – pracovník dále říká: „*A my klademe různé překážky, např. že chceme, aby nejdřív přijeli oni, než pojedou dítě domů.*“ Poté ale začnou k domovu navazovat značnou **důvěru**, jsou ochotni spolupracovat – když například zjistí, že děti jsou spokojené, že dítě najednou

nepropadá ve škole apod. Snahou domova, jeho úkolem, je podle slov pracovníka dítě vychovat. Dobrý kontakt je tedy navazován spíše **přes vývoj dítěte**. Doplnuje: „*Pak nám třeba i rodiče volají a radí se o výchově dětí.*“ (např. co dělat, když dcera nepřišla domů).

Co **ztěžuje spolupráci**, má na ni negativní vliv? Podle pracovníka „*Naše neústupnost, to, když si myslíme, že by něco mělo být jinak, než si to myslí oni.*“ Reaguji, že to samé ale bylo předtím označeno za přínosné. Pracovník odpovídá, že je to tak – je to přínos i to ztěžuje spolupráci. K tomuto tématu poznamenávám, že se v rozhovorech objevuje často jako důležité téma držení **hranic** s rodiči. Pracovník to potvrzuje a říká, že rodiče sami leckdy nemají hranice, ale dětský domov je dodržovat musí.

Za další důležitý poznatek zmiňuje: „**Potřebujete tým**“ - vysvětluje, že když bude chtít ředitel takovou práci a ostatní ji chtít nebudou, když jim to bude jedno, nebo když budou dělat dobrou práci s dětmi, ale nic navíc, nepůjde to.

„**Naše šance je, že rodič má šanci nám věřit**“ - nemusí hledat někoho dalšího, znovu vyprávět svůj životní příběh, nemusí se bát. Podle pracovníka jsou ale pak rodiče i rodiče, kteří k tomu nikdy nedojdou, kteří na to nepřistoupí, nebo na to nemají kapacitu. Pracovník tedy vidí cestu v tom „*zplnomocnit dětské domovy*“. Podle jeho názoru by bylo možné, aby součástí dětského domova byla například nějaká specializovaná část, zaměřená na pomoc rodinám. Existují služby pro rodiny, ale: „*My ten jejich příběh známe a oni ho už nemusí vyprávět někomu jinému.*“ V jiné fázi rozhovoru zmiňuje své přesvědčení, že v České republice máme mnoho dětských domovů, které jsou opravdu dobré, mají výsledky.

Na závěr zmíním ještě větu z rozhovoru: „**Vždycky se budeme snažit vymyslet jak pomoci.**“ a zopakují: „**Naše snaha je udržet rodiče v kontaktu**“.

➤ Další

Myšlenka na práci s rodinou, se vztahy umístěných dětí přišla na základě podnětu od nově přijaté **etopedky**. Ta přinesla do zařízení pohled z druhé strany, ptala se: „*A nešlo by to dělat trochu jinak?*“. Pracovník nyní doplňuje, „*ted' už bych to jinak dělat nechtěl*“.

Při dotazu na typy na další zařízení, která pracují podobně se dozvídám, že při vytváření těchto forem práce nesledovali, jak to dělají jinde. Z následující diskuse vyplývá, že v této oblasti – spolupráce s rodinou, vztahy apod. „**chybí něco zhora**“ - každé zařízení postupuje po svém.

6.3.7. Dětský domov „G“

➤ Fáze, metody spolupráce s rodinou dětí žijících v dětských domovech

Nezisková organizace začala s dětským domovem spolupracovat na základě jeho zakázky. Dětský domov je podle pracovníků specifický tým, že v něm žije hodně dětí umístěných již z kojeneckého ústavu – mnoho z nich své rodiče nikdy nepotkalo. Na projektu se podílí vedoucí dobrovolnického centra a dobrovolníci. Všichni prochází sebezkušenostním seminářem a mají pravidelné supervize. Spolupracují s OSPOD.

Pracovníci NNO nejprve tvoří **genealogickou mapu** s dítětem, příp. s rodinou a s dětským domovem. V rodině hledají „**stabilizovaného člena rodiny**“, zamýšlí se nad tím, co je dobré v rodinné historii dále rozvíjet a co naopak zastavit. Členy rodiny vyhledávají a kontaktují. Poté probíhá skupinová práce – **workshopy** s dětmi, s rodinami (1x za rok přes víkend v dětském domově), s dětmi a rodinami dohromady. Dál se pracuje **individuálně** – do domova jezdí **za dětmi** dobrovolníci, druhá skupina dobrovolníků je v kontaktu s **jejich rodiči** – jezdí k nim na návštěvy, poskytují jim poradenství (např. v oblasti hospodaření s penězi, péči o domácnost, antikoncepce). V rámci organizace je také k dispozici sociální šatník, nabízí doprovody na úřad.

➤ Důležité poznatky a zkušenosti

Ptám se, jak rodiny přijímají nabídku spolupráce od dobrovolníků? Stává se, že ji odmítají? Odpovědí je, že se jim **nikdy nestalo, že by rodiče dobrovolníky nepřijali**. Podle pracovníků: „*Plus je, že na ně máme čas.*“. Důležité pro spolupráci také je: „*Že jsme na jejich straně – resp. na straně dětí.*“ Výhodu spatřují také v tom, že dobrovolníci jsou plni **entusiasmů**, mohou rodinu navštívit třeba i v sobotu a neděli – říkají: „*Sociální pracovnice OSPOD to někdy berou moc úředně.*“ V rozhovoru zaznívá postoj pracovníků: „**Rodiče nejsou špatní, jen dělají něco špatně.**“

Ptám se, co komplikuje spolupráci, s jakou náročnou situací mají zkušenost. Vzpomínají na „krizi“ způsobenou výměnou informací – kdy se informace dostaly v chybné podobě k vychovatelům dřív odjinud, než jim je stihli předat dobrovolníci. Říkají, že je někdy těžké předávat současně informace na všechny strany – dětský domov, děti, rodiče, OSPOD.

➤ Další. Projekt přinesla spolupracovnice, inspiraci čerpala z Francie.

6.4. Shrnutí výsledků - celkové

Inspirace

Inspirace pro podporu vztahů umístěných dětí, intenzivnější spolupráci s rodinou přišla do zařízení z různých směrů. Dvakrát na základě potřeb dětí, dvakrát na základě inspirace ze zahraničí, jednou na popud vzdělávání a dvakrát na základě přijetí pracovníků s „novým pohledem na věc“. Podrobně viz. **příloha č.3 Výstupy z rozhovorů.**

Způsob podpory jednotlivých vztahů

Rodiče. S rodiči nebo dalšími členy rodiny pracují v každém zařízení odlišně, přesto se aktivity v mnoha ohledech shodují nebo prolínají. Detailně je přibližuje **příloha č.4 Aktivity**. Často zmiňovaný je význam důkladného **zmapování situace** přijímaného dítěte, vyhledávání „stabilizovaných členů v rodině“, jejich kontaktování. Jako významný bod je často uváděn proces **přijímání dítěte** do dětského domova – zapojení rodičů do něj je považováno za **přínosné** i pro další spolupráci. Opakující se aktivitou je **informování rodičů, zasílání materiálů** (po přijetí dítěte, průběžné informování). V rozhovorech je zmiňováno mnoho forem **návštěv rodičů a dětí** – rodiče přijíždí do zařízení, rodiče vyráží s dětmi na výlet do okolí, rodiče jsou vyzýváni k doprovodu dítěte např. k lékaři, děti ve věku nad 15 let jedou samostatně rodiče navštívit, dětský domov děti na návštěvu za rodiči dopraví (např. do vzdálených míst, do vězení apod.), děti u rodičů tráví víkendy a prázdniny. V některých zařízeních volí **podobný postup** – nejprve vyžadují, aby rodič přijel za dítětem do dětského domova, poté povolují delší návštěvu a až poté dítě odjíždí k rodičům např. na víkend. Ve většině domovů zmiňují, že jsou rodiče **zváni** na akce domova. Zvláštní formou návštěv jsou **mediovaná setkání** dětí a rodičů, společné terapeutické **pobyty, víkendy** v zařízení. Některá zařízení disponují **návštěvní místnostmi**, která je dispozici i rodičům a dětem – pro ochranu soukromí jiných dětí nebo pro zajištění bezpečí dětí. Některé domovy o zřízení takového prostoru usilují, jiní ho nepovažují za nutný. Děti jsou také v **telefonickém** kontaktu s rodiči. V některých dětských domovech jsem se dotazovala na největší potíže rodičů, komplikované situace, s čím rodiny potřebují pomoc. Odpovědi se velmi různily – např. když jsou rodiče mezi sebou v konfliktu; když matka nezažila citovou vazbu ve své původní rodině apod. Jediná obtížná situace, která se

v rozhovorech opakovala, byl třikrát zmíněný **alkoholismus a toxikomanie** rodičů.

Sourozenci. Ve většině domovů v rozhovorech zazněl postoj, že sourozenci mají vyrůstat pohromadě. Téměř ve všech domovech zmiňují zkušenost se **spojováním sourozeneckých skupin** (např. zkušenost s přijetím sourozence již ve věku 2 let; zajištění přeřazení sourozence ze zvláštní školy internátní do domova; atd.). Zmiňují se též, že domovy jsou **otevřené návštěvám** sourozenců, v jednom zařízení popisují **doprovod dítěte za sourozencem** (dohledaly sestru dětí žijící v ÚSP a navštívili ji), v jiném přípravu sestry na přijetí sourozence do pěstounské péče.

Širší rodina. O širší rodině dětí byla v rozhovorech menší zmínka, než jsem očekávala. Některé děti jsou v kontaktu s prarodiči, tetou, strýcem, hlavní je ale spolupráce s rodiči. Jednou zaznívá zkušenost, že pokud nejsou s dítětem v kontaktu rodiče, nebývá ani nikdo z širší rodiny.

Vztahy v dětském domově. Ač na tuto oblast nebyly přímo směřované žádné otázky, byl i vztah dětí k vychovatelům v rozhovorech zmiňován – děti, které nikoho nemají si vytváří vazbu k vychovatelům, berou dětský domov jako svou rodinu. V jednom z dětských domovů uvádí, že v současné době do domova přichází hodně dětí ve školním věku a je otázkou, jak v tomto období vytvářet citovou vazbu k dospělým. V jiném domově je za nevýhodu, resp. náročnou situaci považováno, že někdy vznikají mezi dětmi a vychovateli hodně úzké vazby.

Hostitelské rodiny. Otázku na hostitelské rodiny jsem pokládala v pěti domovech - ve všech panovala shoda o přínosu této formy péče pro děti, v jednom domově ji ale nevyužívají (děti jezdí k rodičům), ve druhém nemají hostitele (odrazuje je prošetření). Všichni se shodují, že by tato oblast měla být legislativně upravena, někteří zmiňují, že by hostitelé měli projít přípravou.

Náhradní rodinná péče. V rozhovorech je patrná snaha domovů začít analyzovat situace dětí a u potřebných navrhnout náhradní rodinnou péči. Zkušenosti zařízení zatím nejsou zcela pozitivní. V jednom domově nebylo dítě pro NRP doporučeno psychologkou. V druhém domově jsou děti vedené v registru, ale již přes rok nejsou žádní zájemci o pěstounskou péči (v uplynulém roce se umístění jiných dětí podařilo). V rozhovorech jsem vnímala rozladění ze situace, kdy jsou dětské domovy kritizovány za vysoké počty umístěných dětí, ale když se snaží děti pro náhradní rodinnou péči vytipovat, chybí rodiny, a to již domovy nemohou ovlivnit.

Zapojení pracovníci

Za spolupráci s rodinami a blízkými dětí mají nejčastěji zodpovědnost ředitel/ka domova a další pracovník (sociální pracovnice, terapeutka, sociální asistent). Ve většině domovů zaznává, že se na ni podílí, resp. je důležité, aby se na ni podílel celý tým. Někteří zmiňují důležitost zapojení OSPOD, v jiných domovech využívají v případě potřeby služeb NNO. Podrobně viz **příloha č.3 Výstupy z rozhovorů**.

Jak rodiny nabídku spolupráce přijímají

Ve čtyřech dětských domovech říkají, že rodiny spolupráci přijímají, nebo ji dokonce nikdy neodmítli. Ve dvou zaznává, že je to individuální. Většina se shoduje, že míra spolupráce je různá. Podrobně viz. **příloha č.3 Výstupy z rozhovorů**.

Co přispívá k dobrému kontaktu s rodinou

K dobrému kontaktu s rodinou **přispívá nastavení zařízení k pomoci**. Dětský domov je otevřen spolupráci s blízkými dětmi, vnímá ji jako potřebnou. Je tu jak pro dítě, tak pro rodiče, je nastaven k pomoci, vytváří atmosféru důvěry. Důležitý je také **respekt k rodičům**. V dětských domovech shodně zaznává, že je třeba, aby rodiče neviděli despekt ze strany pracovníků. Za důležité je považováno nehodnotit, nesoudit, neodepsat rodiče, nemluvit o rodičích špatně před dětmi, říkají: *„Rodiče nejsou špatní, jen dělají něco špatně.“*, *„Ne všichni rodiče mají kapacitu postarat se o děti na 100%.“*, *„Vážím si jich, že přijdou, přiznají to, že jejich dítě je v DD.“* Dobrému kontaktu prospívá, když **rodiče vidí, že dětský domov sleduje zájem dítěte**. Ve čtyřech domovech je zmiňováno jako důležité, když rodiče vidí, že dětský domov je na straně dětí, že je zde dítě v bezpečí, že je o něj dobře postaráno, že se rozvíjí. Ve čtyřech domovech říkají, že k dobrému kontaktu přispívá, když pracovníci **působí na rodiče „přes dítě“** - přes to, co dítě prožívá, jak mu mohou pomoci, co je pro něj důležité, chválí dítě apod. Z pohledu dvou dětských domovů je důležitá **autentičnost** pracovníků ve vztahu k rodičům. Prakticky ve všech zařízeních zaznává, že nastavení k pomoci a otevřenost zařízení je třeba limitovat, resp. nastavit určité **hranice** v kontaktu s rodinami – aby nedocházelo k manipulaci pracovníků, využívání vstřícnosti, podrývání autority dětského domova. Pracovníci pak shodně zmiňují, že pokud

hranice udrží, paradoxně to má za následek podporu důvěry rodičů k zařízení, rodiče si toho cení, případně jednají s pracovníky domova slušně. Podrobně viz. **příloha č.5 Co přispívá k dobrému kontaktu s rodinou.**

Co nepřispívá k dobrému kontaktu s rodinou

Odpovědi na tuto otázku jsou v každém domově jiné: Když jde o **úkoly týkající se rodičů** a ne dětí (např. v rámci sociální asistence i jinak). Když rodič **vidí, že je o dítě postaráno**, jeho aktivita upadá. Když je zařízení v některých záležitostech **neústupné** (např. „*když si myslíme, že by něco mělo být jinak, než si to myslí oni.*“) - výsledkem ale bývá, že toto nakonec někteří rodiče ocení (viz. téma hranic). K dobrému kontaktu také podle pracovníků nepřispívá **množství administrativy**, příp. když mají rodiče **dluhy** k zařízení a situace končí např. exekucí.

Jaké jsou přínosy spolupráce

Je možné je rozdělit do tří kategorií – přínosy pro dítě, pro dětský domov a rodiče.

Jsou zmiňovány čtyři různé okruhy přínosů **pro dítě**: „*V ten okamžik*“ - má to význam pro spokojenost dětí v průběhu života v DD. Dítě má možnost vyrovnat se s realitou, vytvořit si vlastní **náhled** na situaci v rodině – pobyt doma je následován tím: „*že se o tom mluví, jak bylo doma, co se událo*“, dochází k tomu, že situaci „*...děti pak samy vyhodnotili...*“. Má to význam pro **budoucnost** – děti např. neodcházejí ze zařízení v 18 letech, ale pobyt si prodlužují, „*...protože už ví, jak se to má a chtějí dokončit co dělají.*“. Děti se vrátí **domů**, nebo začnou jezdit k rodičům.

V některých dětských domovech zaznávají přínosy **pro zařízení** jako takové, např. když jsou některé děti s příbuznými, vychovatelé se těm ostatním mohou **individuálněji věnovat**. I čas doprovázení dětí na návštěvy je příležitostí k individuální práci. V jiném domově říkají, že jim to umožňuje **dítěti lépe rozumět** (když znají rodiče, snáz mohou např. pochopit chování dítěte). Ve dvou domovech zaznívá, že už by **nechtěli praxi měnit**: „*...ted' už bych to jinak dělat nechtěl.*“, k původnímu způsobu práce říkají: „*...pracovali jsme v tom 10 let, jak jsme mohli...*“

Ve dvou rozhovorech pracovníci říkají, že **rodiče** díky společné práci vidí, že dětem

nemusí lhát a mohou jim říct pravdu o své situaci, dítě je na to připravené. Ve třech domovech líčí situace, že po navázání vzájemné důvěry se rodiče na pracovníky mnohdy **obrací pro pomoc**, konzultace ohledně výchovy (např. co dělat, když dítě nepřišlo domů, jak stanovit kapesné apod.).

Negativa, bariéry spolupráce

Pohled na **negativa** spolupráce se v dětských domovech různí: větší **pracovní vytížení** pracovníků; je těžší udržet hranice, je to **psychicky náročnější**; je to **finanční zátěž**.

V některé fázi rozhovoru každý pracovník uvádí některé **obtížné situace**, které je ve spolupráci s rodinami potkaly: rodiče spolupracují ve věcech, které jsou pro ně výhodné; rodiče bojují za svou situaci s NNO za zády proti přesvědčení DD a OSPOD; rodiče vynahrazují dětem pozornost penězi; matky berou své dcery jako partnerky; rodiče nepřijedou na domluvenou návštěvu.

Ve většině rozhovorů pracovníci uvádí připomínky k **celému systému péče** o děti v ČR. Třikrát zaznívá potřeba **kvalitní dokumentace** o dítěti přicházejícím z diagnostického ústavu (některé informace někdy schází), v pěti domovech pracovníci vyjadřují potřebu **vymezit hostitelskou péči** (legislativní úprava, příprava hostitelů, způsob prověření), ve dvou domovech mluví o **pěstounské péči** (je nedostatek pěstounů, důležitá je kvalitní příprava, pěstounství je stále vnímáno jako adopce). Jako další témata se objevují: prevence umístování dětí do DD by měla být lepší; sociální pracovníci DD jsou zahlceny administrativou; ohledně spolupráce dětských domovů s rodinou „chybí něco shora“, dětské domovy by měly být zplnomocněny k takové práci.

Ve dvou domovech v rozhovorech pracovníci říkají, že je důležité brát na vědomí, **jaké děti do dětského domova přichází**. Jeden říká, že děti jsou k nim umístěny, až když OSPOD vyčerpali všechny možnosti. Druhý, že jsou do domova umístovány starší děti - motivace rodičů ke změně je nižší, než u dětí např. v kojeneckých ústavech. Ve třech rozhovorech pracovníci doplňují, že **jsou rodiče, se kterými spolupráce nejde**, nepřistoupí na ni, nebo jsou rodiny, ve kterých dětský domov situaci neovlivní, rodina své podmínky nezmění („tam prostě podmínky nevytvoříme“), leda by zasáhl např. stát – rodina by získala byt atp. Ve třech domovech pracovníci upozorňují, že **ne všechny pobyty dětí doma se vydaří**. Zároveň popisují způsob, jakým s tím pracují.

Předpoklady a zásady

Ve dvou domovech říkají, že je třeba „**změnit myšlení**“, pohled na pojetí práce a ve změnách postupovat po krůčcích. Ve čtyřech domovech shodně zaznívá, že potřeba mít pro takovou práci **tým, který bude přesvědčen o její smysluplnosti**. Je důležité situaci dobře **zmapovat** (na základě informací z diagnostického ústavu apod., hledat zdroje v rodině) a nepropásnout důležité **období aktivace** blízkých, kterým označují prvních 4-6 měsíců po umístění dítěte do ústavního zařízení (tedy včetně pobytu v diagnostickém ústavu). Je potřeba neustále rodiče do věcí týkajících se dítěte **vtahovat, udržet je v kontaktu** (zvat je k přijímání dítěte, zvat je na setkání, k podpisu dokumentů, informovat je o školních výsledcích, zdravotním stavu, možnostech návštěv apod.) Využívat všech **kapacit rodičů**. I náročné situace mohou mít **potenciál** pro společnou práci (mluví se o nich s rodiči a dětmi). Za podstatnou je považována každodenní pedagogická práce, nebo sociální či terapeutická práce **s dítětem** - rozhovory o tom, jak bylo doma, o postoji dětí k rodičům (vedení k tomu, že rodinu nelze zavrhnout, že vztah k rodičům budou mít napořád; zároveň je třeba orientovat se na vlastní budoucnost). Z rozhovorů je patrné, že důležitým **předpokladem** pro takový způsob práce je nasazení, snaha pracovníků, sledování zájmu dítěte, naděje v pozitivní výsledky a ochota se přizpůsobit. Podrobně viz. **příloha č.6**

Předpoklady a zásady.

Závěr

Cílem této diplomové práce je zodpovědět otázku *Jaké jsou možnosti podpory vztahového zázemí dítěte v dětském domově?* Nezbytným předpokladem pro zodpovězení otázky bylo zpracování **teoretické části práce**. Jaké místo má dětský domov v systému náhradní výchovné péče o děti v České republice. Jaké nedostatky tohoto systému jsou v odborné literatuře zmiňovány, které právní normy se oblasti dotýkají. Podstatné bylo také přiblížit důvody umístění dětí do dětských domovů, ale i důsledky separace dítěte od rodiny. Pro přípravu praktické části práce pro mne bylo přínosem shromáždění poznatků vývojové psychologie o významu vztahů v jednotlivých fázích vývoje a poznatky teorie vazby. Neméně důležitým zdrojem informací pro práci byl pohled odborníků na význam podpory vztahového zázemí dítěte vyrůstajícího v dětském domově i pohled samotných dětí a mladých lidí z dětských domovů na význam jednotlivých vztahů v jejich životě. V závěru teoretické části je shrnuto, že je pro děti a mladé lidi z dětských domovů klíčová existence blízké pečující osoby, život v podnětném prostředí, podpora sourozeneckých vztahů, možnost kontaktu s lidmi z biologické rodiny a možnost „vyznat se, zorientovat se“ ve vztazích, ve svém životním příběhu. Na shrnutí navazuje praktická část práce.

Poslední kapitola diplomové práce shrnuje **výstupy ze sondy do problematiky podpory vztahového zázemí dětí v dětských domovech**. Výstupy do určité míry předčily má očekávání. Ač vypadala situace zpočátku bezvýhodně (kontaktů na dětské domovy vhodné k zařazení do výzkumné sondy bylo málo), podařilo se nakonec popsat praxi sedmi dětských domovů. A to nejprve jednotlivě, poté souhrnně v kategoriích: jakým způsobem v dětských domovech podporují jednotlivé vztahy dětí, jací pracovníci jsou do podpory zapojeni, co podle pracovníků přispívá a naopak nepřispívá dobrému kontaktu s rodinou a jaké jsou celkové přínosy a negativa podpory vztahového zázemí. Za důležité považují poznatky shrnuté do kategorie „Předpoklady a zásady“, které jsou pravděpodobně klíčové pro praxi oslovených dětských domovů. Předpoklady a zásady podpory vztahového zázemí tedy znovu shrnu i na tomto místě. Podle pracovníků je třeba „změnit myšlení“ v zařízení, mít tým, který bude přesvědčen o smysluplnosti práce se vztahy dětí. Důležité je nepromeškat období aktivace rodičů po umístění dítěte. Podstatné je stále vtahovat rodiče do spolupráce, udržet je v kontaktu a využívat všech jejich kapacit. Z rozhovorů je patrná snaha pracovníků o spolupráci, sledování zájmu dítěte, naděje v pozitivní výsledky a ochota se přizpůsobit. Za důležitou je považována terapeutická práce s dítětem.

V některých dětských domovech je systém práce s rodinou umístěných dětí či

dalšími blízkými osobami již propracovaný, v jiných je teprve na začátku. Praxe v zařízeních je obdobná, ale v některých ohledech rozdílná – např. i v závislosti na vnějších podmínkách (lokalita, velikost zařízení, charakteristika cílové skupiny). Podle mého názoru by bylo vhodné, aby tato oblast, i celá praxe dětských domovů vycházela ze společných standardů dětských domovů. Naplňování standardů by zpočátku mohlo být spíše dobrou praxí, než povinností. Pro tvorbu standardu zaměřeného na podporu vztahového zázemí by bylo podle mého názoru třeba shromáždit ještě další poznatky a zkušenosti z českých i zahraničních dětských domovů – od pracovníků domovů, ale i klientů a jejich příbuzných. Zavádění takové praxe do dalších zařízení by z mého pohledu měla předcházet nabídka vzdělávání pro pracovníky domovů.

Poznatky shromážděné na základě výzkumné sondy mohou podle mého názoru sloužit jako **zdroj inspirace** pro praxi dalších dětských domovů. Ukazují, že **intenzivnější podpora vztahového zázemí dětí v dětských domovech je možná – stojí úsilí, ale může být velmi přínosná.**

Přehled odborné literatury

Citované prameny

Literatura

- BERGER, M.** *L'enfant et la souffrance de la séparation – Divorce, adoption, placement.* Paris : Dunod, 2003. 170 s. ISBN 2100079131.
- BOWLBY, J.** *Child Care and the Growth of Love.* 2nd ed. London : Penguin Books, 1965.
- GEIST, B.** *Sociologický slovník.* Praha : Victoria publishing, 1992. ISBN 80-85605-28-7
- HARTL, P., HARTLOVÁ, H.** *Psychologický slovník.* Praha : Portál, 2000. ISBN 80-7178-303-X
- HAŠTO, J.** *Vztahová vazba. Ku korenom lásky a úzkosti.* Trenčín: Vydavateľstvo F, Pro mente sana s.r.o., 2005. 300 s. ISBN 80-88952-28-X
- HENDL, J.** *Kvalitativní výzkum.* Praha : Portál, 2005. 407 s. ISBN 80-7367-040-2
- CHAPPONNAIS, M.** *Placer l'enfant en insitution.* Paris : Dunod, 2008.
- KONVIČKOVÁ, M.** *Zanedbávání péče o dítě a sanace rodiny* in BECHYŇOVÁ, V.
- KONVIČKOVÁ, M.** *Sanace rodiny.* Praha : Portál, 2008. 152 s. ISBN 978-80-7367-392-5 (s.35-49)
- LANGMEIER, J., BALCAR, K., ŠPITZ, J.** *Dětská psychoterapie.* Vyd. 2. Praha : Portál, 2000. 432 s. ISBN 80-7178-381-1
- LANGMEIER, J., KREJČÍŘOVÁ, D.** *Vývojová psychologie.* Vyd.2. Praha : Grada, 2006. 368 s. ISBN 80-247-1284-9
- LANGMEIER, J., MATĚJČEK, Z.** *Psychická deprivace v dětství.* Vyd.3.dopl. Praha : Avicenum, 1974. 397 s.
- MACEK, P., ŠTEFÁNKOVÁ, Z.** *Vztahy s rodiči a jejich souvislosti s citovou vazbou* in MACEK, P. ed. *Vztahy v dospívání.* Brno : Barrister & Principal, 2006. 196 s. ISBN 80-7364-034-1
- MATĚJČEK, Z.** *Co děti nejvíc potřebují.* Vyd.3. Praha : Portál, 1994. 108 s. ISBN 80-7178-853-8
- MATĚJČEK, Z.** *Psychologické eseje (z konce kariéry).* Praha : Karolinum, 2005a. 208 s. ISBN 80-246-0892-8
- MATĚJČEK, Z.** *Výbor z díla.* Praha : Karolinum, 2005b. 437 s. ISBN 80-246-1056-6
- MATOUŠEK, O. a kol.** *Metody a řízení sociální práce.* Praha : Portál, 2003a. 384 s. ISBN 80-7178-548-2
- MATOUŠEK, O. a kol.** *Sociální práce v praxi.* Praha : Portál, 2005. 352 s. ISBN 80-7367-002-X
- MATOUŠEK, O.** *Rodina jako instituce a vztahová síť.* 1993. Praha : Sociologické nakladatelství, 1993. 124 s. ISBN 80-901424-7-8
- MATOUŠEK, O.** *Rodina jako instituce a vztahová síť.* Vyd. 3. Praha : Sociologické nakladatelství, 2003b. 161 s. ISBN 80-86429-19-9
- MATOUŠEK, O.** *Slovník sociální práce.* Praha : Portál, 2003c. 288 s. ISBN 80-7178-549-0
- ŠIRŮČEK, J., ŠIRŮČKOVÁ, M.** *Vývoj a zkoumání vrstevnických vztahů* in MACEK, P. ed. *Vztahy v dospívání.* Brno : Barrister & Principal, 2006. 196 s. ISBN 80-7364-034-1
- ŠKOVIERA, A.** *Dilemata náhradní výchovy.* Praha : Portál, 2007. 143 s. ISBN 978-80-7367-318-5
- VÁGNEROVÁ, M.** *Vývojová psychologie I.* Praha : Karolinum, 2005. 467 s. ISBN 80-246-0956-8
- Velký sociologický slovník II.svazek P/Ž.* Praha : Karolinum, 1996. ISBN 80-7184-310-5

Sborníky NNO

DOLEŽALOVÁ, P. *Základní lidské potřeby a Pessu Boyden psychomotorický systém – využití při práci s pěstouny a ohroženými rodinami* in Sborník z konference „Děti potřebují rodinu“. Inovativní přístupy v práci s ohroženými rodinami. Sborník příspěvků z mezinárodní konference konané v Praze ve dnech 22. a 23.5.2008. Sestavili Tomáš Chmelař, Oldřich Matoušek, Hana Pazlarová. Vydalo Občanské sdružení Člověk hledá člověka, 1.Vyd., Praha 2008.112 s. ISBN 978-80-254-2683-8.

FRIEDRICH, W.N. *In Sborník materiálů ze zahraniční literatury pro účastníku kurzu celoživotního vzdělávání KORD.* Praha: Univerzita Karlova, Katedra sociální práce, 2004. S.54-68.

GJURIČOVÁ, J.: *Analýza efektivity fungování systému péče o ohrožené děti* in *Děti potřebují rodinu. Inovativní přístupy v práci s ohroženými rodinami.* Sborník příspěvků z mezinárodní konference konané v Praze ve dnech 22. a 23.5.2008. Sestavili Chmelař,T.; Matoušek,O.; Pazlarová, H. Praha: Občanské sdružení Člověk hledá člověka,2008. Vyd.1. ISBN 978-80-254-2683-8

LIGA LIDSKÝCH PRÁV (Bittner, P. Havigerová, J., Janišová, I., Langhansová, H. a kol.): *Děti z ústavů! Právní a psychologické dopady ústavní výchovy z pohledu ochrany rodiny a nejlepšího zájmu dítěte.* Vydal: Altron 2005b © Liga lidských práv, 2007, ISBN 978-80-903473-4-2. Dostupné na WWW: <http://www.llp.cz/cz/temata/prava-deti/deti-z-ustavu/publikace>

LIGA LIDSKÝCH PRÁV (Dohnalová, R., Hrubá K., Kloub J., Kristová V.): *Zpráva o vývoji práv dětí v ČR v letech 2003 – 2005.* Praha: Liga lidských práv, 2005a. Dostupné na WWW: <http://www.llp.cz/cz/temata/prava-deti/deti-z-ustavu/publikace>

LIGA LIDSKÝCH PRÁV. *Péče o děti odebírané z biologické rodiny. Systémové doporučení Ligy lidských práv č. 3.* 2007. Dostupné na WWW: http://www.llp.cz/_files/file/ustavni_pece.pdf

MATOUŠEK, O. *Zpráva o konferenci* in Sborník z konference „Děti mezi ústavní výchovou a rodinou“. Vydal: Národní vzdělávací fond, o.p.s. a Člověk hledá člověka, o.s., Praha, 2007

MOTEJL, O., Černá, I., Panovská, K., Matyášová, P.: *Sborník stanovisek veřejného ochránce práv. Rodina a dítě.* © Kancelář veřejného ochránce práv, 2007

HYBLEROVÁ-ŠIMKOVÁ, I. *Psychologická dimenze udržování a podpory vztahu mezi rodičem a dítětem separovaným od rodiny* In. *Sborník z konference: DÍTĚ MEZI RODINOU A INSTITUCEMI; Česko-francouzská konference, 27.-28.3.2007, Praha; Závěrečná aktivita projektu Příklad dobré praxe v mikroregionu Kladno.* Praha: Střep, 2007.

SCHNEIBERG, F.: *Sociálně právní ochrana dětí se zaměřením na umístování dětí do ústavní výchovy* in Sborník 6. Oborová konference nestátních neziskových organizací působících v sociální a zdravotně sociální oblasti: Mainstreaming sociálního začleňování - efektivní změna ve vládních politikách, strategickém plánování a přístupu k veřejnosti. 4. - 5. října 2007.

SVOBODOVÁ, M. : *DOM. Práce s biologickou rodinou. Systémový přístup.* Předneseno dne 15.března 2005 na semináři Kulatý stůl pořádaném MPSV. Dostupné na WWW: <http://www.dom-os.cz/index.php?page=downloads&typ=sablony> Cit.12.1.2008

UNICEF: „*The State of the World's Children 2006*“, dostupná z WWW: <http://www.unicef.org/sowc06/>, (cit.14.3.2007)

UNITED NATIONS – Committee of the rights of the child: *Consideration of reports submitted by states parties under article of the Convention. Concluding Observations: Czech Republic.* 2003. Dostupné na: <http://www.unicef.org> (cit.14.3.2007) - Závěry Výboru pro práva dítěte z 31.1.2003, str. 9, odst. 45 a 46, v češtině jsou součástí usnesení vlády ČR ze dne 10. září 2003 č. 898

VRTBOVSKÁ, P.: *Natama: moderní péče o děti. Ztráta vlastní rodiny a přijetí rodiny náhradní. Komplexní vývojové trauma; Přednáška pro setkání rodinných terapeutů, Lékařský dům 24. 4. 2007; Natama 07.* Dostupné na WWW: <http://www.natama.cz>. Cit.1.6.2008.

VRTBOVSKÁ, P.: *Změny v péči o děti v České Republice: Proč a jak?.* Dostupné na WWW: <http://www.natama.cz> Cit: 1.11.2008

Zákony

Zákon č.109/2002 Sb., o výkonu ústavní nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č.117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č.218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže

Zákon č.359/1999 Sb., o sociálně právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č.94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů

Internet

CLAIR LOGIS. Dostupné z WWW: <http://www.clair-logis.cz>. Cit.2.2.2009

KLOKÁNEK – rodinná alternativa ústavní péče. Dostupné na WWW:

<http://www.fod.cz>. Cit. 1.3.2008

LETNÍ DŮM: „*Co se mi vybaví, když se řekne rodina...*“. Dostupné na WWW:

<http://www.letnidum.cz/index.php?cmd=page&pageType=54&itemID=120>. Cit.1.8.2008

Quality4Children: Quality Standards. Vyd.1. Praha: Sdružení SOS dětských vesniček a Člověk hledá člověka, o.s., 2008. Dostupné z WWW:

http://www.quality4children.info/navigation/cms_id,31,nodeid,31,_country,at,_language,en.html; Cit.15.2.2009

ÚSTAV PRO INFORMACE VE VZDĚLÁVÁNÍ: *Zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy.* Dostupné na WWW: <http://www.uiv.cz/clanek/705/1538>, Cit. 15.3.2009.

*interní materiály občanského sdružení Letní dům
účast na workshopu Adra „Najít kořeny“*

Další zdroje

Sborníky NNO

- *Romské děti žijící mimo vlastní rodinu*. Praha: Středisko náhradní rodinné péče, 2007.
- **DVOŘÁK, J.:** *Systém náhradní výchovy*. Praha, 22.11.2007. Dostupné z WWW: <http://www.anv.cz/system-nahradni-vychovy>, cit: 20.3.2009
- **PURKOVÁ, V.:** *Vývoj osobnosti dětí vyrůstajících v dětském domově z pohledu některých dosud realizovaných výzkumů*. Rozmarýna, o.p.s., 2008. Dostupné z WWW: <http://www.anv.cz/odborne>, cit.20.3.2009

Internet

- **DOM** – dům otevřených možností. Dostupné z WWW: <http://www.dom-os.cz>
- **NATAMA**. Dostupné z WWW: <http://www.natama.cz>
- **MŮJ BYT**. Dostupné z WWW: <http://www.mujbyt.org>
- **STŘEP** – české centrum pro sanaci rodiny. Dostupné z WWW: <http://www.strep.cz>
- **OBČANSKIE ZDRUŽENIE NÁVRAT**. Dostupné z WWW: <http://www.navrat.sk>
- **V ZÁJMU DÍTĚTE**. Dostupné z WWW: <http://www.vzd.cz>
- **ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD**: *Tab.č.29 Výchovná zařízení – počet zařízení a dětí, stav k 15.10.2004*. Dostupné na WWW: <http://www.cszo.cz>.
- **CLAIR LOGIS**. Dostupné z WWW: <http://www.clair-logis.cz>.
Projet d'établissement, Septembre 2004
Livret d'accueil
Contrat de séjour
Rapport d'activité 2006; Rapport d'activité 2007
Accueil séquentiel de la Maison d'enfants Clair Logis
Evaluation juin 2006
Afquir, A.: L'évolution de la prise en charge des enfants en MECS. 2007
- **webové stránky navštívených dětských domovů**

Diplomové a bakalářské práce

- ESTERKOVÁ, M.** Vazba dětí k dospělé pečující osobě v dětském domově - analýza situace a možnosti; Diplomová práce. Praha: Katedra Sociální práce FF UK, 2008.
- JAROŠOVÁ, L.** Vazba na rodinu nezletilých bez doprovodu; Diplomová práce. Praha: Katedra Sociální práce FF UK, 2008.
- KLASOVÁ, J.** Konstrukce programů přípravy na život pro děti a mladistvé vyrůstající v dětském domově. Bakalářská práce. Praha: Katedra Sociální práce FF UK, 2008.
- KLOUDOVÁ, D.** Přejít dítěte do ústavní péče jako trauma; Bakalářská práce. Praha: Katedra Sociální práce FF UK, 2007.
- KOPŘIVOVÁ, L.** Odchod dětí z dětského domova. Diplomová práce. Brno: Katedra sociální pedagogiky Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity, 2006.
- KREJČÍ, J.** Morální chování klientů domu na půl cesty; Diplomová práce. Praha: Katedra Sociální práce FF UK, 2007.
- PEIGER, M.** Problematika vnímání průvodní rodiny dětmi z dětského domova. Bakalářská práce. Brno: Katedra sociální pedagogiky Pedagogické fakulty MU, 2007
- PLESSINGEROVÁ, J.** O.s. Letní dům a jeho spolupráce se sociálními pracovníky; Bakalářská práce. Praha: Katedra Sociální práce FF UK, 2006
- ZAHRADNÍČKOVÁ, R.** První rok po odchodu z dětského domova. Diplomová práce. Brno: Katedra sociální pedagogiky Pedagogické fakulty MU, 2008.

Přehled tabulek, grafů a příloh

Tabulky

Tabulka č.1. Typologie rodiny

Tabulka č.2 „Co se mi vybaví, když se řekne rodina...“

Tabulka č.3 Srovnání počtu dětí svěřených do náhradní rodinné péče

Tabulka č.4 Srovnání počtu dětí přijatých a propuštěných z kojeneckých ústavů (KÚ) a dětských domovů (DD) pro děti do tří let

Tabulka č.5 Srovnání nákladovosti systémů ústavní výchovy a pěstounské péče (za rok 2005);

Tabulka č.6 Dítě a zdroje výchovy

Tabulka č.7 Můj životní příběh: Co bych si přál/ a co nebo koho k tomu potřebuji?

Tabulka č.8 Reflexe obrázků po imaginaci a malování na téma Setkání se sourozencem

Tabulka č.9 Důležití lidé v mém životním příběhu, reflexe obrázku

Grafy

Graf č.1 Vztahy zastoupené v tvorbě 15 dětí z dětských domovů

Přílohy

Příloha č.1 Fotografie

Příloha č.2 Standard 8: Dítě udržuje kontakt se svou původní rodinou

Příloha č.3 Výstupy z rozhovorů

Příloha č.4 Aktivity

Příloha č.5 Co přispívá k dobrému kontaktu s rodinou

Příloha č.6 Předpoklady a zásady

**UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE FILOZOFICKÁ FAKULTA
KATEDRA SOCIÁLNÍ PRÁCE**

Resumé

Jméno studenta: Jana Plessingerová

Název diplomové práce: Možnosti podpory vztahového zázemí dítěte v dětském domově

Akademický rok: 2008/2009

Vedoucí diplomové práce: Doc. PhDr. Oldřich Matoušek

Oponent: PhDr. Hana Pazlarová, PhD.

Cílem diplomové práce je přinést odpověď na otázku ***Jaké jsou možnosti podpory vztahového zázemí dítěte v dětském domově?*** Diplomová práce je rozdělena na část teoretickou a praktickou, má šest kapitol.

Teoretická část práce je zacílena především na dva okruhy témat – **systém náhradní výchovné péče o děti** v České republice, jehož součástí jsou dětské domovy a **role a význam vztahů v životě člověka**. První kapitola přináší přehled nejčastějších důvodů umístění dětí do náhradní výchovné péče. Popisuje formy náhradní výchovné péče rodinné a ústavní, podrobněji pak organizaci péče v dětských domovech. Přináší přehled právních norem, které se k této oblasti vztahují. Druhá kapitola přibližuje, jaké děti do náhradní výchovy nejčastěji přichází. Věnuje se tématu psychické deprivace. Třetí kapitola shrnuje nejčastěji uváděné nedostatky celého systému - některé z nich se týkají organizace péče v ústavních zařízeních, resp. dětských domovech, konkrétně i podpory vztahového zázemí dětí. Kapitola je doplněna i o výhody a přínosy náhradní výchovné péče ústavní. Čtvrtá kapitola je věnována významu vztahů v životě člověka obecně. Shrnuje důležité poznatky o socializaci dítěte od jeho narození po dospívání. Popisuje také “teorii vazby” – vývojovou teorii orientovanou na vztahy a téma separace a ztráty, které se dětí z dětských domovů velmi dotýká. Pátá kapitola je zaměřená na specifika vztahového zázemí dětí vyrůstajících v dětských domovech. Opírá se o tvorbu dětí z dětských domovů na téma vztahového zázemí a osobní zkušenost z práce s touto cílovou skupinou. Kapitola je doplněna o názory odborné veřejnosti na význam podpory vztahů dětí z dětských domovů. V závěru teoretické části je stručně shrnuto, že **pro děti a mladé lidi z dětských domovů je klíčová** existence blízké pečující osoby, život v podnětném prostředí, podpora sourozeneckých vztahů, možnost kontaktu s lidmi z biologické rodiny a možnost „vznat se, zorientovat se“ ve vztazích, ve svém životním příběhu.

Částí praktickou je šestá kapitola diplomové práce. Shrnuje výstupy z **výzkumné sondy** v sedmi dětských domovech (jeden z nich zahraniční) – přináší **poznatky a zkušenosti dětských domovů s podporou vztahového zázemí umístěných dětí**. Výstupy z polostrukturovaných rozhovorů s pracovníky dětských domovů jsou uvedeny nejprve podle jednotlivých zařízení, poté souhrnně. V některých dětských domovech je systém práce s rodinou umístěných dětí či dalšími blízkými osobami již propracovaný, v jiných je teprve na začátku. Praxe v zařízeních je v některých ohledech obdobná, v jiných rozdílná. Navrhují praxi sjednotit na základě standardů dětských domovů. Poznatky shromážděné na základě výzkumné sondy mohou podle mého názoru sloužit jako zdroj inspirace pro praxi dalších dětských domovů. Ukazují, že intenzivnější podpora vztahového zázemí dětí v dětských domovech je možná – stojí úsilí, ale může být velmi přínosná.

Resumé

Cílem diplomové práce je přinést odpověď na otázku *Jaké jsou možnosti podpory vztahového zázemí dítěte v dětském domově?* Diplomová práce je rozdělena na část teoretickou a praktickou, má šest kapitol.

Teoretická část práce je zacílena především na dva okruhy témat – **systém náhradní výchovné péče o děti** v České republice, jehož součástí jsou dětské domovy a **role a význam vztahů v životě člověka**. První kapitola přináší přehled nejčastějších důvodů umístění dětí do náhradní výchovné péče. Popisuje formy náhradní výchovné péče rodinné a ústavní, podrobněji pak organizaci péče v dětských domovech. Přináší přehled právních norem, které se k této oblasti vztahují. Druhá kapitola přibližuje, jaké děti do náhradní výchovy nejčastěji přichází. Věnuje se tématu psychické deprivace. Třetí kapitola shrnuje nejčastěji uváděné nedostatky celého systému - některé z nich se týkají organizace péče v ústavních zařízeních, resp. dětských domovech, konkrétně i podpory vztahového zázemí dětí. Kapitola je doplněna o přínosy náhradní výchovné péče ústavní. Čtvrtá kapitola je věnována významu vztahů v životě člověka obecně. Shrnuje důležité poznatky o socializaci dítěte od jeho narození po dospívání. Popisuje také “teorii vazby” – vývojovou teorii orientovanou na vztahy a téma separace a ztráty. Pátá kapitola je zaměřená na specifika vztahového zázemí dětí vyrůstajících v dětských domovech. Opírá se o tvorbu dětí z dětských domovů na téma vztahového zázemí a osobní zkušenost z práce s touto cílovou skupinou. Kapitola je doplněna o názory odborníků na význam podpory vztahů dětí z dětských domovů. Závěrem teoretické části je shrnutí, že **pro děti a mladé lidi z dětských domovů je klíčová** existence blízké pečující osoby, život v podnětném prostředí, podpora sourozeneckých vztahů, možnost kontaktu s lidmi z biologické rodiny a možnost „vznat se, zorientovat se“ ve vztazích, ve svém životním příběhu.

Šestá kapitola práce shrnuje výstupy z **výzkumné sondy** v sedmi dětských domovech (jeden z nich zahraniční) – přináší **poznatky a zkušenosti dětských domovů s podporou vztahového zázemí umístěných dětí**. Výstupy z polostrukturovaných rozhovorů s pracovníky dětských domovů jsou uvedeny nejprve podle jednotlivých zařízení, poté souhrnně. V některých dětských domovech je systém práce s rodinou umístěných dětí či dalšími blízkými osobami již propracovaný, v jiných je teprve na začátku. Praxe v zařízeních je v některých ohledech obdobná, v jiných rozdílná. Navrhují praxi sjednotit na základě standardů dětských domovů. Poznatky shromážděné na základě výzkumné sondy mohou podle mého názoru sloužit jako zdroj inspirace pro praxi dalších

dětských domovů. Ukazují, že intenzivnější podpora vztahového zázemí dětí v dětských domovech je možná – stojí úsilí, ale může být velmi přínosná.

Resumé

The aim of this thesis is to find the answer to a question *What are the possibilities of relational background support of a child from children's home?* The thesis is divided into two parts – theoretical and practical part.

The theoretical part is dealing with two topics – system of an out-of-home care of children in the Czech Republic (children's homes take part of this system) and roles and importance of relations in human life. In the first chapter a list of reasons why children go to out-of-home care is given. It talks also about forms of out-of-home care – institutional and family care, specially about organization of care in children's homes. It is focused on law concerning this topic, too. In 2nd chapter characteristics of children placed in out-of-home care as well as psychological deprivation is described. The third chapter sums up the most often mentioned problems of the system, institutional care. On the other hand it defines also the advantages of it. The fourth chapter centralizes on importance of relations in human life at all, summarizes important knowledges about socialization of a child from his birth to adolescence. It is focusing on attachment theory – developmental theory focused on relations, on a topic of separation and loss. In the fifth chapter the particularity of relational background of children from children's homes is described. Opinions of experts on importance of relational background support of children follow this chapter. In the end of the theoretical part it is defined that for children from children's homes is very important to have a close relationship with someone, to live in a stimulating environment, to support the sibling relationship, to have a possibility to stay in contact with people from the biological family and to have an opportunity to comprehend his life history.

The practical part is the sixth chapter of the thesis. It summarizes the information from research study in seven children's homes (one of them from foreign country) – experiences from their work on relational background support of children placed in children's home. Firstly, information from interviews from each children's home is described, secondly a summary from all interviews is given. In some children's homes a system for work with families is established, in other they are creating it. The practice in children's homes is similar, but not the same. I would suggest unifying the practice on the basis of one quality standards for children's homes. Information completed in this research study may, in my opinion, be useful as a source of inspiration for the practice of other

children's homes. They indicate that more intensive relational background support of children from children's homes is possible – it takes an effort but it can be also very contributing.